

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ (Δ.Π.Μ.Σ.)

ΨΗΦΙΑΚΗ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ
ΝΕΟΦΥΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ
ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ
ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΩΝ
ΚΑΙ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΩΝ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

Η Επιχειρηματική Εκπαίδευση
στην Ελλάδα και στην Ευρώπη

Πολίτη Ειρήνη

720024, icsdm720024@icsd.aegean.gr

Επιβλέπων: Καθηγητής Ασκούνης Δημήτριος
Εθνικό Μετσόβιο Πανεπιστήμιο
Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών
και Μηχανικών Υπολογιστών

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2023

Η Επιχειρηματική Εκπαίδευση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη

Η Διπλωματική Εργασία παρουσιάστηκε ενώπιον
του Διδακτικού Προσωπικού του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Εθνικού
Μετσόβιου Πολυτεχνείου

Σε Μερική Εκπλήρωση των απαιτήσεων για την απόκτηση του μεταπτυχιακού
διπλώματος ειδίκευσης «Ψηφιακή Καινοτομία και Νεοφυής Επιχειρηματικότητα»

Η ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ
ΕΠΙΚΥΡΩΝΕΙ ΤΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΗ ΕΙΡΗΝΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΣΚΟΥΝΗΣ
Καθηγητής

Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών
και Μηχανικών Υπολογιστών, ΕΜΠ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ
Καθηγητής

Τμήμα Μηχανικών Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Συστημάτων,
Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Δρ ΧΑΡΗΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ

Τμήμα Μηχανικών Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Συστημάτων,
Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

© 2023

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Πολίτη Ειρήνη

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Περίληψη

Το παρόν έγγραφο αποτελεί διπλωματική εργασία η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Δι-ιδρυματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Ψηφιακή Τεχνολογία και Νεοφυής Επιχειρηματικότητα», σε συνεργασία του τμήματος Μηχανικών Πληροφοριακών και Επικοινωνιακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Αιγαίου και της σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Η διπλωματική εργασία ολοκληρώθηκε υπό την επίβλεψη του καθηγητή της σχολής Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Ασκούνη Δημήτριο.

Το θέμα στο οποίο επικεντρώνεται η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία είναι η επιχειρηματικότητα και η σχέση του σχολείου με τον κόσμο του επιχειρείν. Πιο συγκεκριμένα, στην εργασία διερευνάται σε ποιο βαθμό είναι ενταγμένη η επιχειρηματικότητα στην εκπαίδευση στην Ελλάδα, σε σχέση με το εξωτερικό, πόσο εξοικειωμένοι είναι οι μαθητές με έννοιες που σχετίζονται με το επιχειρείν και κατά πόσο το εκπαιδευτικό σύστημα προετοιμάζει τους μαθητές όλων των βαθμίδων κατάλληλα για να ενταχθούν αρχικά στην σφαίρα της νεανικής επιχειρηματικότητας και στη συνέχεια, στην επιχειρηματικότητα. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στην εξέλιξη της επιχειρηματικότητας κατά την διάρκεια του περασμένου και του αιώνα που διανύουμε και κατά πόσο και με ποιους τρόπους επηρεάστηκε η επιχειρηματικότητα από την εκπαίδευση. Επιπλέον, μελετώνται νεοφυείς επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν από εφήβους και αναδείχθηκαν μέσα από διαγωνισμούς νεοφυών επιχειρήσεων. Τέλος, παρουσιάζονται ψηφιακά εργαλεία και καινοτομίες που χρησιμοποιούνται στο σχολείο σήμερα όπως επίσης και νέα εργαλεία τα οποία θα μπορούσαν να ενισχύσουν την εκπαιδευτική επιχειρηματικότητα στην χώρα μας ενώ παρουσιάζονται προτάσεις και δράσεις βελτίωσης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης για το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα.

Λέξεις - Κλειδιά: επιχειρηματικότητα, εκπαίδευση, επιχειρηματική εκπαίδευση, επενδυτές, ψηφιακά εργαλεία, είδη επιχειρηματικότητας, είδη καινοτομίας

Abstract

The Educational Entrepreneurship in Greece and in Europe

This document is a diploma thesis prepared within the framework of the Master of Science "Digital Innovation and Startup Entrepreneurship", in collaboration with the Department of Information and Communication Systems Engineering of the University of the Aegean and the School of Electrical and Computer Engineering of the National Technical University of Athens. The thesis was completed under the supervision of the Professor of the School of Electrical and Computer Engineering of the National Technical University of Athens, Dimitrios Askounis.

The subject on which this diploma thesis is focused on is entrepreneurship and the school's relationship with the business world. More specifically, the thesis investigates on which grade the entrepreneurship is included in education in Greece, comparing with abroad, how familiar students are with concepts related to business and in which grade the educational system prepares students of all levels appropriately for to initially joins the sphere of youth entrepreneurship and then entrepreneurship. At the same time, reference is made to the evolution of entrepreneurship during the last century and the century we are going through and in what ways entrepreneurship was affected by education. In addition, startups created by teenagers and promoted through startup competitions are studied. Finally, digital tools and innovations that are used in school today are presented as well as new tools that could strengthen educational entrepreneurship in our country while proposals and actions to improve educational entrepreneurship for the existing educational system are presented.

Keywords: entrepreneurship, education, business education, investors, digital tools, types of entrepreneurship, types of innovation

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή.....	7
1. Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση.....	9
1.1 Η Εκπαίδευση.....	9
1.2 Οι τύποι της εκπαίδευσης.....	9
1.3 Η Επιχειρηματικότητα.....	10
1.4 Οι τύποι της επιχειρηματικότητας.....	11
1.5 Τα χαρακτηριστικά των επιχειρηματιών.....	11
1.6 Η Καινοτομία.....	12
1.7 Η Επιχειρηματική Εκπαίδευση.....	13
2. Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στον 21 ^ο αιώνα.....	14
2.1 Εξέλιξη επιχειρηματικότητας κατά τον 20 ^ο και 21 ^ο αιώνα.....	14
2.2 Επιρροή εξέλιξης επιχειρηματικότητας από την εκπαίδευση.....	17
2.3 Η επιχειρηματικότητα και η καινοτομία.....	18
3. Η Επιχειρηματική Εκπαίδευση.....	20
3.1 Η επιχειρηματική εκπαίδευση στην Ελλάδα.....	20
3.1.1 Γενικά στοιχεία επιχειρηματικής εκπαίδευσης για την Ευρώπη.....	20
3.1.2 Η χρηματοδότηση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη.....	22
3.1.3 Το χρονοδιάγραμμα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη.....	24
3.1.4 Η Ένταξη της επιχειρηματικότητας στις σχολικές βαθμίδες.....	26
3.1.5 Η επιχειρηματική εκπαίδευση εκτός Ευρώπης.....	30
3.2 Η επιχειρηματική εκπαίδευση στην Ελλάδα.....	34
3.2.1 Ιστορική Αναδρομή.....	34
3.2.2 Το Εκπαιδευτικό σύστημα και οι βαθμίδες εκπαίδευσης.....	36
3.2.3 Δράσεις επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην ελληνική εκπαίδευση.....	38
3.2.4 Junior Achievement Greece / Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων.....	41
3.3 Τα οφέλη της εκπαιδευτικής επιχειρηματικότητας.....	44
3.4 Η επιχειρηματική εκπαίδευση από την οπτική των εκπαιδευτικών.....	46
3.5 Η σχέση σχολείου και αγοράς.....	47
4. Η Νεανική Επιχειρηματικότητα.....	50
4.1 Η νεανική επιχειρηματικότητα.....	50
4.1.1 Οι τύποι της Νεανικής επιχειρηματικότητας.....	50
4.2 Η νεοφυής επιχειρηματικότητα.....	51
4.2.1 Η κοινότητα των νεοφυών εταιρειών.....	53
4.3 Διαγωνισμοί νεοφυών επιχειρήσεων για νέους.....	55

4.4 Καλές πρακτικές νεοφυών επιχειρήσεων	58
5. Ψηφιακά εργαλεία και καινοτομίες στην εκπαίδευση	60
5.1 Οι Μαζικές Ανοιχτές Διαδικτυακές Πλατφόρμες Μάθησης – MOOCs	60
5.2 Ψηφιακά εργαλεία επιχειρηματικής εκπαίδευσης	61
5.3 Ιδανική πλατφόρμα για την επιχειρηματική εκπαίδευση	64
Συμπεράσματα	67
Βιβλιογραφία – Αναφορές	69

Εισαγωγή

Η επιχειρηματικότητα είναι ένας τομέας πολύ σημαντικός στην ανάπτυξη της οικονομίας, γεγονός που έχει παρατηρηθεί από την αρχαιότητα, ωστόσο μεγαλύτερη βαρύτητα δόθηκε από τα μέσα του 20ου αιώνα και έπειτα. Παράλληλα, η εκπαίδευση είναι άλλος ένας πολύ σημαντικός παράγοντας της οικονομικής άνθισης μίας οικονομίας, καθώς έχει παρατηρηθεί ότι οι κοινωνίες με ανεπτυγμένο και εξελιγμένο εκπαιδευτικό σύστημα, αναπτύσσονται οικονομικά γρηγορότερα. Έτσι, ο συνδυασμός αυτών των δύο παραγόντων δημιουργούν την επιχειρηματική εκπαίδευση για την οποία γίνεται εκτενής αναφορά στο παρόν έγγραφο. Για να γίνει αντιληπτή η έννοια της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, καθώς δεν είναι ιδιαιτέρως γνωστή, γίνεται αρχικά ανάλυση όλων των όρων που συμβάλλουν στη δημιουργία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Αρχικά, ορίζεται η έννοια της εκπαίδευσης από όλες τις οπτικές καθώς αναφέρονται και οι τύποι στους οποίους διακρίνεται η εκπαίδευση. Στη συνέχεια, δίνεται ο ορισμός της επιχειρηματικότητας και του επιχειρηματία και αναλύονται οι τέσσερις τύποι επιχειρηματικότητας που προκύπτουν από τους διαφορετικούς τύπους των επιχειρηματιών, ενώ αναφέρονται και τα διάφορα χαρακτηριστικά τα οποία μπορεί να έχει ο κάθε επιχειρηματίας που οδηγούν και στη δημιουργία των διαφορετικών τύπων των επιχειρήσεων. Αφού δίνεται ο ορισμός της καινοτομίας, προσδιορίζεται η έννοια της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, εφόσον έχουν αποσαφηνιστεί όλοι οι εμπλεκόμενοι όροι.

Εν συνεχεία, γίνεται η ιστορική αναδρομή της επιχειρηματικότητας δίνοντας έμφαση στα μέσα του 20ου αιώνα και πιο συγκεκριμένα, από το 1950 και έπειτα όπου η επιχειρηματικότητα εξελίχθηκε με ταχύ ρυθμό, ενώ στις αρχές του 1970 δημιουργήθηκαν τα πρώτα μαθήματα για τη διδασκαλία επιχειρηματικότητας, δείχνοντας την επιρροή της εξέλιξης της επιχειρηματικότητας από την εκπαίδευση. Ταυτόχρονα αναλύεται και η εξέλιξη του όρου «καινοτομία» από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα.

Μετά την ενδελεχή ανάλυση όλων των παραγόντων που επηρεάζουν την επιχειρηματική εκπαίδευση, παρουσιάζεται η θέση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη, δίνοντας αρχικά κάποιες γενικές πληροφορίες. Μετέπειτα γίνεται μία διερεύνηση των πηγών χρηματοδότησης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης καθώς και τα χρόνια παρουσίας επιχειρηματικών προγραμμάτων σε σχολεία σε όλη την Ευρώπη και με ποιους τρόπους έγινε η ένταξη ανάλογα με την σχολική βαθμίδα. Τέλος, πέρα από την Ευρώπη, η επιχειρηματική εκπαίδευση υπάρχει ενεργά και σε διάφορες άλλες περιοχές ανά την υφήλιο στις οποίες γίνεται ανασκόπηση. Ενώ στην Ευρώπη και στον κόσμο η επιχειρηματική εκπαίδευση υπάρχει πάνω από δύο δεκαετίες, στην Ελλάδα είναι πολύ πρόσφατη η εισαγωγή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Για να μπορέσουν να προταθούν διάφορες δράσεις ενίσχυσης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, γίνεται ανάλυση του εκπαιδευτικού συστήματος ενώ παρουσιάζεται και η δυναμική παρουσία του οργανισμού Junior Achievement η οποία υποστηρίζει ενεργά τα δημόσια σχολεία και τις επιχειρηματικές ιδέες των μαθητών. Παράλληλα, παρουσιάζονται τα οφέλη και η σημαντική θέση του εκπαιδευτικού στην ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, καθώς και το πόσο σημαντική είναι σύνδεση του σχολείου με την αγορά εργασίας.

Στη συνέχεια, ορίζονται η νεανική και η νεοφυής επιχειρηματικότητα όπως επίσης αναγνωρίζεται και το startup community. Στη συνέχεια, γίνεται εκτενής αναφορά σε διαγωνισμούς startups που διοργανώνονται σε όλο τον κόσμο καθώς επίσης παρουσιάζονται καλές πρακτικές από επιτυχημένες startups που έχουν δημιουργηθεί τόσο από ενήλικες όσο και από εφήβους.

Τέλος, παρουσιάζονται όλα τα χρήσιμα ψηφιακά εργαλεία και οι καινοτομίες οι οποίες είτε χρησιμοποιούνται ήδη σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης είτε μπορούν να ενταχθούν σε επόμενα ενώ παρουσιάζεται και μία ιδέα μιας ιδανικής πλατφόρμας η οποία

μπορεί να ενταχθεί στα σχολεία και να βοηθήσει στην ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

Εν κατακλείδι, η βιβλιογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε έχει ως κίνητρο, πρώτον, την έλλειψη συστηματικής ανασκόπησης σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η επιχειρηματική εκπαίδευση έχει εφαρμοστεί αποτελεσματικά σε όλα τα στάδια διδασκαλίας και δεύτερον από την ελλιπή πληροφόρηση για τις νέες τεχνολογίες που εντάσσονται στα υπάρχοντα μαθήματα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Ένας από τους στόχους αυτής της συστηματικής ανασκόπησης είναι να παρέχει κατευθυντήριες γραμμές για την ενημέρωση των υπευθύνων λήψης αποφάσεων και των εκπαιδευτικών σχετικά με τα πλεονεκτήματα και τα οφέλη της διδασκαλίας της επιχειρηματικής εκπαίδευσης από τις πρώτες βαθμίδες εκπαίδευσης και για την υποστήριξή τους στην επιλογή των κατάλληλων εργαλείων και μέσων για τη διδασκαλία.

1. Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση

1.1 Η Εκπαίδευση

Οι όροι εκπαίδευση και επιχειρηματικότητα είναι ευρέως γνωστοί σε αντίθεση με τον όρο εκπαιδευτική επιχειρηματικότητα που δεν είναι τόσο δημοφιλής. Ως εκπαίδευση ορίζεται η συστηματική διαδικασία μετάδοσης γνώσεων και ανάπτυξης δεξιοτήτων σχετικά με συγκεκριμένο αντικείμενο (τεχνική / επαγγελματική / άρτια / ελλιπής εκπαίδευση). Ένας δεύτερος ορισμός θεωρεί την εκπαίδευση ως τον θεσμό που αποσκοπεί στη συστηματική διδασκαλία μαθητών και σπουδαστών, την ανάπτυξη των πνευματικών, σωματικών και ηθικών ικανοτήτων του ανθρώπου μέσα από ειδικά ιδρύματα (σχολεία) και συγκεκριμένες μεθόδους· ο θεσμός στον οποίο υπάγονται κάθε είδους εκπαιδευτικά ιδρύματα: (δημόσια / ιδιωτική / στοιχειώδης / βασική / κατώτερη ή πρωτοβάθμια ~ (δημοτικό) / μέση ή δευτεροβάθμια ~ (γυμνάσιο – λύκειο) / ανώτερη ~ (Τ.Ε.Ι.) / ανώτατη ~ (Α.Ε.Ι.). (Μπαμπινιώτης, 1998)¹ Επιπλέον, με την ευρύτερη έννοια, η εκπαίδευση νοείται ως η διαδικασία με την οποία οι γνώσεις, οι συνήθειες, τα έθιμα και οι αξίες μιας κοινωνίας μεταδίδονται στην επόμενη γενιά. Με την τεχνική έννοια, η εκπαίδευση είναι η συστηματική διαδικασία ανάπτυξης των φυσικών, πνευματικών και ηθικών ικανοτήτων του ανθρώπου, προκειμένου να ενσωματωθεί καλύτερα στην κοινωνία.

1.2 Οι τύποι της εκπαίδευσης

Η εκπαίδευση είναι ένα παγκόσμιο και περίπλοκο φαινόμενο της κοινωνικής ζωής, απαραίτητο για τη συνέχεια της ζωής και των πολιτισμών, την εξέλιξη της κοινωνίας και του ανθρώπινου είδους. Η εκπαίδευση μπορεί να διαχωριστεί σε τρεις στοιχειώδεις κατηγορίες: στην άτυπη εκπαίδευση, στη μη τυπική εκπαίδευση και στην τυπική εκπαίδευση. Στην άτυπη εκπαίδευση οι γνώσεις λαμβάνονται μέσα από τα ερεθίσματα της οικογένειας και της κοινωνίας. Το άτομο διδάσκεται για τις συνήθειες κοινωνικοποίησης, κανόνων, αξιών, παραδόσεων, υγιεινής κτλ. Σύμφωνα με τον νόμο, ως άτυπη εκπαίδευση ορίζονται οι μαθησιακές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκτός οργανωμένου εκπαιδευτικού πλαισίου, σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, στο πλαίσιο του ελεύθερου χρόνου ή επαγγελματικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Περιλαμβάνει τις κάθε είδους δραστηριότητες αυτομόρφωσης, όπως η αυτομόρφωση με έντυπο υλικό ή μέσω διαδικτύου ή με χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή ή ποικίλων εκπαιδευτικών υποδομών, καθώς και τις γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες που αποκτά το άτομο από την επαγγελματική εμπειρία του.² (ΚΕΔΙΒΙΜ - Πανεπιστήμιο Αιγαίου, χ.χ.)

Η μη τυπική εκπαίδευση είναι η εκπαίδευση που παρέχεται σε οργανωμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος και μπορεί να οδηγήσει στην απόκτηση πιστοποιητικών αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο. Περιλαμβάνει την αρχική επαγγελματική κατάρτιση, τη συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση και τη γενική εκπαίδευση ενηλίκων.³ Σύμφωνα με τους Jeffs & Smith (1990), ως μη τυπική μάθηση ορίζεται οποιαδήποτε οργανωμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, που απευθύνεται σε συγκεκριμένους εκπαιδευόμενους και έχει συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς στόχους.⁴ Στη μη τυπική εκπαίδευση περιλαμβάνονται εκπαιδεύσεις, σεμινάρια και επιμορφώσεις που γίνονται από

¹ Μπαμπινιώτης Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

² Βάση του Ν.3879 (Φ.Ε.Κ. 163/21.09.2010, τ. Α') περί Ανάπτυξης της Δια Βίου Μάθησης, Άρθρο 2

³ Βάση του Ν.3879 (Φ.Ε.Κ. 163/21.09.2010, τ. Α') περί Ανάπτυξης της Δια Βίου Μάθησης, Άρθρο 2

⁴ Jeffs & Smith, 1990 (Smith, 1990)

δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς που πραγματοποιούνται παράλληλα με την τυπική εκπαίδευση είτε μετά την ολοκλήρωση της τυπικής εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση περιλαμβάνεται στη μη τυπική εκπαίδευση όπως επίσης και τα Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα που στοχεύουν στην επιμόρφωση όλων των εκπαιδευτικών λειτουργών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Επιπρόσθετα, δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς συμβάλλουν στην ενίσχυση της μη τυπικής εκπαίδευσης. Ο δημόσιος φορέας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, παρέχει διαδικτυακά μαθήματα σε μαθητές όλων των βαθμίδων αποτελώντας μία σύγχρονη ψηφιακή υποβοήθηση μελέτης για όλους σε όλη την Ελλάδα, (Schoolnet Leading Education, n.d.), ενώ στον ιδιωτικό τομέα υπάρχουν πολυάριθμες εταιρείες που ασχολούνται με την μη τυπική εκπαίδευση, όπως είναι για παράδειγμα τα φροντιστήρια ξένων γλωσσών. Τέλος, στην μη τυπική εκπαίδευση περιλαμβάνονται και τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΚΕΚ), τα οποία προσφέρουν σημαντικό αριθμό προγραμμάτων κατάρτισης ανά την Ελλάδα.

Η τρίτη μορφή εκπαίδευσης είναι η τυπική εκπαίδευση η οποία είναι η εκπαίδευση που παρέχεται στο πλαίσιο του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, οδηγεί στην απόκτηση πιστοποιητικών αναγνωρισμένων σε εθνικό επίπεδο από τις δημόσιες αρχές και αποτελεί μέρος της διαβαθμισμένης εκπαιδευτικής κλίμακας. Στην τυπική εκπαίδευση εντάσσεται και η γενική τυπική εκπαίδευση ενηλίκων.⁵ Το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα περιλαμβάνει το σύστημα της πρωτοβάθμιας, της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η επικρατέστερη σκέψη για την τυπική εκπαίδευση στρέφεται γύρω από τυποποιημένη δασκαλοκεντρική διδακτική διαδικασία και οριοθετημένη μέσα στο κλειστό χώρο του σχολείου.⁶ (Ανθογαλίδου, 2003) Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια υπάρχει μία τάση για επαναπροσανατολισμό της μαθησιακής διαδικασίας και υιοθέτηση σύγχρονων και εναλλακτικών μορφών εκπαίδευσης, οι οποίες βοηθούν στην ικανοποίηση των αυξανόμενων αναγκών των μαθητών ενώ παράλληλα στοχεύουν στην κάλυψη όλων των πολύπλευρων αναγκών των παιδιών τα οποία διαθέτουν τις προσωπικές τους ανάγκες. Κάθε άτομο είναι διαφορετικό, μεγαλώνει σε διαφορετικό περιβάλλον, με διαφορετικά ερεθίσματα και το σχολείο είναι αναγκαίο να αγκαλιάζει και να προστατεύει κάθε μορφή διαφορετικότητας.

1.3 Η Επιχειρηματικότητα

Ως επιχειρηματικότητα ορίζεται το σύνολο των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων, την εισαγωγή νέων προϊόντων και τεχνολογιών και την αναζήτηση επιχειρηματικών ευκαιριών.⁷ Η επιχειρηματικότητα αναπτύσσεται μέσω των επιχειρηματιών. Έτσι, ως επιχειρηματίας, ορίζεται ένα άτομο που δημιουργεί μια νέα επιχείρηση, αναλαμβάνοντας τους περισσότερους κινδύνους και απολαμβάνοντας ένα ικανοποιητικό μέρος από τα οφέλη και τα κέρδη. Η διαδικασία της δημιουργίας μιας νέας επιχείρησης είναι γνωστή ως επιχειρηματικότητα. Οι επιχειρηματίες διαδραματίζουν βασικό ρόλο σε κάθε οικονομία. Ο σημαντικός ρόλος τους γίνεται αντιληπτός μέσα από τη χρήση των δεξιοτήτων τους για την πρόβλεψη των αναγκών και τη μεταφορά νέων ιδεών στην αγορά. Η επιχειρηματικότητα που αποδεικνύεται επιτυχημένη στην ανάληψη των κινδύνων της δημιουργίας μιας νεοφυούς επιχείρησης (startup) ανταμείβεται με κέρδη, φήμη και συνεχείς ευκαιρίες ανάπτυξης. Αντίθετα, η

⁵ Βάση του Ν.3879 (Φ.Ε.Κ. 163/21.09.2010, τ. Α') περί Ανάπτυξης της Δια Βίου Μάθησης, Άρθρο 2

⁶ Ανθογαλίδου, 2003

⁷ Μπαμπινιώτης Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

επιχειρηματική ιδέα που αποτυγχάνει έχει ως αποτέλεσμα απώλειες και μικρότερη επικράτηση στις αγορές για τους εμπλεκόμενους.

1.4 Οι τύποι της επιχειρηματικότητας

Καθώς υπάρχουν διαφορετικοί χαρακτήρες και τύποι επιχειρηματιών, αντίστοιχα υπάρχουν και διαφορές στις επιχειρήσεις που δημιουργούν. Οι τύποι της επιχειρηματικότητας ομαδοποιήθηκαν και διακρίνονται σε 4 κατηγορίες.

Αρχικά, η επιχειρηματικότητα μικρών επιχειρήσεων αποτυπώνει την ιδέα μιας επιχείρησης χωρίς τη μετατροπή σε μεγάλο όμιλο ετερογενών δραστηριοτήτων ή την ανάπτυξη σε επιχείρηση-αλυσίδα. Ένα τοπικό εστιατόριο, ένα παντοπωλείο ή ένα κατάστημα λιανικής πώλησης για την πώληση χειροποίητων προϊόντων, είναι ένα παράδειγμα επιχειρηματικότητας μικρών επιχειρήσεων. Κατά πλειοψηφία, οι επιχειρηματίες μικρών επιχειρήσεων συνήθως επενδύουν τα δικά τους χρήματα. Δεν έχουν εξωτερικούς επενδυτές και θα λάβουν κάποιο δάνειο, βοηθητικό για τη συνέχιση της επιχείρησης.

Δεύτερος τύπος επιχείρησης είναι οι αναπτυσσόμενες νεοφυείς επιχειρήσεις (startups). Οι επιχειρήσεις αυτές ξεκινούν με μια μοναδική, καινοτόμα ιδέα. Η ιδέα των νεοφυών επιχειρήσεων είναι η καινοτομία με ένα μοναδικό προϊόν ή υπηρεσία, η συνεχής ανάπτυξη της εταιρείας και η συνεχής κλιμάκωση καθώς περνά ο καιρός. Επίσης, η συνεχής αναζήτηση και εναλλαγή επιχειρηματικών μοντέλων έως ότου βρεθεί το κατάλληλο ώστε η επιχείρηση να είναι κερδοφόρα με το προϊόν ή υπηρεσία με τα οποία βγαίνει στην αγορά. Αυτός ο τύπος εταιρείας απαιτεί συχνά επενδυτές και μεγάλα ποσά κεφαλαίων για να αναπτυχθεί η ιδέα και να εξαπλωθεί σε πολλές αγορές παγκοσμίως.

Ο τρίτος τύπος επιχείρησης είναι η μεγάλη εταιρεία, η οποία αποτελείται από ένα νέο επιχειρηματικό τμήμα που δημιουργήθηκε σε μια υπάρχουσα εταιρεία. Η υπάρχουσα εταιρεία μπορεί να βρίσκεται σε καλή οικονομική κατάσταση για να αναπτυχθεί σε άλλους τομείς ή μπορεί να είναι σε θέση να εμπλακεί με νέες τεχνολογίες. Οι υπεύθυνοι διευθύνοντες σύμβουλοι αυτής της κατηγορίας των εταιρειών είτε προβλέπουν είσοδο σε μια νέα αγορά για την εταιρεία είτε μεταφέρουν αυτήν την αρμοδιότητα σε εργαζόμενους της εταιρείας, οι οποίοι δημιουργούν νέες ιδέες που με τη σειρά τους υλοποιούνται υπό την αιγίδα της εταιρείας με την συγκατάθεση των ανώτερων στελεχών.

Ο τέταρτος και τελευταίος τύπος επιχείρησης είναι η κατηγορία των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ο στόχος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας είναι να δημιουργήσει όφελος για την κοινωνία και την ανθρωπότητα. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις εστιάζουν στο να βοηθήσουν τις κοινότητες ή το περιβάλλον, μέσω των προϊόντων και των υπηρεσιών τους. Κίνητρο των κοινωνικών επιχειρήσεων δεν είναι τα κέρδη τους αλλά η βοήθεια και το κοινωνικό τους έργο.

1.5 Τα χαρακτηριστικά των επιχειρηματιών

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι διαφορετικοί τύποι επιχειρήσεων είναι απόρροια από τα διαφορετικά χαρακτηριστικά που μπορεί να έχει ο κάθε επιχειρηματίας. Τα παρακάτω χαρακτηριστικά τα οποία αναλύονται είναι μερικά από αυτά που απαιτούνται για να είσαι επιτυχημένος επιχειρηματίας.

Ένας επιτυχημένος επιχειρηματίας είναι απαραίτητο να είναι πολυδιάστατος και πολύπλευρος ώστε να μπορεί να ανταπεξέρχεται σε κάθε δυσκολία. Η ενασχόληση με όλες τις εργασίες και τις διαδικασίες της επιχείρησης, ιδιαίτερα στο ξεκίνημα, είναι πολύ σημαντική για την συνολική πορεία της επιχείρησης. Ο επιχειρηματίας πρέπει να είναι ικανός να χειριστεί την κριτική από τους πελάτες, να προωθεί τα προϊόντα και με την εξυπηρέτησή του, να αφήνει ικανοποιημένους τους πελάτες οι οποίοι μπορούν να

μεγαλώσουν την φήμη της επιχείρησής του. Τέλος, η προσωπική απάντηση σε τηλέφωνα είναι ένα από τα πιο σημαντικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που κατέχουν οι μικροί επιχειρηματίες έναντι των μεγαλύτερων ανταγωνιστών τους.

Παράλληλα, η ευελιξία είναι σημαντικό χαρακτηριστικό που πρέπει να έχει ένας επιχειρηματίας καθώς οι αρχικές επιχειρηματικές ιδέες, μπορεί να μην λειτουργήσουν στην εκάστοτε αγορά. Έτσι, ο επιχειρηματίας πρέπει να είναι εξοπλισμένος με ευελιξία ώστε να μπορεί να τροποποιήσει ή να μεταμορφώσει το τελικό του προϊόν σε σχέση με το αρχικό.

Παράλληλα, ένας επιχειρηματίας είναι καλό να γνωρίζει να διαχειρίζεται σωστά τα κέρδη της επιχείρησής του και να μην εμπλέκει το προσωπικό του ταμείο με αυτό της επιχείρησής του. Δεδομένου ότι οι περισσότερες νέες επιχειρήσεις δεν πραγματοποιούν κέρδη εντός του πρώτου έτους, διαθέτοντας χρήματα στην άκρη για αυτό το ενδεχόμενο, οι επιχειρηματίες μπορούν να συμβάλουν στον μετριασμό του κινδύνου έλλειψης κεφαλαίων.

Επιπλέον, η διεύθυνση μίας επιχείρησης είναι εξαιρετικά δύσκολη, ειδικά όταν ξεκινάει από την αρχή. Απαιτεί πολύ χρόνο, αφοσίωση και αποτυχία. Ένας επιτυχημένος επιχειρηματίας πρέπει να δείξει ανθεκτικότητα σε όλες τις δυσκολίες που μπορεί να επέλθουν. Κάθε φορά που συναντά αποτυχία ή απόρριψη, πρέπει να συνεχίζει δυναμικά. Το ξεκίνημα της επιχείρησης είναι μια διαδικασία μάθησης, η οποία μπορεί να είναι απογοητευτική, ειδικά όταν τα χρήματα είναι περιορισμένα.

Παρόμοια με την ανθεκτικότητα, ένας επιτυχημένος επιχειρηματίας πρέπει να παραμείνει συγκεντρωμένος και να εξαλείψει τις αμφιβολίες που προκύπτουν από τη λειτουργία μιας επιχείρησης. Ένας επιτυχημένος επιχειρηματίας πρέπει πάντα να θυμάται γιατί ξεκίνησε την επιχείρηση, να θυμάται τον τελικό του στόχο και να συνεχίζει μέχρι να το ολοκληρώσει. Η γνώση του τρόπου διαχείρισης των χρημάτων και η κατανόηση των οικονομικών καταστάσεων είναι ζωτικής σημασίας για οποιονδήποτε έχει τη δική του επιχείρηση. Η εφαρμογή μιας υγιούς επιχειρηματικής στρατηγικής, η γνώση της αγοράς-στόχου, των ανταγωνιστών, των δυνατών σημείων και των αδυναμιών, επιτρέπει σε κάθε επιχειρηματία να διαχειρίζεται τις δυσκολίες της λειτουργίας της επιχείρησής του.

Τελευταίο χαρακτηριστικό είναι η επικοινωνία. Η επιτυχημένη επικοινωνία είναι σημαντική σχεδόν σε κάθε πτυχή της ζωής, ανεξαρτήτου αντικειμένου. Έτσι, για τη λειτουργία μιας επιχείρησης, ο επικοινωνιακός επιχειρηματίας είναι υψίστης σημασίας. Από τη μετάδοση των ιδεών και των στρατηγικών σας σε πιθανούς επενδυτές μέχρι την κοινή χρήση του επιχειρηματικού σας σχεδίου με τους υπαλλήλους, έως τη διαπραγμάτευση συμβάσεων με προμηθευτές, όλα τα παραπάνω απαιτούν επιτυχή επικοινωνία. (Adam Hayes, 2021)

1.6 Η Καινοτομία

Κατά τον ορισμό, καινοτομία είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας ένας τομέας, ένα προϊόν ή μια υπηρεσία ανανεώνεται και ενημερώνεται μέσω της εφαρμογής νέων διαδικασιών, της εισαγωγής νέων τεχνικών ή της καθιέρωσης επιτυχημένων ιδεών για τη δημιουργία νέας αξίας. Η δημιουργία αξίας, λοιπόν, είναι ένα καθοριστικό χαρακτηριστικό της καινοτομίας. Οι επιχειρήσεις έχουν πολλές επιλογές για να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους και να αυξήσουν το αγοραστικό τους κοινό. Σε κάθε περίπτωση, η καινοτομία είναι απαραίτητη να εφαρμοστεί. Επομένως, η συνεχής καινοτομία είναι ζωτικής σημασίας για όλες τις εταιρείες. Η κύρια διαφορά βρίσκεται στο επίκεντρο της στρατηγικής καινοτομίας, η οποία διαφέρει σημαντικά από επιχείρηση σε επιχείρηση. (innolytics.ag, n.d.)

1.7 Η Επιχειρηματική Εκπαίδευση

Η επιχειρηματική εκπαίδευση είναι μία ευρεία έννοια που περιγράφει τη διαδικασία ανάπτυξης προσωπικών χαρακτηριστικών που προωθούν και ενισχύουν το επιχειρηματικό πνεύμα. Επιδιώκει την απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων και αντιλήψεων που συμβάλλουν στην προσωπική εξέλιξη, στην κοινωνική ένταξη και στην απασχολησιμότητα των νέων, με τρόπο δημιουργικό και περιεργαστικό. Ως μαθησιακή διαδικασία εστιάζει στην καλλιέργεια κουλτούρας και στην ανάπτυξη ικανοτήτων, για σχεδόν κάθε πτυχή της ζωής, προετοιμάζοντας τους μαθητές για το ρόλο τους ως ενεργοί πολίτες, αλλά και για την επιτυχημένη ένταξή τους στην αγορά εργασίας. (ΣΕΒ σύνδεσμος επιχειρήσεων και βιομηχανιών)

2. Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στον 21^ο αιώνα

2.1 Εξέλιξη επιχειρηματικότητας κατά τον 20^ο και 21^ο αιώνα

Για αιώνες, η επιχειρηματικότητα έχει αναγνωριστεί ως ένας από τους βασικούς παράγοντες της απασχόλησης, της καινοτομίας και της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης. Κατά την δεκαετία του 1950 εμφανίστηκαν τάσεις οργανωμένης και μεθοδευμένης επιχειρηματικότητας εξαιτίας κάποιων μαθημάτων που πραγματοποιούνταν σε κάποια πανεπιστήμια της Ιαπωνίας και των Η.Π.Α. Τα συγκεκριμένα μαθήματα ασχολούνταν με την διαχείριση μικρών επιχειρήσεων. Ωστόσο, δόθηκε εκ νέου έμφαση στον ρόλο της επιχειρηματικότητας και των μικρών επιχειρήσεων μετά την περίοδο της δεκαετίας του 1980 του παγκόσμιου στασιμοληθωρισμού και των υψηλών επιπέδων ανεργίας.

Βάσει δεδομένων έχει προκύψει το συμπέρασμα ότι οι κύριοι συντελεστές της οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι πλέον κυρίως οι μεγάλες εταιρείες, αλλά οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) οι οποίες συνέβαλαν σημαντικά στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) ορισμένων οικονομιών. Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι μεγάλες βιομηχανίες έχουν μετατραπεί σε μικρότερα πιο ισχυρά επιχειρηματικά μοντέλα και από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα έχει σχηματιστεί σημαντικός όγκος βιβλιογραφίας που αναφέρεται στον ρόλο και τη συμβολή των μικρότερων επιχειρήσεων στις οικονομίες παγκοσμίως.

Κατά την διάρκεια των δεκαετιών 1970, 1980 και 1990 η έννοια της επιχειρηματικότητας εδραιώθηκε και εντάχθηκε άμεσα στα προγράμματα σπουδών στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Παράλληλα, εντάχθηκε στις κατά τόπους κυβερνήσεις ενώ η επιχειρηματικότητα αναγνωρίστηκε ως μέσο τόνωσης των εθνικών οικονομιών. Σύμφωνα με τον Kao⁸, η επιχειρηματικότητα είναι δυνατό να θεωρηθεί ως το μοναδικό μέσο που χαρίζει οικονομικά οφέλη στο άτομο και συμβάλλει στην προσθήκη αξίας στην κοινωνία όπως επίσης θεωρείται αρωγός στην κατανομή του πλούτου της αγοράς με την ελάχιστη δυνατή παρέμβαση της κυβέρνησης.

Κατά την διάρκεια του 21^{ου} αιώνα, η επιχειρηματικότητα έχει επηρεαστεί από πολλούς διαφορετικούς παράγοντες ανά τα χρόνια. Το τέλος του 20^{ου} αιώνα έρχεται φέρνοντας μαζί του και το λεγόμενο Κραχ του 1999 ή διαφορετικά την μεγάλη πτώση του ελληνικού χρηματιστηρίου, επακόλουθο μίας περιόδου με μεγάλη άνθηση. Στις 23 Σεπτεμβρίου του 1999, το ελληνικό χρηματιστήριο, έπειτα από χρόνια ανοδικής πορείας και γενικότερης εφορίας, ξεκίνησε αιφνιδίως μια μεγάλη πτώση. Η συνεχής πτώση του ελληνικού χρηματιστηρίου άρχισε να ομαλοποιείται 4 χρόνια μετά, το 2003. Ωστόσο, όλο αυτό το διάστημα της συνεχής πτώσης επηρεάστηκε στο έπακρο ο επιχειρηματικός κόσμος. Επιχειρηματίες, τραπεζίτες, χρηματιστές, επενδυτές αλλά και το αγοραστικό κοινό, οι απλοί πολίτες έχασαν μεγάλο μέρος από τις περιουσίες τους. Το γεγονός αυτό επέφερε συρρίκνωση του ρευστού στην αγορά. Πολλά καταστήματα και επιχειρήσεις έκλεισαν και το Κραχ του 1999 ζημίωσε πολλές ελληνικές οικογένειες, τόσο οικονομικά όσο και ψυχολογικά. (Πολίτης, 2016)

Την πτώση του ελληνικού χρηματιστηρίου, ακολούθησε η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 στην Αθήνα. Οι απόψεις διίστανται για το αν τελικά η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων ζημίωσε ή όχι την χώρα καθώς σύμφωνα με τον IOBE (IOBE, Ιανουάριος, 2015) οι Αγώνες είχαν αισθητά θετική επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα και στην απασχόληση. Βραχυπρόθεσμα η επίδραση των Ολυμπιακών Αγώνων στην ελληνική οικονομία ήταν θετική καθώς οι περισσότεροι τομείς ενισχύθηκαν. Στον επιχειρηματικό τομέα δόθηκαν κίνητρα για ενίσχυση της

⁸ Kao, 1993

απασχολησιμότητας, για ανάπτυξη των επιχειρήσεων και των επενδύσεων σε υποδομές. Παράλληλα, ο επιχειρηματικός κόσμος που ασχολούνταν με τον τουρισμό την περίοδο 2003-2008 γνώρισε συνεχή ανάπτυξη. Όμως, η θετική επίδραση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, όπως αποδείχθηκε, ήταν βραχυχρόνια. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις⁹, ο μακροχρόνιος ρυθμός ανόδου της συνολικής παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας σημείωσε αισθητή επιτάχυνση από το 2001 η οποία οδήγησε σε άνοδο του επιπέδου της παραγωγικότητας που διατηρήθηκε έως το 2008, έτος, που η διεθνής οικονομική αναταραχή άρχισε να επηρεάζει την ελληνική οικονομία.

Μετά τα 4 χρόνια της άνθισης και των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 να είναι ακόμη στο προσκήνιο, η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 γίνεται αντιληπτή και στη χώρα μας. Η νεοφιλελεύθερη χρυσή εποχή συσσώρευσης της περιόδου 1990-2007 παρουσιάζει χαρακτηριστικά όπως αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, εισαγωγή νέων τεχνολογιών κ.α. Παράλληλα, όμως, αυτή η εποχή παρουσιάζει και στασιμότητα των πραγματικών μισθών και επέκταση των μη παραγωγικών δραστηριοτήτων που περιορίζουν τη δυνητική αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας. Ήδη από το 2006 παρατηρήθηκε πτώση ενός ήδη πολύ χαμηλού ποσοστού κέρδους το οποίο οδήγησε την ελληνική οικονομία σε βαθιά ύφεση, τα κύρια χαρακτηριστικά της οποίας ήταν η υψηλή ανεργία, το υπερβολικό δημόσιο και ιδιωτικό χρέος και οι αρνητικές καθαρές επενδύσεις.

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης του 2008, οι δύο κατ' εξοχήν παραγωγικοί τομείς της ελληνικής οικονομίας με παραγωγή εμπορεύσιμων αγαθών, η βιομηχανία και η αγροτική παραγωγή, έχασαν την ανταγωνιστικότητά τους και άρα την εξαγωγική τους ικανότητα. Ταυτόχρονα, η διείσδυση εισαγωγών περιορίσε ακόμη περισσότερο το μερίδιο αγοράς των εγχώριων βιομηχανικών επιχειρήσεων, αλλά και των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και έτσι περιορίσε την κερδοφορία, με αποτέλεσμα τη μείωση της παραγωγής και της απασχόλησης στους συγκεκριμένους κλάδους. Κάθε κρίση αφήνει το δικό της αποτύπωμα που είναι συνάρτηση των ακολουθούμενων πολιτικών πριν και στη διάρκεια της κρίσης, όπως επίσης και τους θεσμούς που βρίσκονται σε λειτουργία ή υπό δημιουργία. Έτσι, οι ακολουθούμενες πολιτικές πριν και στη διάρκεια της κρίσης επιδείνωσαν αντί να απαλύνουν την οξύτητά της. Σε αντίθεση με τις δύο προηγούμενες μεγάλες παγκόσμιες κρίσεις που είχαν σχετικά πιο ήπια αποτελέσματα στην ελληνική οικονομία, η μεγάλη ύφεση του 2008 είναι αναμφίβολα η χειρότερη και μακροβιότερη που έχει υποστεί η ελληνική κοινωνία και οικονομία. (Τσουλφίδης, 2015)

Άλλος ένας παράγοντας ο οποίος συνέβαλε, αυτή τη φορά θετικά, στην εξέλιξη της επιχειρηματικότητας είναι η εδραίωση της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η πρώτη εφαρμογή του είδους κοινωνικής ευθύνης συναντάται από την αρχαιότητα με την μορφή χορηγιών το οποίο στη συνέχεια μετονομάστηκε σε εταιρική φιλανθρωπία. Στις δεκαετίες 1980-1990 αρχίζει να ωριμάζει ο όρος της εταιρικής υπευθυνότητας και όλο και περισσότερες επιχειρήσεις και οργανισμοί να δρουν με βάση την κοινωνική ευθύνη. Στην Ελλάδα ο όρος Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη εμφανίζεται στις αρχές του 2001, όπου κυρίως μεγάλες επιχειρήσεις αρχίζουν να την εφαρμόζουν. Από το 2016 και έπειτα οι περισσότερες μεγάλες επιχειρήσεις διοργανώνουν εκδηλώσεις και δράσεις στο πλαίσιο της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης. Σε αντίθεση, για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, δεν έχει καταρτιστεί κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο δράσης το οποίο θα μπορούν να εφαρμόζουν.

Ωστόσο, αυτού του μεγέθους οι επιχειρήσεις ασχολούνται με φιλανθρωπίες ή χορηγίες μικρότερου βεληνεκούς. Τα οφέλη από την παρουσία και την εφαρμογή της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης είναι πολλά, τόσο για τις ίδιες τις επιχειρήσεις όσο και για τους

⁹ Αλμπάνη, et al. (2009), Ζόνζηλος και Παύλου (2009)

εργαζόμενους, την κοινωνία, το περιβάλλον και την οικονομία. Συνοπτικά, τα οφέλη της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης προς την επιχειρηματικότητα ξεκινούν με την καλή φήμη που αποκτά μία επιχείρηση ενώ παράλληλα επιβραβεύει και ικανοποιεί τους εργαζόμενους. Επιπλέον, το αγοραστικό κοινό λόγω της φήμης διευρύνεται και η επιχείρηση μπορεί να στοχεύσει στην επίτευξη της καταναλωτικής πίστης. Η επιχείρηση μπορεί να μειώσει το ρίσκο διαχείρισης και του λειτουργικού κόστους ενώ παράλληλα να αυξηθεί η παραγωγικότητα και η ποιότητα. (Δουρίδας, 2019)

Κατά τους τελευταίους αιώνες, ένας άλλος παράγοντας που επηρέασε την εξέλιξη της επιχειρηματικότητας είναι η Βιομηχανική Επανάσταση. Η 1^η Βιομηχανική Επανάσταση ξεκίνησε το 1760 στο Ηνωμένο Βασίλειο και διήρκεσε μέχρι περίπου το 1850. Η πρώτη Βιομηχανική Επανάσταση μετέτρεψε την επιχειρηματικότητα από αγροτική σε βιομηχανική με την έλευση του άνθρακα. Νέα μηχανήματα, νέες πηγές ενέργειας και νέοι τρόποι οργάνωσης της εργασίας, έκαναν τις τότε βιομηχανίες πιο παραγωγικές και πιο αποτελεσματικές. Κορυφαίο επίτευγμα της 1^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης θεωρείται η εφεύρεση της ατμομηχανής. Η 2^η Βιομηχανική Επανάσταση (1870) περιστράφηκε γύρω από την ανακάλυψη της ηλεκτρικής ενέργειας, του φυσικού αερίου και του πετρελαίου. Οι εξελίξεις στην επικοινωνιακή τεχνολογία εκείνης της εποχής συμπεριλαμβάνουν τον τηλέγραφο και αργότερα το τηλέφωνο. Οι μεταφορές αυξήθηκαν αλματωδώς με την εφεύρεση του αεροπλάνου και του αυτοκινήτου. Η βιομηχανική παραγωγή αυξήθηκε ραγδαία μέσω της εμφάνισης της μαζικής παραγωγής.

Η 3^η Βιομηχανική Επανάσταση σηματοδοτείται από την εμφάνιση της ηλεκτρονικής και της πυρηνικής ενέργειας το 1969. Η 4^η Βιομηχανική Επανάσταση που συνεχίζουμε να βιώνουμε μέχρι και στις μέρες μας, παράλληλα με την έλευση της 5^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης, έγινε με την εμφάνιση του Διαδικτύου και των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας. Παρατηρήθηκε μία έντονη στροφή προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας όπως η ηλιακή, η αιολική και η γεωθερμία αλλά και της επιτάχυνση της ψηφιακής τεχνολογίας. Τα τελευταία χρόνια, αναπτύχθηκαν έννοιες και λειτουργίες οι οποίες έφεραν νέες διαστάσεις στον ψηφιακό κόσμο και βοήθησαν στην ταχεία ανάπτυξη και ψηφιοποίηση των επιχειρήσεων. Το διαδίκτυο των πραγμάτων (Internet of Things), η τεχνολογία του «σύννεφου» (cloud) και η τεχνητή νοημοσύνη με την έλευση των ρομπότ (Artificial Intelligence) βοήθησαν στην βελτίωση της ψηφιοποίησης των επιχειρήσεων.

Στα δέκα χρόνια της εισαγωγής της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης (Industry 4.0), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2021 ανακοίνωσε την 5^η Βιομηχανική Επανάσταση (Industry 5.0). Ο τομέας της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης θεωρείται ότι βασίζεται στην τεχνολογία, ενώ ο τομέας της 5^{ης} βασίζεται στην αξία. Καθώς οι επιχειρήσεις άρχισαν να εφαρμόζουν το Industry 4.0, ήρθε η 5^η Βιομηχανική Επανάσταση (Industry 5.0). Το Industry 5.0 θεωρείται ότι αναγνωρίζει τη δύναμη της βιομηχανίας για να επιτύχει κοινωνικούς στόχους πέρα από τις θέσεις εργασίας και την ανάπτυξη, να γίνει ένας ανθεκτικός πάροχος ευημερίας, κάνοντας την παραγωγή να σέβεται τις αντοχές του πλανήτη μας και τοποθετώντας την ευημερία του βιομηχανικού εργάτη στο επίκεντρο της παραγωγικής διαδικασίας. Παράλληλα, η εισαγωγή του Industry 5.0 βασίζεται στην παρατήρηση ή στην υπόθεση ότι το Industry 4.0 εστιάζει λιγότερο στις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της βιωσιμότητας, αλλά περισσότερο στην ψηφιοποίηση και στις τεχνολογίες που βασίζονται στην τεχνητή νοημοσύνη για την αύξηση της αποτελεσματικότητας και της ευελιξίας της παραγωγής. (Xun Xu, 2021)

Τελευταίος αλλά όχι λιγότερος σημαντικός παράγοντας στην εξέλιξη της επιχειρηματικότητας τα τελευταία χρόνια είναι η εμφάνιση του Covid-19. Η πανδημία του ιού COVID-19 προήλθε από την Κίνα τον Δεκέμβριο του 2019 και έκτοτε έχει επηρεάσει σημαντικά την παγκόσμια οικονομία και όλους τους τομείς της ζωής. Λόγω των προληπτικών μέτρων που έλαβαν οι κυβερνήσεις για τον περιορισμό της μετάδοσης του

ιού, υπήρξε μια τεράστια κοινωνική και οικονομική διαταραχή στην επιχειρηματικότητα, σε διαφορετικά επίπεδα, εκ των οποίων οι μικρές επιχειρήσεις και οι νεοφυείς επιχειρήσεις (startups) ήταν από τις πιο ευάλωτες. Ο αρνητικός αντίκτυπος παρατηρήθηκε σε επιχειρήσεις παγκοσμίως και οι περισσότερες από τις νεοσύστατες και νεοφυείς επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να απολύσουν τους υπαλλήλους τους, οδηγώντας σε ζητήματα όπως η εκτεταμένη ανεργία, η έλλειψη παραγωγικότητας και η ύφεση των οικονομιών. Ο COVID-19 επηρέασε επίσης την παγκόσμια εφοδιαστική αλυσίδα, η οποία οδήγησε σε συρρίκνωση της παγκόσμιας οικονομίας.

Επιπλέον, πολλοί επιχειρηματίες αντιμετώπισαν σημαντική μείωση των εσόδων τους λόγω της δυσλειτουργίας της παγκόσμιας εφοδιαστικής αλυσίδας τόσο των αγαθών όσο και των υπηρεσιών. Ωστόσο, παρόλο που ο Covid-19 δημιούργησε διάφορα προβλήματα στις επιχειρήσεις, βοήθησε αρκετές να μεγαλώσουν και να εδραιωθούν. Με την έλευση του Covid-19, όλες οι επιχειρήσεις αντιμετώπισαν την πρόκληση της ψηφιοποίησης των υπηρεσιών τους. Όσες επιχειρήσεις δεν είχαν το γνωστικό υπόβαθρο για να χρησιμοποιήσουν τα ψηφιακά εργαλεία και να παραμείνουν στο προσκήνιο, συρρικνώθηκαν και παρέμειναν κλειστές για μεγάλα διαστήματα.

Από την άλλη πλευρά, επιχειρήσεις οι οποίες είτε ήταν ήδη εξοικειωμένες με τα ψηφιακά εργαλεία είτε εντάχθηκαν άμεσα, παρέμειναν στο προσκήνιο και είδαν τα έσοδά τους να αυξάνονται καθώς το ηλεκτρονικό εμπόριο εκτινάχθηκε. Η δημιουργικότητα και οι ψηφιακές δεξιότητες είναι παράγοντες που επηρέασαν τις επιχειρήσεις κατά την περίοδο της πανδημίας. Επιπλέον, οι επιστήμονες θεωρούν ότι οδηγήθήκαμε στην 5^η Βιομηχανική Επανάσταση (Industry 5.0) λόγω της πανδημίας καθώς ο ρόλος και ο αντίκτυπος του Industry 4.0 αυξανόταν, καθώς ο κόσμος εισερχόταν σε διαφορετικές φάσεις της πανδημίας της νόσου του κοροναϊού 2019 (COVID-19). Η 5^η Βιομηχανική Επανάσταση εγκαθίσταται παγκοσμίως με απρόβλεπτους τρόπους, ενώ βασίζεται ολοένα και περισσότερο στις τεχνολογίες του Industry 4.0, συμπεριλαμβανομένων της Τεχνητής Νοημοσύνης (AI), των Μεγάλων Δεδομένων (Big Data), του Διαδικτύου των Πραγμάτων (IoT), των ψηφιακών πλατφορμών, της επανυξημένης και της εικονικής πραγματικότητας και της τρισδιάστατης εκτύπωσης (Zouina Sarfraz, 2021). Συμπερασματικά, ο COVID-19 έχει προκαλέσει σημαντικές ανακατατάξεις στις οικονομίες και την επιχειρηματικότητα και έχει θέσει πολλές πρωτόγνωρες προκλήσεις, ωστόσο, τα τελικά συμπεράσματα και αποτελέσματα παραμένουν ασαφή, καθώς απαιτούνται πιο εις βάθος διαχρονικές μελέτες για την καλύτερη διερεύνηση αυτού του ζητήματος. (Inshan Meahjohn, 2020)

2.2 Επιρροή εξέλιξης επιχειρηματικότητας από την εκπαίδευση

Παρόλο που η επιχειρηματικότητα αναγνωρίζεται στην κοινωνία μας από τα αρχαία χρόνια, από τον 20^ο αιώνα και έπειτα άρχισε να διαδραματίζει ουσιαστικό και σημαντικό ρόλο στην οικονομία των κρατών. Έτσι οι επιχειρηματίες αναγνωρίστηκαν ως παράγοντας που μπορούν να αλλάξουν την μορφή μιας κοινωνίας καθώς μέσω των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων μπορούν να καταπολεμηθούν η φτώχεια και η ανεργία και να αναπτυχθούν καινοτομίες και τεχνολογίες χρήσιμες προς την κοινωνία. Λόγω της σημαντικότητας που παρατηρήθηκε στην παρουσία της επιχειρηματικότητας και πόσο βοηθά στην οικονομία, παρατηρήθηκε μία μετάβαση από την στενά σχεδιασμένη οικονομία προς την οικονομία της επιχειρηματικότητας. Ωστόσο, η εξέλιξη της επιχειρηματικότητας στις μέρες μας δεν θα ήταν ίδια αν δεν είχε συνδεθεί με την εκπαίδευση. (Αποστολάκης, 2019)

Όσο αναφορά την σύνδεση της επιχειρηματικότητας με την εκπαίδευση, παλαιότερη έρευνα της δεκαετίας του 1970, βασιζόμενη σε τμήματα διοίκησης επιχειρήσεων που πραγματοποιήθηκε στις ΗΠΑ, αποκάλυψε ότι μόνο δεκαέξι σειρές μαθημάτων

προσφέρονταν για τη διδασκαλία της επιχειρηματικότητας. Το University of Southern California προώθησε το πρώτο πρόγραμμα MBA με εστίαση στην επιχειρηματικότητα το 1971, που ακολουθήθηκε από το πρώτο προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών το 1972. Από εκεί και πέρα, ο τομέας της επιχειρηματικότητας άρχισε να ριζώνει και να αναπτύσσεται στις ΗΠΑ μέσω μιας ομάδας πανεπιστημίων. Έτσι, άρχισε να εμφανίζεται μια έκρηξη της διδασκαλίας της επιχειρηματικότητας, που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του '70 και συνεχίστηκε στη δεκαετία του '80 και τη δεκαετία του '90, μέχρι και σήμερα. Επομένως, παρατηρούμε μαζική εμφάνιση της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα στις ΗΠΑ. Σήμερα στις ΗΠΑ, η εκπαίδευση για την επιχειρηματικότητα συνυπάρχει σε περισσότερες από 2.200 σειρές μαθημάτων, σε 1.600 σχολές, προσφέρει 277 θέσεις εργασίας πανεπιστημιακών, εμφανίζεται σε 44 διεθνή ακαδημαϊκά περιοδικά και σε πάνω από 100 ερευνητικά κέντρα. (Ζαΐρης Α., 2019) Η Ευρώπη παρέμεινε πιο πίσω στην ένταξη των εκπαιδευτικών κύκλων για την επιχειρηματικότητα στα προγράμματα σπουδών σε όλες τις βαθμίδες. Ενώ στις αρχές του 21^{ου} αιώνα η εκπαιδευτική επιχειρηματικότητα στις Η.Π.Α. ήταν σε πλήρη άνθηση, στην Ευρώπη τα πράγματα ήταν πιο περιορισμένα. Με τους ίδιους ρυθμούς συνεχίστηκε και κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, ωστόσο ο όρος εκπαιδευτική επιχειρηματικότητα πλέον είναι πιο οικείος.

Παράλληλα, δεν μπορεί να παραλειφθεί η σημαντικότητα της σύνδεσης της επιχειρηματικότητας με την εκπαίδευση. Αρχικά η σύνδεση της επιχειρηματικότητας και της εκπαίδευσης περιοριζόταν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και αποκλειστικά στα τμήματα των οικονομικών και της διοίκησης επιχειρήσεων. Εκεί, πραγματοποιούνταν κάποια μαθήματα χωρίς εις βάθος εντρύφηση και σε θεωρητικό επίπεδο μόνο. Πλέον, εμφανίζεται ο όρος της επιχειρηματικότητας σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και οι νέοι έρχονται σε επαφή με τους όρους των επιχειρήσεων από πολύ μικρή ηλικία. Από την στιγμή που έγινε η παραδοχή της ουσιαστικής αρωγής που παρέχει η επιχειρηματικότητα στην οικονομία, όλο και περισσότερα εκπαιδευτικά προγράμματα και έρευνες επικεντρώθηκαν στις επιχειρήσεις και τους επιχειρηματίες. Παράλληλα, η ανάπτυξη των τεχνολογιών και των καινοτομιών, οι οποίες γίνονται μέσω της εκπαίδευσης, βοήθησαν και βοηθούν συνεχώς τις επιχειρήσεις.

2.3 Η επιχειρηματικότητα και η καινοτομία

Αν και η λέξη καινοτομία χρησιμοποιείται με την ίδια έννοια που γνωρίζουμε τα τελευταία 60-70 χρόνια, πρώιμες λέξεις με το ίδιο νόημα χρησιμοποιούνταν εδώ και 2.500 χρόνια. Κατά την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα ωστόσο, η καινοτομία αντιμετωπιζόταν ως κάτι αρνητικό, καθώς κάποιος ο οποίος δημιουργούσε κάτι καινούργιο και απέκλινε από το σύνολο, δεν ήταν αποδεκτός. Διατρέχοντας την μετά Χριστών εποχή, ο όρος καινοτομία εμφανίζεται τον 13^ο και 14^ο αιώνα, αλλά παρόλα αυτά, χρησιμοποιούνταν σποραδικά πριν την εποχή της Μεταρρύθμισης. Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα δεν υπήρχε σαφής ορισμός του τι προσδιορίζει η καινοτομία. Με το πέρασμα των ετών, ο όρος καινοτομία άρχισε να χρησιμοποιείται προσδιορίζοντας κάθε είδους νεωτερισμό ο οποίος επηρέαζε θετικά τα παραγωγικά αποτελέσματα.

Από νωρίς η οικονομική θεωρία ασχολήθηκε με την καινοτομία ως βασικό παράγοντα της οικονομικής αναπτυξιακής αλλαγής. Ήδη στον 18ο αιώνα, ο Adam Smith μίλησε για την ποικιλομορφία στις πηγές τεχνολογικής αλλαγής (Smith, 1895). Η πρώτη προσέγγιση για τον ορισμό της καινοτομίας, ωστόσο, δίνεται από τον Schumpeter (1934), ο οποίος πρώτος έδωσε έμφαση στον όρο καινοτομία ως μια βασική πηγή δυναμισμού στην καπιταλιστική κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, υποστηρίζοντας ότι η καινοτομία βρίσκεται στο επίκεντρο της οικονομικής αλλαγής και θεωρείται ως βασικός μοχλός ανάπτυξης, επηρεάζοντας τη διαδικασία της οικονομικής και κατ' επέκταση της κοινωνικής αλλαγής. (Κόκκινου, 2015)

Η επιχειρηματικότητα, η οποία είναι μέρος της οικονομίας, συνδέεται άρρηκτα με την καινοτομία. Άλλωστε λαμβάνοντας υπόψη τον όρο «Καινοτομία», αναφέρεται στη μετατροπή μιας ιδέας σε ένα εμπορεύσιμο προϊόν ή υπηρεσία, σε μια λειτουργική μέθοδο παραγωγής ή διανομής –νέα ή βελτιωμένη– ή ακόμη σε μια νέα μέθοδο παροχής υπηρεσιών, και συνδέεται τόσο με τη διαδικασία όσο και με το αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας. (Κόκκινου, 2015) Η ανάπτυξη και η εφαρμογή όλων των καινοτομιών στην επιχειρηματικότητα έχουν προέλθει χάρη στην έρευνα και την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας. Οι επιχειρήσεις για να μπορέσουν να συμμετέχουν ενεργά στην οικονομική ανάπτυξη και να ικανοποιούν τις ανάγκες της κοινωνίας, προσπαθούν να εκμεταλλεύονται όλες τις νέες λύσεις που δίνονται ώστε να αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις και να λύνουν τα προβλήματα. Οι επιχειρήσεις επενδύουν σε νέες τεχνολογίες και νέα πιο αποδοτικά μηχανήματα, ώστε να αυξήσουν την παραγωγικότητα, την ποιότητα των αγαθών και την αποδοτικότητα ενώ παράλληλα αντιμετωπίζουν την ανταγωνιστικότητα.

Επιπλέον, οι καινοτόμες τεχνολογίες έχουν βοηθήσει στην λύση προβλημάτων ανεφοδιασμού, μεταφορών και διανομής. Παράλληλα, η έρευνα και η τεχνολογία έχουν συμβάλει στην ανανέωση των αγαθών όπως επίσης και στην δημιουργία νέων, τα οποία ικανοποιούν τις ολοένα και μεγαλύτερες ανάγκες της κοινωνίας. Επίσης, με την συμβολή νέων τεχνολογιών, οι επιχειρήσεις γίνονται πιο βιώσιμες, αποδίδουν μικρότερο αποτύπωμα άνθρακα στο περιβάλλον ενώ φροντίζουν να αναπτύσσουν και την κοινωνική τους υπευθυνότητα. Τελευταία αλλά όχι λιγότερη σημαντική είναι η συμβολή της καινοτομίας στην επιχειρηματικότητα με τη διεύρυνση του τρόπου διαχείρισης των επιχειρήσεων. Νέα εργαλεία και μέθοδοι έχουν αναπτυχθεί και εφαρμόζονται στις επιχειρήσεις για την βέλτιστη διαχείριση και οργάνωση τους, ενώ δεν παραλείπεται η εισαγωγή των καινοτομιών και στον τομέα του ανθρώπινου δυναμικού ώστε οι εργαζόμενοι να είναι πιο αποδοτικοί και ευχαριστημένοι και να εργάζονται σε ένα υγιές περιβάλλον.

3. Η Επιχειρηματική Εκπαίδευση

3.1 Η επιχειρηματική εκπαίδευση στην Ελλάδα

3.1.1 Γενικά στοιχεία επιχειρηματικής εκπαίδευσης για την Ευρώπη

Όπως προαναφέραμε και στο πρώτο κεφάλαιο, επιχειρηματική εκπαίδευση ορίζεται μία διευρυμένη έννοια η οποία προσδιορίζει όλη την διαδικασία λήψης γνώσεων και εμπειριών γύρω από την επιχειρηματικότητα μέσω της εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος. Η μετάδοση των γνώσεων σχετικά με το επιχειρείν γίνεται με διάφορους τρόπους διδασκαλίας. Οι τρεις μορφές διδασκαλίας είναι τόσο η δασκαλοκεντρική μέθοδος διδασκαλίας όσο και η μαθητοκεντρική διδασκαλία μέσω των εργαστηρίων και των διαδραστικών προγραμμάτων. Επίσης, η μεικτή διδασκαλία είναι αυτή στην οποία γίνεται η διδασκαλία συνδυαστικά.

Η επιχειρηματική εκπαίδευση στην Ευρώπη είναι αρκετά ανεπτυγμένη και εξελίσσεται συνεχώς καθώς προσαρμόζεται στις ανάγκες, τις απαιτήσεις και τις νέες γνώσεις που διευρύνονται. Το 2003, η Ευρώπη έκανε την πρώτη της αναφορά στη σημασία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης με τη δημοσίευση της Πράσινης Βίβλου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αυτή ήταν πρώτη σύνδεση μεταξύ εκπαίδευσης και κατάρτισης και της ανάπτυξης της επιχειρηματικής κουλτούρας και των σχετικών δεξιοτήτων. Τα επόμενα χρόνια, ακολούθησαν μια σειρά από ομάδες εμπειρογνομόνων, συνέδρια και καλές πρακτικές με επικεφαλής κυρίως τη Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, συμπεριλαμβανομένης της επιδραστικής ατζέντας του Όσλο το 2006.¹⁰ Στόχος της «Ατζέντας του Όσλο για την Επιχειρηματική Εκπαίδευση» είναι να επιταχύνει την πρόοδο στην προώθηση της επιχειρηματικής νοοτροπίας στην κοινωνία, συστηματικά και με αποτελεσματικές ενέργειες. Η Ατζέντα του Όσλο περιλαμβάνει ενδιαφέρουσες προτάσεις, τις οποίες οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να επιλέξουν ανάλογα με το γνωστικό επίπεδο και να τις προσαρμόσουν στην τοπική κοινωνία. Για πρώτη φορά, η ατζέντα του Όσλο ζήτησε από τα κράτη μέλη να δρομολογήσουν εθνικές στρατηγικές για την εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα, με σαφείς στόχους που να καλύπτουν όλα τα στάδια εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο της ατζέντας αυτής, τονίστηκε ότι αυτές οι στρατηγικές πρέπει να περιλαμβάνουν όλους τους σχετικούς ενδιαφερόμενους φορείς (δημόσιους και ιδιωτικούς) και θα πρέπει να καθιερωθεί ένα γενικό σχέδιο δράσης, ενώ παράλληλα καθορίστηκαν και συγκεκριμένες ενέργειες. Το εύρος των ενεργειών μπορεί να ποικίλει λόγω της συμπερίληψης της επιχειρηματικότητας σε εθνικά προγράμματα σπουδών τα οποία παρέχουν υποστήριξη σε σχολεία και εκπαιδευτικούς. Ο γενικός στόχος της ατζέντας του Όσλο θα μπορούσε να προσδιοριστεί ως η συστηματική διασφάλιση των νέων οι οποίοι μπορούν να αποκτήσουν επιχειρηματικές ικανότητες σε όλα τα στάδια του εκπαιδευτικού σύστημα. Το 2009, μια καινοτόμα πρωτοβουλία την οποία διοργάνωσαν από κοινού η Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων και η Γενική Διεύθυνση Εκπαίδευσης και Πολιτισμού περιλάμβανε τέσσερις εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε περιφερειακό επίπεδο σε όλη την Ευρώπη, φέρνοντας σε επαφή υπουργεία σχετικά με την εκπαίδευση και την οικονομική ανάπτυξη των χωρών με στόχο να συζητηθούν η πολιτική και η πρακτική που σχετίζονται με την επιχειρηματική εκπαίδευση. Η επακόλουθη έκθεση με τα αποτελέσματα της παραπάνω πρωτοβουλίας, η οποία δημοσιεύθηκε το 2010 με τίτλο «Towards Greater Coherence in

¹⁰ Η Ατζέντα είναι επακόλουθο του Συνεδρίου με θέμα «Entrepreneurship Education in Europe: Fostering Entrepreneurial Mindsets through Education and Learning» - μία πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που διοργανώθηκε από κοινού με τη Νορβηγική κυβέρνηση – το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Όσλο στις 26-27 Οκτωβρίου 2006, η οποία ακολούθησε την Ανακοίνωση της Επιτροπής για το ίδιο θέμα.

Entrepreneurship Education»¹¹, περιέχει ιδέες για την παρέμβαση της πολιτικής στην επιχειρηματική εκπαίδευση και μια σειρά από βέλτιστες πρακτικές, δίνοντας έμφαση σε τρεις τομείς για την υποστήριξη επιτυχημένων στρατηγικών προσεγγίσεων στις επιχειρήσεις.

Στην συγκεκριμένη έκθεση υπογραμμίζεται αρχικά η απομάκρυνση από επιχειρήσεις οι οποίες επικεντρώνονται σε θέματα με μία πιο ολιστική προσέγγιση στην επιχειρηματικότητα βασικών ικανοτήτων και μάθησης με βάση το μοντέλο δεξιοτήτων. Δεύτερον, δίνεται έμφαση στη δημιουργία ενός κοινού οράματος μεταξύ των φορέων χάραξης πολιτικής και των ενδιαφερομένων. Τρίτον, ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην αναγνώριση και την υποστήριξη του πρωταρχικού ρόλου των εκπαιδευτικών, των σχολείων και των επιχειρήσεων στον ίδιο βαθμό. Εν συντομία, η ανωτέρα έκθεση παρουσίασε ένα πλαίσιο για την υποστήριξη της ανάπτυξης στρατηγικών προσεγγίσεων της επιχειρηματικής εκπαίδευσης η οποία ονομάστηκε «Μοντέλο προόδου» (Progression Model). Μέσα σε ένα συνολικό εννοιολογικό πλαίσιο, το «Μοντέλο Προόδου» επιτρέπει στις εκάστοτε χώρες να θέσουν προτεραιότητες για τη δική τους εθνική στρατηγική και να προσδιορίσουν το τρέχον στάδιο ανάπτυξής τους.

Το 2012, η Γενική Διεύθυνση Εκπαίδευσης και Πολιτισμού, σε στενή συνεργασία με τη Γενική Διεύθυνση Επιχειρήσεων, οργάνωσε την Ευρωπαϊκή Θεματική Ομάδα Εργασίας για την Επιχειρηματική Εκπαίδευση, στην οποία συγκεντρώθηκαν εμπειρογνώμονες από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη και την χάραξη κατευθυντήριων γραμμών πολιτικής και στρατηγικής για την εδραίωση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Η τελική έκθεση η οποία δημοσιεύτηκε με τα αποτελέσματα από αυτήν την συγκεκριμένη διοργάνωση προσδιόρισε τα δομικά στοιχεία μιας συγκεκριμένης στρατηγικής για την επιχειρηματική εκπαίδευση, περιγράφοντας μια σαφής στρατηγική καθώς και παραδείγματα καλών πρακτικών. Παράλληλα, η έκθεση των τελικών αποτελεσμάτων κατέδειξε, επίσης, ένα δυναμικό αντίκτυπο μιας συγκεκριμένης στρατηγικής για την επιχειρηματική εκπαίδευση, με έμφαση στην κοινωνική ένταξη και την ενεργό συμμετοχή του πολίτη καθώς και την απασχολησιμότητα και τη δημιουργία νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Οι εκθέσεις - αναφορές οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι μέχρι στιγμής σε αλληλουχία με την κατεύθυνση συγκεκριμένων στρατηγικών για μια πιο συνεκτική συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων υπουργείων. Η έκθεση – αναφορά, η οποία δημοσιεύτηκε το 2014, της Θεματικής Ομάδας Εργασίας για την επιχειρηματική εκπαίδευση έχει ήδη τονίσει τα οφέλη από τη χρήση μιας συγκεκριμένης στρατηγικής και έχει εντοπίσει τις επιπτώσεις της συμπερίληψης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε διαφορετικούς τύπους της ευρύτερης στρατηγικής. Ωστόσο, μια πιο πρόσφατη μελέτη, η οποία πραγματοποιήθηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με τίτλο «Επιχειρηματική Εκπαίδευση: Ο δρόμος προς την επιτυχία» (Entrepreneurship Education: A Road to Success), προσπάθησε να επανεξετάσει τα στοιχεία σχετικά με τον αντίκτυπο τόσο συγκεκριμένων στρατηγικών που ακολουθούνται όσο και των ευρύτερων πρωτοβουλιών των εμπλεκόμενων φορέων σε κάθε περίπτωση. Αξιοσημείωτο συμπέρασμα της μελέτης «Επιχειρηματική Εκπαίδευση: Ο δρόμος προς την επιτυχία» ήταν ότι όπου εφαρμόστηκαν αυτές οι στρατηγικές και είχαν λάβει χώρα οι δράσεις σχετικές με την επιχειρηματική εκπαίδευση, το τελικό αντίκτυπο ήταν θετικό ως προς το άτομο, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, την οικονομία και την κοινωνία. (Education, 2016)

Ο τομέας της επιχειρηματικής εκπαίδευσης τα τελευταία χρόνια έχει τραβήξει το ενδιαφέρον των ερευνητών και όλο και περισσότερες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί γύρω

¹¹ McCoshan, 2010

από τον συγκεκριμένο τομέα. Η έρευνα με τίτλο “Entrepreneurship education: systematic literature review and future research directions” η οποία δημοσιεύτηκε το Σεπτέμβριο του 2021, συνέλεξε δεδομένα από ενενήντα (90) άρθρα σχετικά με την επιχειρηματική εκπαίδευση τα οποία δημοσιεύτηκαν μεταξύ του 2009 και του 2019. Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας έδειξαν ότι τα προγράμματα εκπαίδευσης σχετικά με την επιχειρηματικότητα έχουν γίνει όλο και πιο σημαντικά τα τελευταία χρόνια και προσελκύουν όλο και περισσότερους ενδιαφερόμενους. Παράλληλα, στη συγκεκριμένη έρευνα γίνεται εκτενής αναφορά στη βιβλιογραφία για την επιχειρηματική εκπαίδευση με σκοπό να βοηθήσει τους υπεύθυνους φορείς, οι οποίοι λαμβάνουν αποφάσεις για την επιχειρηματική εκπαίδευση, να αναπτύξουν καλύτερες λύσεις και επιλογές. Ένα επιπλέον στοιχείο που προκύπτει από την ανωτέρω έρευνα είναι ότι όσο αναφορά τις θεωρίες που χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο στα άρθρα που αναθεωρήθηκαν και ερευνήθηκαν, η θεωρία της Σχεδιασμένης Συμπεριφοράς (Theory of Planned Behavior) και η θεωρία της κοινωνικής μάθησης (Social Learning Theory) χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο για να εξεταστεί η σχέση της εκπαίδευσης με την επιχειρηματικότητα. Η χρήση αυτών των θεωριών αποδεικνύει ότι οι ερευνητές εστίαζαν στην επιρροή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε σχέση με την επιχειρηματική πρόθεση, τη συμπεριφορά και τη στάση των ατόμων. (Mohamed, 2021)

Κλείνοντας όσο αναφορά τις γενικές πληροφορίες για την επιχειρηματική εκπαίδευση στην Ευρώπη, γίνεται αναφορά σε ακόμη μία πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Algarve της Πορτογαλίας από το τμήμα School of Economics. Η έρευνα με τίτλο «Entrepreneurship Education: A Systematic Literature Review and Identification of an Existing Gap in the Field» δημοσιεύτηκε τον Μάιο του 2022 και τα ευρήματα ήταν ιδιαιτέρως ενδιαφέροντα. Οι ερευνητές έχοντας εντοπίσει την ανάγκη διεξαγωγής έρευνας σχετικά με τη διασταύρωση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και των δημόσιων πολιτικών που ακολουθεί η κάθε ευρωπαϊκή χώρα, πραγματοποίησαν μια συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων οι οποίες αφορούν την εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων με θέμα την επιχειρηματικότητα στα σχολεία και την εισαγωγή του συγκεκριμένου θέματος στη διαδικασία χάραξης πολιτικής των ευρωπαϊκών χωρών. Σύμφωνα με την έρευνα που διεξήχθη, επιβεβαιώθηκε ότι η κατανόηση των διαδικασιών λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με την εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την επιχειρηματικότητα δεν είναι μόνο ένας συνδετικός κρίκος που απουσιάζει από τις συζητήσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι χώρες διαχειρίζονται καταστάσεις που σχετίζονται με την επιχειρηματική εκπαίδευση, αλλά υπάρχει κενό και στην ακαδημαϊκή εκπαίδευση και γνώση. Όσο αναφορά τα αποτελέσματα που απορρέουν από την παραπάνω συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση, επικεντρώνονται σε τρία σημεία. Πρωταρχικό συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι η επιχειρηματικότητα θεωρείται θεμελιώδης για την πρόοδο και την εξέλιξη των χωρών. Παράλληλα, η έρευνα κατέληξε στην πεποίθηση ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση βρίσκεται στο επίκεντρο και βοηθά την ανάπτυξη της νεανικής επιχειρηματικότητας. Το τελικό συμπέρασμα που προκύπτει από την έρευνα είναι ότι η επιτυχής εφαρμογή των συστάσεων σχετικά με την επιχειρηματική εκπαίδευση από τα ρυθμιστικά ιδρύματα βασίζεται στην πολιτική δέσμευση της κάθε χώρας καθώς και τις ικανότητες υλοποίησης από τους εμπλεκόμενους φορείς της κάθε ευρωπαϊκής χώρας. (Banha, Coelho, & Flores, 2022)

3.1.2 Η χρηματοδότηση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη

Περισσότερες από τις μισές ευρωπαϊκές χώρες διαθέτουν τόσο εθνική όσο και ευρωπαϊκή χρηματοδότηση για την επιχειρηματική εκπαίδευση, αλλά πρέπει ακόμη να

αναπτυχθούν σταθερές και ολοκληρωμένες χρηματοδοτικές ροές. Σε όλη την Ευρώπη, η ανάπτυξη και η εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης χρηματοδοτείται μέσω εθνικών και/ή ευρωπαϊκών πηγών. Η εθνική χρηματοδότηση παρέχεται συχνά από το αρμόδιο υπουργείο εκπαίδευσης της εκάστοτε χώρας, σε συνεργασία με άλλα αρμόδια υπουργεία. Σύμφωνα με τα δεδομένα, είκοσι επτά χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφιερώνουν μέρος της εθνικής χρηματοδότησης στην εκπαίδευση για την επιχειρηματικότητα, όπου οι περισσότερες από αυτές εφαρμόζουν την συγκεκριμένη ή ευρύτερη στρατηγική που σχετίζεται με την επιχειρηματική εκπαίδευση.

Τα χρηματοδοτικά κονδύλια διατίθενται είτε ως ειδικός προϋπολογισμός για την επιχειρηματική εκπαίδευση είτε, συχνότερα, ως μέρος ενός συνολικού εθνικού προϋπολογισμού τα οποία κατανέμονται στην εκπαίδευση. Μεταξύ των κρατών μελών που εφαρμόζουν συγκεκριμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση, μόνο η Σουηδία διαθέτει συγκεκριμένο μέρος του εθνικού προϋπολογισμού για την χρηματοδότηση της εκπαιδευτικής στρατηγικής της. Όλα τα υπόλοιπα κράτη μέλη χρηματοδοτούν τη στρατηγική τους για την επιχειρηματική εκπαίδευση μέσω του συνολικού εθνικού τους προϋπολογισμού. Το Λουξεμβούργο, η Μάλτα και η Ολλανδία, από την άλλη μεριά, δεν έχουν στρατηγική εκπαίδευσης για την επιχειρηματικότητα. Ωστόσο, διαθέτουν ένα συγκεκριμένο μέρος του εθνικού προϋπολογισμού για την ανάπτυξη και εφαρμογή της εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα περισσότερο σε γενικό επίπεδο.

Επιπλέον, εκτός από την εθνική χρηματοδότηση, 24 ευρωπαϊκές χώρες/περιοχές λαμβάνουν χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση για την επιχειρηματικότητα στην εκπαίδευση. Βέβαια, μερικές χώρες όπως για παράδειγμα η Κροατία, η Ουγγαρία, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και η Τουρκία – βασίζονται αποκλειστικά στη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε γενικό επίπεδο ή για την εφαρμογή συγκεκριμένης ή ευρύτερης στρατηγικής που σχετίζεται με την επιχειρηματική εκπαίδευση.

Και οι δύο τύποι χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άμεση και έμμεση, αποτελούν επομένως κρίσιμα εργαλεία για την ανάπτυξη και την εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, η έμμεση χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να οδηγήσει σε περισσότερα και πιο βιώσιμα αποτελέσματα καθώς υποστηρίζει επιχειρησιακά προγράμματα με εθνικές επενδυτικές προτεραιότητες, συγκεκριμένους στόχους και συγκεκριμένες δράσεις για εκτεταμένη χρονική περίοδο. Σε αντίθεση, η άμεση χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία είναι βασισμένη σε ευρωπαϊκά έργα εμφανίζει πιο βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα. Η πλειοψηφία των χωρών οι οποίες κάνουν χρήση της χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εφαρμογή συγκεκριμένης ή ευρύτερης στρατηγικής που σχετίζεται με την επιχειρηματικότητα στην εκπαίδευση υποστηρίζονται από έμμεσους ευρωπαϊκούς πόρους.

Όπως προαναφέραμε, περισσότερες από τις μισές ευρωπαϊκές χώρες διαθέτουν τόσο εθνική όσο και ευρωπαϊκή χρηματοδότηση για την ανάπτυξη και εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, οι σταθερές και μακροπρόθεσμες ροές χρηματοδότησης, οι οποίες πρέπει να αναπτυχθούν σε ολόκληρη την Ευρώπη, εξασφαλίζουν μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για τη χρηματοδότηση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένης της στρατηγικής υλοποίησης, του προγράμματος σπουδών, της εκπαίδευσης και υποστήριξης των εκπαιδευτικών, της οικοδόμησης των συνεργασιών με τα ενδιαφερόμενα μέρη.

3.1.3 Το χρονοδιάγραμμα της επιχειρηματική εκπαίδευση στην Ευρώπη

Η επιχειρηματική εκπαίδευση καθώς είναι μία έννοια που αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια, δεν ξεπερνά δύο δεκαετίες που άρχισε να εντάσσεται σε σχολεία της Ευρώπης με διάφορες και ποικίλες μεθόδους. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή γνωρίζοντας την σημαντικότητα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, στηρίζει και βοηθά στην ανάπτυξη της μέσα από διάφορες δράσεις και προγράμματα. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει σταθεί αρωγός στην ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών και γνώσεων μεταξύ των χωρών, στην ανάπτυξη υποστηρικτικών εργαλείων και ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Μερικές από τις ενέργειες που πραγματοποιεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την προώθηση και την υποστήριξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι αρχικά η χρηματοδότηση ευρωπαϊκών έργων τα οποία θα μπορούσαν να δημιουργήσουν μοντέλα αναφοράς για περαιτέρω αξιοποίηση, μέσω υποβολής προτάσεων σε ευρωπαϊκά χρηματοδοτούμενα προγράμματα. Μία άλλη ενέργεια είναι η προώθηση ανταλλαγής καλών πρακτικών και εμπειριών σε ευρωπαϊκό επίπεδο ενώ δημοσιεύονται κατευθυντήριες γραμμές με βάση τις υπάρχουσες καλές πρακτικές στην Ευρώπη. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή βοηθά τους υπεύθυνους των φορέων καθώς και το δίκτυο άλλων ενδιαφερομένων και παράλληλα χρηματοδοτείται η διοργάνωση εργαστηρίων για εμπλεκόμενους φορείς και επαγγελματίες. Τέλος, η δημοσίευση μελετών και ερευνών που πραγματοποιούνται υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι δείκτες και τα αποτελέσματα από την συλλογή δεδομένων είναι άλλη μία ενέργεια η οποία συντελεί στην βέλτιστη ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. (European Commision, 2022)

Οι παραπάνω ενέργειες συγκαταλέγονται στις δράσεις ευαισθητοποίησης και προώθησης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Ωστόσο, η κάθε ευρωπαϊκή χώρα έχει αναπτύξει και χαράξει τη δική της στρατηγική ανάπτυξης και ενσωμάτωσης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε κάθε επιμέρους στάδιο της εθνικής τους εκπαίδευσης. Πρωτοπόρες χώρες στάθηκαν το Ηνωμένο Βασίλειο, και πιο συγκεκριμένα η Βόρεια Ιρλανδία και η Σκωτία, οι οποίες εφάρμοσαν πρώτες σε όλη την Ευρώπη συγκεκριμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση, το 2003, λαμβάνοντας υπόψη το χρονοδιάγραμμα και τις συστάσεις της ευρωπαϊκής επιτροπής που είχαν τεθεί. Τη συγκεκριμένη τακτική ακολούθησαν, ένα χρόνο αργότερα, το 2004, η Λιθουανία, το Ηνωμένο Βασίλειο (Ουαλία) και η Νορβηγία. Από το 2007 μέχρι το 2009 σημειώθηκε αύξηση τόσο των χωρών που ενέταξαν την επιχειρηματική εκπαίδευση στην γενική εκπαίδευση όσο και των ειδικών στρατηγικών που εφαρμόστηκαν σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το 2007 οι χώρες οι οποίες υλοποίησαν συγκεκριμένη στρατηγική και την ενέταξαν στην επιχειρηματική εκπαίδευση ήταν η Γαλλία, η Γερμανία, η Ολλανδία και το Βέλγιο φτάνοντας συνολικά στις 8 χώρες. Για την διετία αυτή, οι οκτώ χώρες το 2007, το 2009 έγιναν δώδεκα χώρες. Οι χώρες οι οποίες προστέθηκαν από το 2007 μέχρι το 2009 ήταν το Μαυροβούνιο (2008), η Δανία, η Φιλανδία και η Σουηδία (2009). Μέχρι το 2011, η συμμετοχή των χωρών στην επιχειρηματική εκπαίδευση αυξήθηκε κατά 2 και έφτασαν να συμμετέχουν 14 χώρες. Το 2012 ξεκίνησε την συμμετοχή της στην ευρωπαϊκή στρατηγική της επιχειρηματικής εκπαίδευσης η Βοσνία – Ερζεγοβίνη και από το 2014 και έπειτα συμμετέχει και η Βόρεια Μακεδονία.

Ωστόσο, μικρή πτώση σημειώθηκε έως το 2015 ενώ το 2016 11 χώρες παρουσίαζαν συγκεκριμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση. Σε ορισμένες χώρες, εφαρμόστηκαν δύο ή περισσότερες συγκεκριμένες στρατηγικές, όπως για παράδειγμα στο Βέλγιο (σε όλες τις κοινότητες της χώρας), στο Ηνωμένο Βασίλειο (Ουαλία), στο Μαυροβούνιο και Νορβηγία. Υπάρχουν έξι χώρες από τις προαναφερθείσες που είχαν προηγουμένως ασχοληθεί με την επιχειρηματική εκπαίδευση μέσω συγκεκριμένων στρατηγικών, αλλά επέλεξαν να μην αναπτύξουν εκ νέου μια στρατηγική.

Από τις έξι παραπάνω χώρες, τέσσερις πλέον αντιμετωπίζουν το ευρύτερο στρατηγικό θέμα της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Οι χώρες αυτές είναι η Δανία, η Λιθουανία, η Βόρεια Ιρλανδία και η Σκωτία. Οι Κάτω Χώρες διαθέτουν μια ευρύτερη στρατηγική που σχετίζεται με την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία καθώς και την ανάγκη για βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης επισημαίνεται ρητά, όπως επίσης επισημαίνεται και η αυξημένη συνεργασία μεταξύ εκπαίδευσης και επιχειρήσεων. Παράλληλα, η Κροατία προς το παρόν δεν έχει αναπτύξει μία τρέχουσα στρατηγική που να συνδέεται με αυτόν τον τομέα. Αυτό συμβαίνει γιατί τόσο για την Κροατία όσο και για τη Βόρεια Ιρλανδία, η στρατηγική που είχαν χαράξει εξ αρχής δεν ανανεώθηκε καθώς η επιχειρηματική εκπαίδευση δεν είναι πλέον θέμα προτεραιότητας για τις εκάστοτε κυβερνήσεις. Η Βόρεια Ιρλανδία ήταν η πρώτη περιοχή που διέκοψε τη στρατηγική για την ένταξη και εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης όταν έληξε το 2005. Ωστόσο, πλέον ακολουθεί το πρόγραμμα με τίτλο «Στρατηγική Καινοτομίας για τη Βόρεια Ιρλανδία 2014-2025» που περιλαμβάνει μικρό αριθμό δράσεων για την υποστήριξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

Όσο αναφορά τη Λιθουανία και το Ηνωμένο Βασίλειο (Σκωτία), είχαν ενσωματώσει τη στρατηγική της επιχειρηματικής εκπαίδευσης μαζί με άλλες κυβερνητικές στρατηγικές. Η στρατηγική που ακολούθησε η Λιθουανία για την επιχειρηματική εκπαίδευση ολοκληρώθηκε το 2012 και η χώρα στη συνέχεια ενσωμάτωσε μια σειρά προσαρμοσμένων δράσεων σε μια ευρύτερη στρατηγική για την επιχειρηματικότητα η οποία αντικατοπτρίζει τις προτεραιότητες που τέθηκαν από το «Σχέδιο Δράσης για την Επιχειρηματικότητα 2020» (“Entrepreneurship 2020 Action Plan”) της Ευρωπαϊκής Ένωσης το οποίο ξεκίνησε το 2013.

Άλλη μία χώρα η οποία κατά το πέρασμα των ετών πραγματοποίησε αλλαγές στην στρατηγική της για την επιχειρηματική εκπαίδευση είναι το Ηνωμένο Βασίλειο και πιο συγκεκριμένα η Σκωτία. Η Σκωτία διέκοψε τη στρατηγική ένταξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης το 2011 μετά από οκτώ χρόνια, ως μέρος μιας ευρύτερης αλλαγής στις σχέσεις και τις χρηματοδοτικές ρυθμίσεις μεταξύ της κεντρικής και της τοπικής κυβέρνησης. Μέσα από τα 8 χρόνια εφαρμογής της στρατηγικής ένταξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, θεωρήθηκε ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση κατέχει σημαντική θέση στην παιδεία της Σκωτίας και έτσι ενσωματώθηκε στην εκπαίδευση μέσω του προγράμματος «Curriculum for Excellence» για παιδιά όλων των ηλικιών από 3 έως 18 ετών. Η Σκωτία πλέον εφαρμόζει αυτή την πολιτική στο πλαίσιο μιας ευρύτερης στρατηγικής για την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία που ονομάζεται «Η Σκωτία μπορεί να το κάνει» (“Scotland Can Do”).

Στη Δανία, μέσω της προηγούμενης στρατηγικής η οποία εφαρμοζόταν από το 2007, σχηματίστηκε το Ίδρυμα Επιχειρηματικότητας (Danish Foundation for Entrepreneurship) η οποία είναι μια βιώσιμη και ενσωματωμένη στην κοινωνία υποδομή που υποστηρίζει την επιχειρηματική εκπαίδευση μέσω του εθνικού συντονισμού και της υποστήριξης και τη χρηματοδότηση και από την κυβέρνηση και από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η στρατηγική της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Δανία εξακολουθεί να θεωρείται έγκυρη η οποία παρακολουθείται παράλληλα με μια ευρύτερη στρατηγική καινοτομίας, εν ονόματι «Δανία – Έθνος λύσεων» (“Denmark – A nation of solutions”) η οποία στρατηγική τοποθετεί το Ίδρυμα Επιχειρηματικότητας (Danish Foundation for Entrepreneurship) ως τον κεντρικό παράγοντα για την επιχειρηματική εκπαίδευση. (Education, 2016)

Σύμφωνα με την έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2014/15 με τίτλο “Entrepreneurship Education at School in Europe” από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Education, 2016), 29 από τις 38 χώρες που συμμετείχαν στην έρευνα είχαν είτε συγκεκριμένες είτε ευρύτερες στρατηγικές οι οποίες περιλάμβαναν ειδικούς δεσμούς με την επιχειρηματική εκπαίδευση. Πέρα από τις 11 χώρες οι οποίες ακολουθούσαν συγκεκριμένη στρατηγική, υπήρχαν 18

χώρες με ευρύτερη στρατηγική η οποία σχετίζεται με την επιχειρηματική εκπαίδευση. Παράλληλα, η Κροατία, η Ιταλία, η Κύπρος, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία, η Μάλτα, η Πορτογαλία, το Ηνωμένο Βασίλειο (Αγγλία) και η Ισλανδία δεν ακολουθούσαν σχετικές εθνικές στρατηγικές. Εν προκειμένω, η Κύπρος δεν είχε υπάρχουσα στρατηγική αλλά ακολουθούσε συγκεκριμένη στρατηγική στην γενική ανάπτυξη, ενώ η Σλοβενία είχε ήδη μια ευρύτερη στρατηγική που συνδεόταν με την επιχειρηματική εκπαίδευση και παράλληλα ανέπτυξε συγκεκριμένη στρατηγική.

3.1.4 Η Ένταξη της επιχειρηματικότητας στις σχολικές βαθμίδες

Η επιχειρηματική εκπαίδευση δεν περιλαμβάνεται στις κλασικές μορφές εκπαίδευσης και θεωρείται καινοτόμα προσπάθεια για κάθε χώρα που την εντάσσει στο εκπαιδευτικό της πρόγραμμα. Έτσι, η ένταξη στις σχολικές βαθμίδες και στις ακαδημαϊκές σπουδές γίνεται σταδιακά καθώς δεν είναι εφικτό να ενταχθεί ταυτόχρονα σε όλες τις τάξεις εκπαίδευσης. Έχει παρατηρηθεί ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ως διαθεματικός στόχος στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά διδάσκεται πιο συχνά στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (οι αντίστοιχες βαθμίδες Λυκείου στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα) μέσω ποικιλόμορφων προσεγγίσεων. Έχουν εντοπιστεί διάφοροι τρόποι με τους οποίους οι χώρες έχουν ενσωματώσει την επιχειρηματική εκπαίδευση στα προγράμματα σπουδών τους σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

Κατά πλειοψηφία, η επιχειρηματική εκπαίδευση είναι πιο κοινή στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις. Συχνά θεωρείται ξεχωριστή θεματική και ενσωματώνεται σε άλλα μαθήματα, κυρίως στις κοινωνικές επιστήμες, καθώς και στις οικονομικές και επιχειρηματικές σπουδές. Ωστόσο, έχει παρατηρηθεί ότι συχνά η επιχειρηματική εκπαίδευση διδάσκεται σε προαιρετικά μαθήματα σε αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης. Αυτό συμβαίνει γενικά, διότι, υπάρχει μεγαλύτερη ελευθερία επιλογής μαθημάτων στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε σχέση με τις κατώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης (Δημοτικό και Γυμνάσιο σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα). Βέβαια, με τη συγκεκριμένη μέθοδο ένταξης της επιχειρηματικότητας εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών, είναι λιγότερο πιθανό να εξαπλωθεί και να διδαχθεί σε όλους τους μαθητές. Οι χώρες οι οποίες εντάσσουν σε προαιρετικά μαθήματα την επιχειρηματική εκπαίδευση παρά σε υποχρεωτικά, ίσως δεν έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Σύμφωνα με τα δεδομένα που παρέχει η κάθε χώρα, η ευρωπαϊκή επιτροπή κατάφερε να αξιολογήσει σε ποιο βαθμό ενσωματώνονται στο πρόγραμμα σπουδών οι διαφορετικοί τύποι πρακτικών επιχειρηματικών εμπειριών. Αυτές οι εμπειρίες περιλαμβάνουν εργασίες που βασίζονται σε προγράμματα, πρακτικές προκλήσεις και τη σύσταση πολύ μικρών εταιρειών ή μικροχρηματοδοτούμενων πρωτοβουλιών. Μια έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προτείνει ένα μοντέλο προόδου το οποίο προβλέπει: «μια μετατόπιση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης ως «πρόσθετο» στο πρόγραμμα σπουδών, που διατίθεται πιο συχνά σε μεταγενέστερα στάδια της υποχρεωτικής φάσης της εκπαίδευσης, στην επιχειρηματική εκπαίδευση ως αναπόσπαστο μέρος του προγράμματος σπουδών σε όλα τα επίπεδα. Σε ένα τέτοιο σενάριο, η επιχειρηματική εκπαίδευση στα πρώτα χρόνια της εκπαίδευσης – από την πρωτοβάθμια έως την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (αντίστοιχες γυμνασιακές τάξεις) – μπορεί παρέχει τις απαραίτητες βασικές γνώσεις για τους μαθητές οι οποίοι επιθυμούν να ασχοληθούν με την επιχειρηματικότητα στα μετέπειτα χρόνια της εκπαίδευσής τους, π.χ. ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γενικό και Επαγγελματικό Λύκειο) και τριτοβάθμια»¹²

¹² McCoshan, et al., 2010, σελ. 29

Όσο αναφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση στις χώρες της Ευρώπης, περίπου οι μισές χώρες έχουν διαθεματικό πρόγραμμα προσέγγισης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης δίνοντας έμφαση σε εγκάρσιους και οριζόντιους στόχους, χωρίς να συνδέονται ωστόσο με συγκεκριμένα θέματα. Σε 14 εκπαιδευτικά συστήματα, η επιχειρηματική εκπαίδευση εντάσσεται στα υποχρεωτικά μαθήματα των προγραμμάτων σπουδών. Είναι πολύ σπάνιο η επιχειρηματική εκπαίδευση να ενταχθεί σε μάθημα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με ένα προαιρετικό θέμα. Αυτό συμβαίνει μόνο σε πέντε χώρες σε ολόκληρη την Ευρώπη. Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη, καθώς τα προαιρετικά θέματα δεν συνηθίζονται γενικότερα να εντάσσονται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Συνολικά, περίπου το 75% των χωρών της Ευρώπης αναφέρουν ότι εφαρμόζουν τουλάχιστον μια από τις προαναφερθείσες προσεγγίσεις της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Σε τέσσερις χώρες της Ευρώπης, στην Ισπανία, τη Σλοβενία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία συνδυάζονται οι διαθεματικοί στόχοι της επιχειρηματικής εκπαίδευσης μέσα από τα υποχρεωτικά μαθήματα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Παράλληλα, άλλες τέσσερις χώρες η Τσεχία, η Λετονία, η Μάλτα και η Ρουμανία προσεγγίζουν την επιχειρηματική εκπαίδευση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση με τρεις διαφορετικούς τρόπους: διαθεματικά, υποχρεωτικά και προαιρετικά. Για παράδειγμα, στην Ισπανία βάσει του νόμου για την εκπαίδευση (LOMCE) που έχει θεσπιστεί, αναφέρει ότι «με την επιφύλαξη της ειδικής μεταχείρισής τους σε ορισμένους τομείς αυτού του επιπέδου εκπαίδευσης (...) η επιχειρηματικότητα, η αγωγή του πολίτη και η συνταγματική εκπαίδευση πρέπει να παρέχονται σε όλους τους θεματικούς τομείς».

Επιπλέον, στη Σλοβενία, ο νόμος που ισχύει για τη βασική εκπαίδευση από το 2007 και έπειτα, εισήγαγε τον στόχο «ανάπτυξη επιχειρηματικών στάσεων όσον αφορά την αποτελεσματικότητα, την καινοτομία και την δημιουργικότητα» στο πρόγραμμα σπουδών της χώρας τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Άλλο ένα παράδειγμα είναι η Εσθονία, μια χώρα με συγκεκριμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η επιχειρηματική ικανότητα αποτελεί μέρος των γενικών ικανοτήτων που πρέπει να αναπτύσσονται καθ' όλη τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας μέσω ποικίλων διεπιστημονικών δραστηριοτήτων. Επιπλέον, η επιχειρηματικότητα περιλαμβάνεται στα Εθνικά Προγράμματα Σπουδών για τα σχολεία βασικής εκπαίδευσης μέσα από το διαθεματικό πρόγραμμα «Πρωτοβουλία Πολιτών και Επιχειρηματικότητα».

Αναφερόμενοι στην επιχειρηματική εκπαίδευση στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, 21 χώρες στην Ευρώπη έχουν εντάξει την επιχειρηματική εκπαίδευση με διαθεματικούς στόχους. Στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, 17 ευρωπαϊκές χώρες αναφέρουν ότι η επιχειρηματικότητα είναι είτε υποχρεωτική, είτε ξεχωριστό μάθημα, είτε ενσωματωμένη σε άλλο μάθημα. Η κύρια διαφορά με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση εντοπίζεται στο ότι η επιχειρηματικότητα στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι πολύ πιο διαδεδομένη ως προαιρετικό στοιχείο στο πρόγραμμα σπουδών, με 15 χώρες της Ευρώπης να εφαρμόζουν αυτή την πρακτική. Αυτό, φυσικά, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι τα προαιρετικά μαθήματα είναι πολύ πιο συνηθισμένα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση καθώς τα προγράμματα σπουδών σε αυτό το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι πιο ευέλικτα. Βέβαια, μόλις οκτώ χώρες από το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών δεν κάνουν καμία αναφορά για την επιχειρηματική εκπαίδευση στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Δύο παραδείγματα χωρών είναι η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και η Λιθουανία, οι οποίες ακολουθούν δύο διαφορετικές προσεγγιστικές στρατηγικές της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, μια χώρα με συγκεκριμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση, η ένταξη του αντικειμένου στα προγράμματα σπουδών βρίσκεται σε πιλοτική φάση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και σε στάδιο υλοποίησης στα σχολεία κατώτερης και ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Σε

αντίθεση, η Λιθουανία αντιμετωπίζει επί του παρόντος την επιχειρηματική εκπαίδευση ως μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής για την επιχειρηματικότητα. Ωστόσο, η χώρα διαθέτει εθνικό πρόγραμμα για την εισαγωγή της οικονομίας και της επιχειρηματικότητας στη βασική εκπαίδευση. Το πρόγραμμα ένταξης βασίζεται στην ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων, όπως η επιχειρηματικότητα, η επικοινωνία και η δυνατότητα μάθησης.

Μια άλλη διαφορά που διακρίνεται μεταξύ της κατώτερης δευτεροβάθμιας με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι ότι, στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι περισσότερες χώρες συνδυάζουν διαφορετικές προσεγγίσεις. Αξιοσημείωτο είναι ότι οκτώ χώρες εφαρμόζουν και τις τρεις προσεγγίσεις, δηλαδή τη διαθεματική, την υποχρεωτική και την προαιρετική στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι οκτώ αυτές χώρες είναι η Πορτογαλία, η Ιταλία, η Σερβία, η Ουγγαρία, η Σουηδία, η Ισλανδία, το Βέλγιο και η Σκωτία. Σε δύο άλλες χώρες, στην Βουλγαρία και στην Νορβηγία, υπάρχει συνδυασμός υποχρεωτικών και προαιρετικών μαθημάτων, χωρίς καμία αναφορά στη διαθεματική προσέγγιση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Σε άλλες τέσσερις χώρες, στο Βέλγιο (Γαλλική Κοινότητα), στη Δανία, στη Γαλλία και στο Μαυροβούνιο, οι διαθεματικοί στόχοι συνδυάζονται με προαιρετικά μαθήματα.

Κατά την εξέταση των θεμάτων, τα οποία ενσωματώνουν στοιχεία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, προκύπτουν ορισμένες διαφορές μεταξύ πρωτοβάθμιας και κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Υπάρχουν περισσότερα θέματα τα οποία ενσωματώνονται στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε σχέση με το δημοτικό για την επιχειρηματική εκπαίδευση. Αυτό συνεπάγεται από το γεγονός ότι στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση δίνεται έμφαση στη διαθεματική προσέγγιση σε σχέση με τις άλλες προσεγγίσεις. Στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, η επιχειρηματικότητα διδάσκεται ως ξεχωριστό προαιρετικό μάθημα μόνο στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία. Στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι έξι χώρες οι οποίες έχουν εισάγει τη επιχειρηματικότητα ως ξεχωριστό προαιρετικό μάθημα είναι το Βέλγιο (Γερμανόφωνη Κοινότητα), η Βουλγαρία, η Δανία, η Εσθονία, η Ισπανία και το Μαυροβούνιο. Σε αντίθεση, η Λιθουανία, η Ρουμανία και η Βόρεια Μακεδονία, είναι οι μόνες χώρες οι οποίες διδάσκουν την επιχειρηματικότητα μέσα από υποχρεωτικό ξεχωριστό μάθημα στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η επιχειρηματική εκπαίδευση συνήθως ενσωματώνεται σε θέματα μαθημάτων κοινωνικών επιστημών και σε οικονομικές και επιχειρηματικές σπουδές.

Σε γενικές γραμμές, έχει διαπιστωθεί ότι οι στόχοι της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην πρωτοβάθμια και την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Επιπλέον, μερικές φορές δίνεται έμφαση στη στενότερη κατανόηση του όρου «επιχειρηματικότητα», η οποία εμβαθύνει στις απαραίτητες δεξιότητες για τη δημιουργία και τη λειτουργία επιχειρήσεων. Παρακάτω παρουσιάζονται δύο χώρες οι οποίες διαφοροποιούνται σε αρκετά σημεία. Στη Βουλγαρία, κύριος στόχος είναι η ανάπτυξη της επιχειρηματικής σκέψης μέσω πρακτικών δραστηριοτήτων η οποία αναπτύσσεται μέσω εκπαίδευσης σε νεοσύστατες επιχειρήσεις. Εν αντιθέσει, στην Ισπανία, όπου οι στόχοι στα υποχρεωτικά μαθήματα τα οποία έχουν ενσωματωμένη την επιχειρηματικότητα, περιλαμβάνουν την ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της επιχειρηματικότητας μέσα από τη βελτίωση των δεξιοτήτων πληροφόρησης, την ανάπτυξη ιδεών και την παρουσίαση καινοτόμων ευρημάτων στον τομέα των κοινωνικών επιστημών, την ανάπτυξη της αυτονομίας και των επιχειρηματικών δεξιοτήτων για την επίτευξη προσωπικών στόχων και την ανάληψη ευθύνης για το κοινό καλό στο πλαίσιο των αστικών και κοινωνικών αξιών.

Στη γενική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γενικό Ενιαίο Λύκειο), η επιχειρηματική εκπαίδευση είναι διαθεματικός στόχος σε 20 χώρες στην Ευρώπη. Σε σύγκριση τόσο με την πρωτοβάθμια όσο και με την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση,

υπάρχει ευρύτερη κάλυψη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα προγράμματα σπουδών στη γενική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επίσης, 10 χώρες οι οποίες συνδυάζουν και τις τρεις προσεγγίσεις είναι η Σουηδία, η Φιλανδία, η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Τσεχία, η Αυστρία, η Σλοβακία, η Ρουμανία και η Μάλτα. Μόλις πέντε χώρες δεν κάνουν καμία αναφορά στην επιχειρηματική εκπαίδευση σε αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης.

Η ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση πέρα από την γενική, διακρίνεται και στην πρακτική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που αντιστοίχως στην Ελλάδα εντάσσονται τα Επαγγελματικά Λύκεια. Η επιχειρηματική εκπαίδευση αναφέρεται ως διαθεματικός στόχος σε μόλις 15 ευρωπαϊκές χώρες στην πρακτική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι χώρες αυτές είναι πολύ λιγότερες σε σύγκριση με την εμφάνιση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης μέσω διαθεματικών στόχων στην πρωτοβάθμια και γενική δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Αυτό συμβαίνει γιατί τα πρακτικά σχολεία δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην επιχειρηματικότητα μέσα από εξειδικευμένα μαθήματα παρά στην προσθήκη επιχειρηματικών θεμάτων στα βασικά μαθήματα του σχολικού προγράμματος. Ως αποτέλεσμα, παρατηρείται ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση εμφανίζεται στο πρόγραμμα σπουδών ως υποχρεωτικό μάθημα ή ως στοιχείο ενσωματωμένο σε υποχρεωτικά μαθήματα σε 18 ευρωπαϊκές χώρες, όπως επίσης και ως προαιρετικό μάθημα ή στοιχείο ενσωματωμένο σε προαιρετικά μαθήματα σε 19 ευρωπαϊκές χώρες στην πρακτική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι χώρες οι οποίες δεν εμφανίζουν στα προγράμματα σπουδών της πρακτικής ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στοιχεία επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι μόλις οκτώ.

Κλείνοντας την αναφορά για την ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στις σχολικές βαθμίδες στις ευρωπαϊκές χώρες, δεν πρέπει να παραλείπεται το γεγονός ότι οι παραπάνω αναφορές αναλύουν σε γενικές γραμμές την πολιτική που ακολουθεί η κάθε χώρα. Ωστόσο, η κάθε χώρα θεσπίζει την δική της στρατηγική και τους δικούς της στόχους για την επιχειρηματική εκπαίδευση βάσει των ευρωπαϊκών προδιαγραφών και προτεραιοτήτων εναρμονισμένη στις δικές της προδιαγραφές. Για παράδειγμα, η Σουηδία, με την Σερβία και την Πολωνία έχουν 3 εντελώς διαφορετικές προσεγγίσεις της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και διαφορετικούς στόχους.

Στη Σουηδία, μια χώρα με συγκεκριμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση, παρουσιάζονται έξι στόχοι σε ξεχωριστό μάθημα για την επιχειρηματική εκπαίδευση οι οποίοι αντικατοπτρίζουν τόσο τους εστιασμένους στόχους που σχετίζονται με τις επιχειρήσεις όσο και το ευρύτερο σύνολο δεξιοτήτων των επιχειρηματιών. Οι στόχοι αυτοί περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την ικανότητα μετατροπής ιδεών σε πρακτικές και στοχευμένες δραστηριότητες για να ξεκινήσουν οι μαθητές ένα έργο ή μια εικονική εταιρεία, την εκτέλεση ενός έργου ή τη διαχείριση μιας εικονικής εταιρείας και την ικανότητα ολοκλήρωσης και αξιολόγησης ενός έργου ή μιας εικονικής εταιρείας.

Στη Σερβία, υπάρχει μια στενότερη κατανόηση του όρου «επιχειρηματικότητα» μέσω της εκπαίδευσης: το μάθημα Επιχειρηματικότητα στην πρακτική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στοχεύει να αναπτύξει επιχειρηματικές γνώσεις, δεξιότητες, συμπεριφορές και αξίες καθώς και έναν επιχειρηματικό τρόπο σκέψης. Επίσης, το συγκεκριμένο μάθημα καλύπτει τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται για την επαγγελματική εξέλιξη, την αναζήτηση εργασίας και την αυτοαπασχόληση, ενώ συμπεριλαμβάνεται η ανάπτυξη ενός απλού επιχειρηματικού σχεδίου. Τέλος, το μάθημα έχει μια διεπιστημονική προσέγγιση και εστιάζει στην πρακτική εργασία ενώ δίνεται έμφαση στη διατήρηση των φυσικών πόρων και της οικολογικής βιωσιμότητας.

Τελευταία αναφορά γίνεται για την Πολωνία. Οι στόχοι του μαθήματος «Εισαγωγή στην Επιχειρηματική Εκπαίδευση» περιλαμβάνουν τη λεκτική και τη μη λεκτική

επικοινωνία και τη λήψη αποφάσεων, τη δημιουργία ενός απλού επιχειρηματικού σχεδίου και την εκμάθηση του τρόπου λειτουργίας των θεσμών της αγοράς. (Education, 2016)

Εν κατακλείδι, η επιχειρηματική εκπαίδευση είναι παρούσα σε πολύ υψηλό ποσοστό στην Ευρώπη αφού σχεδόν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες έχουν εντάξει την επιχειρηματικότητα σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες είτε διαθεματικά συνδυαστικά με άλλα μαθήματα, είτε με υποχρεωτικό ή προαιρετικό μάθημα, είτε με συνδυασμό και των τριών μεθόδων. Η επιλογή της μεθόδου διδασκαλίας που ακολουθείται γίνεται βάσει της βαθμίδας εκπαίδευσης και του είδους σχολείου. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση προτιμάτε η διδασκαλία είτε διαθεματικά είτε με υποχρεωτικό μάθημα, κυρίως πιο θεωρητικό με λιγότερη πρακτική εξάσκηση. Στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση εισάγεται η επιχειρηματική εκπαίδευση και ως προαιρετικό μάθημα σε αρκετές χώρες χωρίς ωστόσο να γίνεται αναφορά για κάποια συγκεκριμένη προτίμηση στη μέθοδο διδασκαλίας. Σε αυτό το επίπεδο, η πρακτική εξάσκηση είναι πιο έντονη σε σχέση με τη θεωρητική προσέγγιση. Στην γενική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά πλειοψηφία προτιμάτε η διαθεματική μέθοδος με μία πιο ευρεία κάλυψη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Τέλος, στην πρακτική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρατηρείται ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση εμφανίζεται στο πρόγραμμα σπουδών ως υποχρεωτικό μάθημα ή ως στοιχείο ενσωματωμένο σε υποχρεωτικά μαθήματα σε 18 ευρωπαϊκές χώρες, όπως επίσης και ως προαιρετικό μάθημα ή στοιχείο ενσωματωμένο σε προαιρετικά μαθήματα σε 19 ευρωπαϊκές χώρες στην πρακτική ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

3.1.5 Η επιχειρηματική εκπαίδευση εκτός Ευρώπης

Ωστόσο, η επιχειρηματική εκπαίδευση δεν παρουσιάζεται μόνο στην Ευρώπη, αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο. Παρακάτω παρουσιάζονται οι διαφορετικές προσεγγίσεις από διάφορες χώρες και περιοχές ανά τον κόσμο για την επιχειρηματική εκπαίδευση.

Ξεκινώντας με τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α.), τα πρώτα επίσημα προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα σχολεία φαίνεται ότι εμφανίστηκαν ήδη από το 1919 υπό την αιγίδα μιας ιδιωτικής οργάνωσης, της Junior Achievement, που ιδρύθηκε από Αμερικανούς επιχειρηματίες. Επιπλέον, σύμφωνα με πολλές πηγές το πρώτο μάθημα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για την επιχειρηματικότητα υποστηρίζεται ότι ξεκίνησε στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ το 1947, με διδασκαλία του Miles Mace, και προσέλκυσε 188 δευτεροετείς φοιτητές οι οποίοι φοιτούσαν στη σχολή διοίκησης επιχειρήσεων (MBA)¹³. Από αυτό το σημείο και έπειτα, η επιχειρηματική εκπαίδευση αναπτύχθηκε αργά αλλά σταθερά, με την ίδρυση περιοδικών επιχειρηματικότητας, ιδρυμάτων και μεμονωμένων μαθημάτων σε άλλα πανεπιστημιακά ιδρύματα. Βέβαια, έχει παρατηρηθεί ότι τα προγράμματα επιχειρηματικότητας στα πανεπιστήμια της χώρας έχουν αυξηθεί σημαντικά κυρίως τα τελευταία 30 χρόνια.¹⁴

Ενώ οι περισσότερες εξελίξεις γύρω από την επιχειρηματικότητα συνέβησαν κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1950 και του 1960, σημαντική ανάπτυξη στον τομέα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σημειώθηκε πραγματικά τη δεκαετία του 1970. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 και του 1960 προσφέρθηκαν μόνο αυτόνομα μαθήματα επιχειρηματικότητας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, περίπου 300 σχολεία είχαν προγράμματα επιχειρηματικότητας και μικρών επιχειρήσεων. Μέχρι τη δεκαετία του 1990, ο αριθμός αυτός είχε αυξηθεί σε 1.050 σχολεία και σηματοδότησε την αρχή της ταχείας επέκτασης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης.¹⁵ Στις αρχές της δεκαετίας του 2000, η

¹³ Katz, 2003

¹⁴ Heriot and Simpson, 2007

¹⁵ Solomon et al., 1994

επιχειρηματική εκπαίδευση είχε εξαπλωθεί σε περισσότερα από 1.600 σχολεία τα οποία πρόσφεραν πάνω από 2.200 μαθήματα, συμπεριλαμβανομένων περιοδικών και γενικών εμπορικών δημοσιεύσεων, καθώς και ειδικά θέματα αφιερωμένα αποκλειστικά στην επιχειρηματικότητα. Αυτή η τάση ανάπτυξης αντικατοπτρίζεται και στα κατά τόπους κολέγια των Η.Π.Α.¹⁶ (Barnard, Pittz, & Vanevenhoven, 2019) Στις μέρες μας, η επιχειρηματική εκπαίδευση στις Η.Π.Α. θεωρείται ένας ώριμος κλάδος, με δικά της πανεπιστημιακά τμήματα, ινστιτούτα, σχολεία και κολέγια. Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι οι ΗΠΑ έχουν αναμφισβήτητα μια από τις πιο ανεπτυγμένες προσεγγίσεις για την επιχειρηματική εκπαίδευση στο εκπαιδευτικό και πανεπιστημιακό τους σύστημα παγκοσμίως και αυτό έχει επιτευχθεί χωρίς εκτεταμένη παρέμβαση της εκπαιδευτικής πολιτικής από μεμονωμένες πολιτείες ή από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση.

Οι σύγχρονες πτυχές της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στις Η.Π.Α. επιτάσσουν την εφαρμογή καινοτόμων μεθόδων και πρακτικών, οι οποίες ύστερα από την εφαρμογή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα των Η.Π.Α., εξαπλώνονται και στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου, καθώς οι Η.Π.Α. θεωρούνται πρωτοπόρες στον συγκεκριμένο τομέα. Η βιωματική μάθηση μέσω πρακτικής είναι η κυρίαρχη τάση που επικρατεί, εμπλουτίζοντας τις υπάρχουσες μεθόδους εκπαίδευσης και διδασκαλίας, ενώ η παραδοσιακή διδασκαλία της επιχειρηματικότητας επαναπροσδιορίστηκε. Επιπλέον, στις Η.Π.Α. η επιχειρηματική εκπαίδευση υποστηρίζεται και με εξωσχολικές δραστηριότητες τις οποίες παρακολουθούν οι μαθητές. Στις εξωσχολικές δραστηριότητες συγκαταλέγονται οι διαγωνισμοί επιχειρηματικότητας και οι λέσχες ενασχόλησης των νέων. Μέσω της πρακτικής διδασκαλίας και των εξωσχολικών δράσεων που στηρίζουν την επιχειρηματική εκπαίδευση, τα παιδιά και οι νέοι είναι πιο προετοιμασμένοι να συμμετάσχουν σε κάποιο επιχειρηματικό διαγωνισμό και να πετύχουν. Άλλος ένας καθοριστικός παράγοντας, όμως, είναι ότι πολύ δυνητικοί επενδυτές που παρευρίσκονται σε νεανικούς επιχειρηματικούς διαγωνισμούς, έχουν και οι ίδιοι διαγωνιστεί σε παρόμοιους διαγωνισμούς. Τέλος, τα τελευταία χρόνια στις Η.Π.Α. έχει παρατηρηθεί έντονα η ανάπτυξη των υποδομών σε ινστιτούτα ερευνών, πανεπιστημιακά τμήματα, σχολεία και κολέγια που σχετίζονται με την επιχειρηματική εκπαίδευση, προετοιμάζοντας την εξέλιξη και την ωρίμανση καινοτομιών που θα εφαρμοστούν και θα εκσυγχρονίσουν την επιχειρηματικότητα στις Η.Π.Α. (Pittaway, 2021)

Μία άλλη περιοχή στην οποία γίνεται έντονη αναφορά της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι στις χώρες της Ωκεανίας και πιο συγκεκριμένα στην Αυστραλία και στη Νέα Ζηλανδία. Ενώ η έντονη και εμφανής ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε αυτές τις δύο χώρες ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1990, υπάρχουν σχετικές αναφορές στην βιβλιογραφία δημοσιευμένες ήδη από τη δεκαετία του 1970. Έγγραφα από τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 εντοπίστηκαν σε δημόσια αρχεία και βιβλιοθήκες. Η παραπάνω βιβλιογραφία υπήρξε μια ιδιαίτερα χρήσιμη πηγή πληροφοριών. Ως επί το πλείστον, η βιβλιογραφία αποτελείται από ενημερωτικά δελτία και περιοδικά των ιδιωτικών οργανισμών που έχουν κυριαρχήσει στο χώρο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία, συμπεριλαμβανομένων των Εμπορικών Επιμελητηρίων των δύο χωρών, του Enterprise New Zealand (ENZ) (αργότερα μετονομάστηκε σε Young Enterprise) και Enterprise Australia (αργότερα μετονομάστηκε σε Young Achievement Australia). Αυτά τα έγγραφα βρίσκονται κυρίως στα δημόσια αρχεία των χωρών. Η ανάλυση αυτών των εγγράφων παρέχει μια ζωτικής σημασίας εικόνα για τις ενέργειες που πραγματοποιούν οι οργανισμοί που είναι υπεύθυνοι για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στη Νέα Ζηλανδία και την Αυστραλία. Όπως

¹⁶ Katz, 2003; in Kuratko, 2005

σημειώθηκε και παραπάνω, οι κυβερνήσεις των δύο χωρών άρχισαν να αναπτύσσουν το πολιτικό πλαίσιο για την επιχειρηματική εκπαίδευση μόνο στα μέσα της δεκαετίας του 1990 (με εξαίρεση δύο κυβερνήσεις πολιτειών της Αυστραλίας), αν και η επιχειρηματική εκπαίδευση είχε αρχίσει να λειτουργήσει εκτενώς στα σχολεία πολύ πιο πριν.

Η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία έχουν ίσως τα πιο αποκεντρωμένα συστήματα σχολικής διακυβέρνησης στον κόσμο. Στην Αυστραλία, οι αποφάσεις για την εκπαίδευση εξαρτώνται από τις πολιτείες που περιλαμβάνονται στο σύνταγμα της χώρας. Οι εθνικές αποφάσεις σχετικά με την εκπαίδευση μπορούν να λαμβάνονται από τον ομοσπονδιακό υπουργό Παιδείας ή με συνεργασία μεταξύ των κυβερνήσεων των επιμέρους πολιτειών, συνήθως μέσω του Υπουργικού Συμβουλίου για την Εκπαίδευση, την Προσχολική Ανάπτυξη και τη Νεολαία, το ημεδαπό όργανο που αποτελείται από τους Υπουργούς Παιδείας από τις Κυβερνήσεις των Πολιτειών καθώς και την κυβέρνηση της Νέας Ζηλανδίας. Την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, όλες οι πολιτείες της Αυστραλίας διαθέτουν αυτόνομα αποκεντρωμένα εκπαιδευτικά συστήματα όπου οι περισσότερες αποφάσεις σχετικά με το πρόγραμμα σπουδών και την παιδαγωγική λαμβάνονται από τις ηγεσίες των σχολείων καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των σχολείων είναι ιδιωτικά. Από το 1994 και έπειτα ξεκίνησε να υπάρχει αυτή η έντονη τάση προς την αποκέντρωση της διαχείρισης και/ή του ελέγχου του προγράμματος σπουδών στα τοπικά σχολεία σε όλες τις πολιτείες της Αυστραλίας, γεγονός που δεν ίσχυε νωρίτερα σε καμία πολιτεία.

Ταυτόχρονα, η επιχειρηματική εκπαίδευση είναι ένα δημοφιλές χαρακτηριστικό της σχολικής εκπαίδευσης στην Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η επιχειρηματική εκπαίδευση στην Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία έχει διατηρηθεί σε μεγάλο βαθμό και παραμένει δημοφιλής λόγω της υποστήριξης από ιδιωτικές δυνάμεις. Η σχέση μεταξύ των ιδιωτικών οργανισμών και της επιχειρηματικής εκπαίδευσης ξεκίνησε με την ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα σχολεία της Αυστραλίας και της Νέας Ζηλανδίας τη δεκαετία του 1970. Το πρώτο πρόγραμμα επιχειρηματικής εκπαίδευσης που εισήχθη στα σχολεία της Αυστραλίας ήταν το πρόγραμμα Young Achievement Australia (YAA) που ιδρύθηκε το 1977 από το Αμερικανικό Εμπορικό Επιμελητήριο στην Αυστραλία. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα επιχειρηματικής εκπαίδευσης καθιερώθηκε πρώτα στη Νέα Νότια Ουαλία (New South Wales) όπου μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 δεν υπήρχε κρατική υποστήριξη για τέτοιου είδους προγράμματα και στη συνέχεια εξαπλώθηκε από το 1990 και έπειτα στα υπόλοιπα σχολεία της χώρας.

Στη Νέα Ζηλανδία, η «επιχειρηματικότητα» είναι μία από τις τέσσερις γενικές έννοιες που αναπτύσσονται σε ολόκληρο το εθνικό πρόγραμμα σπουδών για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, που δικαιολογεί τις επενδύσεις στην επιχειρηματική εκπαίδευση στα σχολεία.¹⁷ Παράλληλα, ένας ιδιωτικός οργανισμός που εδρεύει στη Νέα Ζηλανδία, η Young Enterprise, περιλαμβάνει περισσότερους από 100.000 μαθητές στα προγράμματά του ετησίως σε όλες τις βαθμίδες του σχολικού συστήματος, αριθμός που αναλογεί περίπου στον έναν στους οκτώ μαθητές περίπου.

Την ίδια στιγμή στην Αυστραλία, οι υπεύθυνοι για την δημόσια εκπαίδευση (Υπουργοί, σύμβουλοι, ηγέτες) τηρούν τη δέσμευσή τους για τη δημιουργία νέων επιχειρηματιών μέσω των σχολείων¹⁸, ενώ το εθνικό πρόγραμμα σπουδών ενθαρρύνει τους μαθητές να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους και να κατανοήσουν τη σημασία και το ρόλο των επιχειρηματικών συμπεριφορών και ικανοτήτων σε ατομικό και επιχειρηματικό επίπεδο.¹⁹

¹⁷ Υπουργείο Εκπαίδευσης Νέας Ζηλανδίας, 2007

¹⁸ AGDEST, 2019

¹⁹ Australian Curriculum and Assessment Reporting Authority, 2018

Η κρατική κυβέρνηση, η οποία έχει συνταγματική ευθύνη για την εκπαίδευση στην Αυστραλία, έχει εισαγάγει μια σειρά από πρωτοβουλίες για την προώθηση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, από το 2020, πολλά λύκεια στη Νότια Αυστραλία έχουν ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών βασισμένο στην επιχειρηματικότητα μέσω της δημιουργίας «επιχειρηματικών λυκείων». (Oldham, 2021)

Οι Η.Π.Α. όπως προαναφέραμε θεωρούνται πρωτοπόρες στην ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα προγράμματα σπουδών καθώς και στους επιχειρηματικούς διαγωνισμούς για νέους και παιδιά. Στην Αυστραλία και στη Νέα Ζηλανδία αν και η ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης ξεκίνησε κατά την δεκαετία του 1990, αναφορές υπάρχουν ήδη από την δεκαετία του 1970 και προηγούμενα. Είναι γνωστό ότι, κυρίως η Αυστραλία, σε μεγάλο μέρος το εκπαιδευτικό της σύστημα έχει επηρεαστεί από το εκπαιδευτικό σύστημα της Μεγάλης Βρετανίας και από τις αλλαγές που εφαρμόζει. Πέρα από αυτές τις δύο περιοχές, θα ήταν παράβλεψη να μην αναλυθεί η επιχειρηματική εκπαίδευση στην Κίνα, καθώς η επιχειρηματικότητα στην συγκεκριμένη χώρα αναπτύσσεται ραγδαία τα τελευταία χρόνια, γεγονός που πιθανότατα επηρεάζει και την επιχειρηματική εκπαίδευση. Η οικονομική ανάπτυξη στην Κίνα είναι αξιοσημείωτη τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, με την οικονομία της χώρας να συγκαταλέγεται μεταξύ των δύο κορυφαίων του κόσμου. Παράλληλα, η προώθηση της επιχειρηματικότητας τα τελευταία χρόνια σε όλες τις χώρες είναι έντονη και η Κίνα ακολουθεί αυτήν την τάση καθώς η επιχειρηματικότητα είναι ένα πολύ σημαντικό μέρος της κοινωνικοοικονομικής επιτυχίας κάθε χώρας για την επίτευξη ή την προώθηση της οικονομικής προόδου, της παραγωγικότητας, της καινοτομίας και της απασχόλησης.

Η επιχειρηματικότητα στην Κίνα έχει αυξηθεί εκθετικά τα τελευταία 20 χρόνια. Αυτή η ανάπτυξη φέρνει ανατρεπτικές αλλαγές αρχικά στην Κίνα και μετέπειτα προοδευτικά στον κόσμο. Επιπλέον, είναι γνωστό ότι η καινοτομία είναι ο βασικός κινητήριος παράγοντας για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό του οικονομικού συστήματος. Η κινεζική κυβέρνηση αποδίδει μεγάλη σημασία στην καινοτομία και την επιχειρηματικότητα. Έτσι, η κυβέρνηση της Κίνας αποφάσισε να προωθήσει τη μαζική επιχειρηματικότητα και την καινοτομία με σκοπό να προωθήσει παράλληλα και την απασχόληση, την τεχνολογική καινοτομία και τη βιώσιμη βιομηχανική ανάπτυξη. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα θεωρούνται ένα εξαιρετικό περιβάλλον για την ανάπτυξη του δυναμικού και του επιχειρηματικού πνεύματος των μαθητών. Για να αυξηθεί η προθυμία των μαθητών να γίνουν επιχειρηματίες, πρέπει να ληφθούν επιπλέον μέτρα για την ενίσχυση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Επιπλέον, σύμφωνα με τον J.Li (2015), η Κίνα επί του παρόντος βρίσκεται ακόμη σε ένα στοιχειώδες στάδιο στον τομέα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης η οποία παρομοιάζεται με τα προηγμένα έθνη.

Η πρόοδος της κινεζικής οικονομίας μπορεί τις τελευταίες δύο δεκαετίες να αποδόθηκε σε μεγάλο βαθμό στην ενδυνάμωση του επιχειρηματικού δυναμικού της χώρας, αλλά η αξιοσημείωτη αυτή ανάπτυξη επιτεύχθηκε υπό συνθήκες όπου η επιχειρηματική εκπαίδευση παρέμεινε στα στάδια διαμόρφωσης της. Η μελέτη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι μια σχετικά νέα έννοια και πρακτική στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Κίνας. Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια, αυτή η ιδέα έχει γίνει ευρέως αποδεκτή στα ανώτερα ιδρύματα της χώρας.

Σύμφωνα με μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε για την επιχειρηματική εκπαίδευση στην Κίνα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση έχει σημαντικά θετικό αντίκτυπο στις επιχειρηματικές προθέσεις που έχουν οι προπτυχιακοί φοιτητές και οι απόφοιτοι φοιτητές όπως επίσης το ίδιο θετικό αντίκτυπο έχει και στους μεταπτυχιακούς φοιτητές. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα τα οποία έχουν εξοικείωση με γνώσεις σχετικά με την επιχειρηματικότητα ή γνωρίζουν πώς να ξεκινήσουν νέες επιχειρηματικές ιδέες καθώς

διαθέτουν το γνωστικό υπόβαθρο, βοηθούν στην ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Κίνα.

Στην ένταξη και την ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, το σχολείο θεωρείται αρωγός και παρέχει σε μεγάλο βαθμό ευκαιρίες στους μαθητές ώστε να μάθουν νέους τρόπους σχετικά με την επιχειρηματική δραστηριότητα ή να ξεκινήσουν νέα εγχειρήματα λόγω της απόκτησης ορισμένων βασικών γνώσεων για την επιχειρηματικότητα κατά τη διάρκεια της σχολικής εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας τα μαθήματα, τα προγράμματα και οι διαγωνισμοί που διοργανώνονται στο σχολείο προωθούν την απόκτηση στρατηγικών οι οποίες ενθαρρύνουν τους μαθητές να δημιουργούν δικές τους επιχειρήσεις και να ενισχύουν την νεανική επιχειρηματικότητα. Η προαναφερόμενη μελέτη επιβεβαίωσε μέσω των ευρημάτων της ότι κατά την διάρκεια του σχολείου οι μαθητές ενθαρρύνονται και συμμετάσχουν σε δραστηριότητες που ενεργοποιούν το ενδιαφέρον τους για την οικοδόμηση νέων επιχειρήσεων και ως εκ τούτου εμπλουτίζονται με γνώσεις και δεξιότητες σχετικά με την επιχειρηματικότητα μέσω της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Αυτό σημαίνει ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση παρακινεί τους αποφοίτους που έχουν αποκτήσει επιχειρηματικές γνώσεις και δεξιότητες προς την επιχειρηματική πορεία και γενικότερα η επιχειρηματική εκπαίδευση επηρεάζει θετικά τις επιχειρηματικές προθέσεις στην Κίνα. (Zhou, Li, & Shahzad, 2021)

Εν κατακλείδι, μελετώντας τρεις μεγάλες παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις τις Η.Π.Α., την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία καθώς και την Κίνα, οι οποίες διαθέτουν έντονο επιχειρηματική δραστηριότητα, έγινε αντιληπτό ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση παίζει σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη των οικονομιών αυτών των χωρών. Μέσα από την βιβλιογραφία και από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε αυτές τις χώρες καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι όσο πιο αναπτυγμένη είναι η επιχειρηματική εκπαίδευση τόσο περισσότερο ενισχύεται η νεανική επιχειρηματικότητα και συνεπώς η επιχειρηματικότητα. Οι χώρες εντάσσουν στο εκπαιδευτικό τους σύστημα μαθήματα, προγράμματα και διαγωνισμούς με θέμα την επιχειρηματικότητα με σκοπό οι μαθητές να έρθουν σε επαφή από μικρή ηλικία με έννοιες και όρους των επιχειρήσεων. Σκοπός των ενεργειών αυτών είναι οι μαθητές έχοντας μία δική τους καινοτόμα ιδέα, να μπορέσουν να την υλοποιήσουν εκμεταλλευόμενοι πιθανές χρηματοδοτήσεις που δίνονται στους νέους μέσω των επιχειρηματικών διαγωνισμών και να ενταχθούν δυναμικά στο χώρο του επιχειρείν.

3.2 Η επιχειρηματική εκπαίδευση στην Ελλάδα

3.2.1 Ιστορική Αναδρομή

Στην Ελλάδα η εξέλιξη και η ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι πιο πρόσφατη σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες. Παρόλο που η Επιχειρηματική Εκπαίδευση είναι, εδώ και δεκαετίες, ενταγμένη στα εκπαιδευτικά συστήματα πολλών χωρών, κυρίως της Δυτικής Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής, η Ελλάδα δεν ακολούθησε έγκαιρα αυτήν την τάση. Επιπλέον, σε αντίθεση με τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, η Ελλάδα δεν είχε αναπτύξει μία δική της στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση μέχρι και το 2016, όπου στο πλαίσιο του International Standard Classification of Education (ISCED), το οποίο είναι η διεθνής ταξινόμηση αναφοράς για την οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και συναφών προσόντων ανά επίπεδα και πεδία, δημιούργησε τη στρατηγική για το «Νέο Σχολείο» και προσπάθησε να καλύψει και να ακολουθήσει τους εκπαιδευτικούς στρατηγικούς στόχους οι οποίοι είχαν τεθεί από κοινού σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Βέβαια, αυτή η καμπάνια με τίτλο «Νέο Σχολείο» υπογράμμιζε τη σημασία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και ενίσχυε την καινοτομία, τη δημιουργικότητα και το επιχειρηματικό πνεύμα, αλλά δεν προσέφερε συγκεκριμένους στόχους ή δράσεις που

συνδέονταν με την επιχειρηματική εκπαίδευση. Η συγκεκριμένη προσπάθεια ένταξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο ελληνικό σχολείο έγινε με την διδασκαλία ενός ξεχωριστού υποχρεωτικού μαθήματος με τίτλο «Καινοτομία και Επιχειρηματικότητα» για τους μαθητές της Γ' Λυκείου που φοιτούσαν στα Επαγγελματικά Λύκεια στην κατεύθυνση Διοίκηση και Οικονομία. Παράλληλα, στο υποχρεωτικό μάθημα «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή» που διδάσκεται στην 'Α και Β' Λυκείου στο Επαγγελματικό Λύκειο, ενσωματώθηκε μία ενότητα για την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα.

Άλλη μία ενέργεια που έγινε το 2012 και το 2013 για την ενίσχυση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα ήταν η εισαγωγή του υποχρεωτικού μαθήματος «Project», σε μαθητές Α' και Β' Λυκείου στα Γενικά Ενιαία και Επαγγελματικά Λύκεια, η οποία ωστόσο δεν θεωρείται ολοκληρωμένη ενέργεια στο πλαίσιο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Και αυτό γιατί ο κάθε καθηγητής που αναλάμβανε ένα «Project» μπορούσε να σχεδιάσει και να αναπτύξει ένα θέμα μεταξύ των δοθέντων θεματικών ενοτήτων από το Υπουργείο Παιδείας. Τα θέματα κάλυπταν ένα μεγάλο εύρος στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν και η επιχειρηματικότητα και η καινοτομία, χωρίς όμως να είναι υποχρεωτική η κάλυψη του συγκεκριμένου θέματος. Παράλληλα, σε κάθε «Project» είχαν το δικαίωμα να συμμετέχουν περίπου 20-25 μαθητές και η διάρκεια του ήταν ένα σχολικό τετράμηνο. Με αποτέλεσμα, ακόμη και αν κάποιος καθηγητής ανέπτυξε ένα «Project» γύρω από την επιχειρηματικότητα, κάλυπτε ένα μικρό αριθμό μαθητών και για πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Έτσι, η συγκεκριμένη ενέργεια δεν θεωρείται μία ολοκληρωμένη στρατηγική ανάπτυξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ενθαρρυντικό σημάδι είναι το γεγονός ότι έγινε μία προσπάθεια ένταξης της επιχειρηματικότητας κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ως διακριτή θεματική ενότητα, στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Τα αποτελέσματα όμως της συγκεκριμένης ενέργειας δεν είναι ακόμη εμφανή τόσο στους μαθητές όσο και στην επιχειρηματικότητα.

Η πιο πρόσφατη ενέργεια ένταξης της επιχειρηματικότητας στην εκπαίδευση ήταν η λειτουργία των εργαστηρίων δεξιοτήτων κατά το σχολικό έτος 2021-2022. Τα εργαστήρια δεξιοτήτων λειτούργησαν στα Νηπιαγωγεία, στα Δημοτικά σχολεία και Γυμνάσια της χώρας. Οι υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί για τη διδασκαλία των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων κλήθηκαν να σχεδιάσουν τα Προγράμματα Καλλιέργειας Δεξιοτήτων, ύστερα από τα επιμορφωτικά σεμινάρια που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια του Σεπτεμβρίου. Ο σχεδιασμός των Εργαστηρίων Δεξιοτήτων περιλάμβανε υποχρεωτικά την υλοποίηση των τεσσάρων Θεματικών Ενοτήτων που δόθηκαν από το Υπουργείο. Κάθε Θεματική Ενότητα διδάχθηκε για 5 έως 7 εβδομάδες, άρα κάθε ενότητα περιλάμβανε συνολικά από 20 ως 28 Προγράμματα Καλλιέργειας Δεξιοτήτων. Μία από τις θεματικές ενότητες ονομαζόταν «Δημιουργώ και Καινοτομώ – Δημιουργική Σκέψη και Πρωτοβουλία» με δύο υποενότητες, η πρώτη «STEM – Εκπαιδευτική Ρομποτική» και η δεύτερη «Επιχειρηματικότητα – Αγωγή Σταδιοδρομίας – Γνωριμία με επαγγέλματα». Η συγκεκριμένη θεματική ενότητα διδάχθηκε στη 2^η, στην 3^η και στην 6^η Δημοτικού καθώς και στην 3^η Γυμνασίου. Ωστόσο, ήταν στην ευχέρεια του κάθε εκπαιδευτικού για το πώς θα αναπτύξει την κάθε θεματική ενότητα στο εργαστήριο δεξιοτήτων που είχε αναλάβει να διδάξει, με αποτέλεσμα να μην είναι γνωστό αν όλοι οι εκπαιδευτικοί ανέπτυξαν επαρκώς την υποενότητα σχετικά με την επιχειρηματικότητα. Παράλληλα, εφόσον δεν εφαρμόστηκε μία ολοκληρωμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση και σε όλες τις τάξεις, η ένταξη των εργαστηρίων δεξιοτήτων δεν θεωρείται συντονισμένη ενέργεια επιχειρηματικής εκπαίδευσης. (Μάστορας, 2021)

Είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι στην Ελλάδα οι μόνες συντονισμένες και ολοκληρωμένες προσπάθειες που έχουν γίνει μέχρι στιγμής αφορούν δράσεις ιδιωτικών φορέων, όπως το Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων / Junior Achievement Greece ή πρωτοβουλίες μεμονωμένων σχολικών μονάδων ή εκπαιδευτικών, καθώς δεν υπάρχει

ολοκληρωμένος εθνικός σχεδιασμός ένταξης της Επιχειρηματικής Εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών σε καμία βαθμίδα εκπαίδευσης.

Η τόσο ετεροχρονισμένη ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην χώρα μας έχει άμεσες επιπτώσεις τόσο στην οικονομία όσο και στην κοινωνία οι οποίες είναι εμφανείς εν συγκρίσει με χώρες οι οποίες έχουν αναπτυγμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση. Παρ' όλες τις γενικές κατευθύνσεις οι οποίες δόθηκαν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες για ανάπτυξη και ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, η Ελλάδα δεν ανέπτυξε εγκαίρως στρατηγική ακολουθώντας τις οδηγίες της Ευρώπης. Παράλληλα, τη χρονική περίοδο όπου ξεκίνησε να αναπτύσσεται πιο έντονα η επιχειρηματική εκπαίδευση στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα βρισκόταν σε ύφεση, γεγονός που επιβράδυνε την ανάπτυξη σε όλους τους τομείς και επηρέασε έντονα και το εκπαιδευτικό σύστημα. Η οικονομική κρίση, η οποία κράτησε για περίπου μία δεκαετία, εμπόδισε την χρηματοδότηση ενεργειών οι οποίες δεν περιλαμβάνονταν στις βασικές προδιαγραφές του εκπαιδευτικού συστήματος και οποιαδήποτε δραστηριότητα εκτός περιορίστηκε. Έτσι, εν έτη 2022 δεν υφίσταται κανένα στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε καμία βαθμίδα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Ωστόσο, η παραμέληση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην χώρα μας μπορεί να περιοριστεί και να αντιμετωπιστεί με δραστικά μέτρα και ενέργειες που μπορούν να προσαρμοστούν στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Ειδικότερα, κατά την covid εποχή, οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές εκσυγχρονίστηκαν τεχνολογικά για να ανταπεξέλθουν στην εξ αποστάσεως διδασκαλία. Αυτός ο εκσυγχρονισμός μπορεί να βοηθήσει ιδιαίτερα στην εφαρμογή νέων τεχνολογιών και καινοτομιών στο πλαίσιο ένταξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο ωρολόγιο σχολικό πρόγραμμα. Επιπλέον, το εκπαιδευτικό προσωπικό εκσυγχρονίζεται και ανανεώνεται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια, με σεμινάρια και επιμορφώσεις που παρέχονται από το Υπουργείο. Έτσι, θα είναι εφικτό μέσα στα επόμενα χρόνια να ενσωματωθούν δράσεις και ενέργειες της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών των μαθητών. Παράλληλα, οι περισσότεροι μαθητές ήδη από μικρή ηλικία είναι εξοικειωμένοι με την τεχνολογία και είναι πιο εύκολο πλέον να προσαρμοστούν στις ανάγκες ενός μαθήματος σχετικό με την επιχειρηματικότητα. Πλέον, το εκπαιδευτικό περιβάλλον διαθέτει όλες τις προδιαγραφές για να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της στρατηγικής ένταξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα διδασκαλίας σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

3.2.2 Το Εκπαιδευτικό σύστημα και οι βαθμίδες εκπαίδευσης

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αποτελείται από 3 βαθμίδες εκπαίδευσης, την πρωτοβάθμια, την δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια. Η υποχρεωτική φοίτηση στην ελληνική εκπαίδευση είναι από 4 έως 15 χρονών. Παρακάτω γίνεται αναλυτική αναφορά στις 3 βαθμίδες εκπαίδευσης, ποιες τάξεις είναι υποχρεωτικής φοίτησης και τι ευκαιρίες προσφέρει η κάθε μία για την ένταξη και την ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνει το Νηπιαγωγείο και το Δημοτικό σχολείο. Η φοίτηση στα Νηπιαγωγεία διαρκεί δύο χρόνια, από την ηλικία των τεσσάρων μέχρι των έξι ετών και αποτελεί στάδιο προετοιμασίας που συμβάλει στην ένταξη των παιδιών στο Δημοτικό Σχολείο. Παράλληλα, στο νηπιαγωγείο ενισχύονται η ψυχοκινητική, η κοινωνική, η συναισθηματική, η νοητική και η ηθική ανάπτυξη των νηπίων, τόσο σε ατομικό όσο και σε ομαδικό επίπεδο, ενώ ταυτόχρονα ενισχύονται και η αισθητική καλλιέργεια, η πνευματική ανάπτυξη, η συνολική ανάπτυξη κινητικών και πνευματικών δεξιοτήτων. Στην πρωτοβάθμια εντάσσονται και τα δημοτικά σχολεία όπου οι μαθητές

φοιτούν για 6 χρόνια, από την ηλικία των 6 μέχρι τα 12. Το Δημοτικό Σχολείο ανήκει στην υποχρεωτική εκπαίδευση και στόχο έχει την ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη πνευματική και σωματική ανάπτυξη των μαθητών. Νηπιαγωγείο και δημοτικό σχολείο υπάρχει και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές και μικρά νησιά της Ελλάδας. Πολλά απομακρυσμένα σχολεία λειτουργούν με ελάχιστους μαθητές καθώς το δημοτικό σχολείο βρίσκεται στην βάση της πυραμίδας στο εκπαιδευτικό σύστημα και είναι υποχρεωτικής φοίτησης για όλα τα παιδιά της χώρας. Έτσι το Υπουργείο λειτουργεί ακόμη και ολιγομελή τμήματα σε μικρά σχολεία για να καλύψει δωρεάν την βασική εκπαίδευση στους μαθητές.

Στη συνέχεια ακολουθεί η δευτεροβάθμια εκπαίδευση όπου εκεί περιλαμβάνονται το Γυμνάσιο, το Γενικό Ενιαίο Λύκειο (ΓΕΛ) και το Επαγγελματικό Λύκειο (ΕπαΛ). Ένας άλλος διαχωρισμός που γίνεται στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση είναι ο διαχωρισμός σε δύο κύκλους: την υποχρεωτική (κατώτερη) Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και τη μετα-υποχρεωτική (ανώτερη) Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Η Υποχρεωτική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση παρέχεται στο Γυμνάσιο. Η φοίτηση στο Γυμνάσιο διαρκεί τρία χρόνια και απευθύνεται σε μαθητές ηλικίας 12-15 ετών. Στο Γυμνάσιο ολοκληρώνεται και η υποχρεωτική εκπαίδευση και οι μαθητές μπορούν να μην συνεχίσουν την φοίτηση τους στο Λύκειο. Η εκπαίδευση που παρέχεται στο Γυμνάσιο έχει ως στόχο να προωθήσει την ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών με βάση τις δυνατότητες που έχουν στην ηλικία αυτή και τις απαιτήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν στη ζωή. Η μετά-υποχρεωτική (ανώτερη) Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση περιλαμβάνει δύο τύπους σχολείων: τα Γενικά Ενιαία Λύκεια και τα Επαγγελματικά Λύκεια. Η διάρκεια φοίτησης είναι 3 έτη και μετά το πέρας της φοίτησης στο Λύκειο, ολοκληρώνεται και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η εκπαίδευση στο Λύκειο τροφοδοτεί τους μαθητές με πιο προηγμένες γνώσεις, αναδύει τις κλίσεις των μαθητών και προσφέρει επαγγελματική καθοδήγηση καθώς μετά την απόλυση από την δευτεροβάθμια εκπαίδευση οι μαθητές είτε εισέρχονται στην αγορά εργασίας είτε συνεχίζουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η φοίτηση στην τριτοβάθμια δεν είναι υποχρεωτική και ούτε εφικτή για όλους τους μαθητές καθώς για την εισαγωγή στα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας, όλοι οι μαθητές δίνουν γραπτές εξετάσεις και βάσει των επιδόσεων τους, εισέρχονται στη σχολή προτίμησής τους.

Η τριτοβάθμια εκπαίδευση, λοιπόν, αποτελείται από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης χρηματοδοτούνται από το κράτος. Είναι αυτοδιοικούμενα και τελούν υπό την εποπτεία του εκάστοτε υπουργείου Παιδείας. Παλαιότερα, υπήρχε διαχωρισμός σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) και Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Τ.Ε.Ι.), ωστόσο πλέον έχουν μετατραπεί όλα σε Α.Ε.Ι. Ο διαχωρισμός αυτός προερχόταν λόγω του διαφορετικού προγράμματος σπουδών που υπήρχε ανάμεσα στα Α.Ε.Ι. και στα Τ.Ε.Ι. Η Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση είχε και έχει ως αποστολή την υψηλή θεωρητική και σφαιρική κατάρτιση του μελλοντικού επιστημονικού δυναμικού της χώρας ενώ η Ανώτατη Τεχνολογική Εκπαίδευση είχε και έχει σκοπό να συμβάλλει στην ανάπτυξη της χώρας και στην πρόοδο της επιστήμης και της εφαρμοσμένης έρευνας. Η κύρια διαφορά εντοπίζεται στην εφαρμοσμένη θεωρία μέσω πρακτικών εργαστηρίων, τα οποία είναι υποχρεωτικά στο πρόγραμμα σπουδών των τεχνολογικών ιδρυμάτων. (Αλεξιάδου & Ιμαμ, 2011)

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, εν κατακλείδι, είναι ένα ολοκληρωμένο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο παρέχει στο παιδί από πολύ μικρή ηλικία γνώσεις και ερεθίσματα με σκοπό να το διαμορφώσει και να το προετοιμάσει για την ενήλικη ζωή. Είναι γνωστό άλλωστε πως το σχολείο μαζί με την οικογένεια θεωρούνται κύριοι φορείς κοινωνικοποίησης των παιδιών.

3.2.3 Δράσεις επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην ελληνική εκπαίδευση

Παρά την πλήρη ηλικιακή κάλυψη του εκπαιδευτικού συστήματος, στο σχολείο δεν παρέχονται γνώσεις και εμπειρίες για όλους τους τομείς. Η επιχειρηματικότητα είναι ένας τομέας ο οποίος προς το παρόν δεν διδάσκεται σαν ξεχωριστό μάθημα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα σε αντίθεση με άλλες χώρες τόσο στην Ευρώπη όσο και παγκόσμια. Παρά τις ελάχιστες δράσεις οι οποίες έγιναν ύστερα από την προτροπή της Ευρώπης, η Ελλάδα παραμένει αρκετά «πίσω» ακόμη και σήμερα στον τομέα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, όπως αναφέραμε και στην υποενότητα 3.2.1. Παρακάτω θα παρουσιαστούν κάποιες ενέργειες οι οποίες θα μπορούσαν να δημιουργηθούν και να ενταχθούν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα με σκοπό την ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Οι συγκεκριμένες δράσεις είτε εφαρμόζονται ήδη σε άλλες χώρες της Ευρώπης είτε είναι επηρεασμένες από άλλες δράσεις.

Αρχικά, τα Εργαστήρια Δεξιοτήτων που λειτούργησαν κατά το σχολικό έτος 2021-2022, είναι μία καλή ενέργεια ένταξης της επιχειρηματικότητας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, εάν συνεχίσει να εφαρμόζεται τα επόμενα χρόνια στα σχολεία και υπό συγκεκριμένες προδιαγραφές. Η επιχειρηματικότητα είναι αναγκαίο να καλύπτει μία ολόκληρη θεματική ενότητα στην οποία να δίνεται η δυνατότητα χρήσης και ψηφιακών εργαλείων με σκοπό την πρακτική εφαρμογή των όρων και των εννοιών της επιχειρηματικότητας, τα οποία θα διδάσκονται οι μαθητές. Παράλληλα, η θεματική ενότητα της επιχειρηματικότητας θα ήταν καλό να διδάσκεται σε όλες τις τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, με στόχο οι μαθητές να μπορούν να έχουν σταθερό υπόβαθρο γνώσεων στις μεγαλύτερες τάξεις. Η διδασκαλία του επιχειρείν θα μπορούσε να ενταχθεί στις μικρότερες ηλικίες (Α' και Β' Δημοτικού) μέσω βιωματικών παιχνιδιών, καθώς αρκετοί όροι της επιχειρηματικότητας δεν είναι πλήρως αντιληπτοί από παιδιά μικρών ηλικιών. Στις επόμενες τάξεις (Γ' και Δ' Δημοτικού) η διδασκαλία θα μπορούσε να εμβαθύνει στο θεωρητικό μέρος της επιχειρηματικότητας, ώστε οι μαθητές να είναι σε θέση να τους εφαρμόζουν σε πρακτικό επίπεδο. Τέλος, στην Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, οι μαθητές οι οποίοι έχουν εφοδιαστεί με γνώσεις σε θεωρητικό επίπεδο, θα είναι σε θέση να τις εφαρμόσουν και να εργαστούν σε πρακτικό επίπεδο. Στις ώρες διδασκαλίας των εργαστηρίων δεξιοτήτων οι μαθητές μπορούν να εργάζονται ομαδικά με στόχο την δημιουργία ενός ολοκληρωμένου επιχειρηματικού πλάνου.

Παράλληλα, το Υπουργείο σε συνεργασία με τα σχολεία και με διάφορους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και οργανισμούς, μπορούν να διοργανώνουν στο τέλος κάθε σχολικής χρονιάς, μαθητικό επιχειρηματικό διαγωνισμό στον οποίο οι μαθητές να παρουσιάζουν το επιχειρηματικό πλάνο που έχουν συγγράψει. Ο συγκεκριμένος διαγωνισμός για μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να γίνεται σε επίπεδο Δήμου ή νομού ώστε το κοινό να είναι πιο περιορισμένο με στόχο οι μαθητές να αναπτύσσουν τις δεξιότητες τους στην παρουσίαση και στην πειθώ σε πιο οικείο περιβάλλον.

Όπως ήδη γνωρίζουμε, στην σημερινή Ελλάδα η προώθηση της επιχειρηματικότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν έχει την αναμενόμενη μεταρρύθμιση και την εισαγωγή στα αναλυτικά προγράμματα θεματικών ενοτήτων που να καλύπτουν τις βασικές γνώσεις και πρακτικές σε σχέση με τη δημιουργικότητα, την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα, τη σχέση επίσης μεταξύ πολιτισμικού υποβάθρου και επιχειρηματικότητας, όπως έχει ήδη αναφερθεί και αναλυθεί. Για να μπορέσει να αντιμετωπιστεί η προαναφερθείσα κατάσταση είναι αναγκαίο να εισαχθούν νέες τομές στο εκπαιδευτικό σύστημα οι οποίες να έχουν στόχο μια εκπαίδευση η οποία θα υλοποιείται μέσω πρακτικών εμπειρικών μαθησιακών προτύπων και εμπλοκής, σε εθελοντική βάση, εμπειρών επιχειρηματιών. Μία ενέργεια η οποία θα μπορούσε να υλοποιηθεί στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι η ενίσχυση του ήδη υπάρχοντος μαθήματος «Τεχνολογία» η οποία διδάσκεται και στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου. Στο συγκεκριμένο

μάθημα γίνεται αναφορά στον τομέα της επιχειρηματικότητας χωρίς όμως να γίνεται εμφάθυνη σε όλους τους όρους της και χωρίς να γίνεται πρακτική εφαρμογή αυτών. Στο πλαίσιο ένταξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, θα μπορούσε να γίνει μία αναδιάρθρωση της ύλης στο μάθημα της «Τεχνολογίας» και στην διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος, ώστε να πληροί της ευρωπαϊκές προδιαγραφές.

Οι αλλαγές που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν είναι αρχικά στο θεωρητικό μέρος του μαθήματος όπου είναι απαραίτητο να εμπλουτιστεί με επιπλέον έννοιες και κάθε τάξη να εστιάζει σε διαφορετικούς τομείς της επιχείρησης. Έτσι, οι μαθητές κατά την διάρκεια των τριών τάξεων θα έχουν την δυνατότητα να γνωρίσουν όλα τα είδη του επιχειρείν, από μία ατομική επιχείρηση μέχρι ένα μεγάλο παραγωγικό εργοστάσιο. Παράλληλα με τη θεωρητική διδασκαλία και βάσει αυτής, οι μαθητές θα μπορούν να έχουν την δυνατότητα με την βοήθεια των ψηφιακών εργαλείων να διαχειρίζονται και να διευθύνουν μία εικονική επιχείρηση, να ελέγχουν το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης και να αποκτούν εμπειρία μέσω των λαθών τους.

Επιπλέον, οι μαθητές, εφόσον θα διαθέτουν το γνωστικό επίπεδο και την εμπειρία της συμμετοχής σε διαγωνισμό από το Δημοτικό, θα έχουν την δυνατότητα να συμμετέχουν με την βοήθεια του σχολείου και των εκπαιδευτικών σε μαθητικούς διαγωνισμούς οι οποίοι θα υλοποιούνται υπό την αιγίδα της κάθε περιφέρειας. Έτσι, οι μαθητές θα ανταγωνίζονται με περισσότερες μαθητικές ομάδες και θα διακρίνονται οι καλύτερες. Επίσης, είναι αναγκαίο οι νέοι να ενθαρρύνονται για να αναπτύσσουν επιχειρηματικές δεξιότητες, τόσο μέσω της άτυπης όσο και μέσω της ανεπίσημης εκπαίδευσης, όπως ο εθελοντισμός. Οι μαθητές, λοιπόν, οι οποίοι αποκλείονται στα προκριματικά των διαγωνισμών είτε αυτοί οι οποίοι δεν αποστέλλουν πρόταση για συμμετοχή στο διαγωνισμό, θα μπορούν να συμμετέχουν ως εθελοντές.

Στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, στα Γενικά και Επαγγελματικά Λύκεια της χώρας, επίσης είναι απαραίτητες να πραγματοποιηθούν ριζικές αλλαγές ώστε να ενταχθεί και να αναπτυχθεί στο ακέραιο η επιχειρηματική εκπαίδευση. Σε αυτές τις τάξεις, η πλειονοψηφία των μαθητών παραμελούν τα δευτερεύοντα μαθήματα και δίνουν έμφαση και προσοχή στα μαθήματα που θα εξεταστούν στις Πανελλήνιες εξετάσεις. Έτσι, σε αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης είναι πιο εύκολο για τους μαθητές, η επιχειρηματική εκπαίδευση να γίνεται με διάφορες διαδραστικές και πρακτικές ενέργειες, ώστε οι μαθητές να μην επιφορτίζονται με επιπλέον διάβασμα και εργασίες, μέσω ενός μαθήματος όπως για παράδειγμα ήταν στο παρελθόν τα «Project». Άλλωστε, το Λύκειο είναι ο κατάλληλος φορέας μέσω του οποίου μπορούν να «κτιστούν» γέφυρες συνεργασίας μεταξύ σχολείων, πανεπιστημίων, του επιχειρηματικού κόσμου και της τοπικής κοινωνίας.

Κάποιες ενδεικτικές διαδραστικές ενέργειες που μπορούν να εισαχθούν στο Λύκειο για τους μαθητές είναι αρχικά συμμετοχή σε προγράμματα Erasmus +, τα οποία φέρνουν σε επαφή μαθητές από όλη την Ευρώπη. Έτσι, τα παιδιά ανταλλάσσουν επιχειρηματικές ιδέες, γνώσεις, εμπειρίες και οι Έλληνες μαθητές θα έχουν την δυνατότητα να γνωρίσουν δράσεις επιχειρηματικής εκπαίδευσης άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Επιπλέον, ένα ταξίδι στο εξωτερικό, πόσο μάλλον και παραπάνω από ένα μέσα σε ένα σχολικό έτος, εμπλουτίζει με εμπειρίες, εικόνες, ερεθίσματα και νέες ιδέες στους μαθητές, καθώς μπορούν να βιώσουν από κοντά και να γνωρίσουν επιχειρήσεις που λειτουργούν σε άλλες χώρες.

Όπως τα ταξίδια στο εξωτερικό έτσι και οι επισκέψεις σε εταιρείες, είτε τοπικές είτε σε ένα άλλο μέρος, μπορούν να προσφέρουν πολλά πλεονεκτήματα στους μαθητές. Επίσης, θα μπορούσαν τα σχολεία να συνδέονται άμεσα με την αγορά εργασίας και να δίνεται η δυνατότητα σε μαθητές που επιθυμούν να ασχοληθούν με το επιχειρείν στην ενήλικη ζωή τους, να μπορούν να πηγαίνουν για πρακτική άσκηση στο τέλος της Γ' Λυκείου, σε εταιρείες που τους ενδιαφέρουν. Έτσι, οι μαθητές θα μπορούν να λαμβάνουν εμπειρία και γνώσεις και οι επιχειρήσεις που δημιουργούν να έχουν ένα πιθανά μεγαλύτερο ποσοστό

επιτυχίας. Τέλος, άλλη μία ενέργεια που θα μπορούσε να ενταχθεί στο πλαίσιο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι η ένταξη ενός μαθήματος στην 3^η Λυκείου, το οποίο να επιλέγεται από μαθητές οι οποίοι έχουν μία επιχειρηματική ιδέα και επιθυμούν να την τελειοποιήσουν και να την υλοποιήσουν μετά την ολοκλήρωση του σχολείου. Οι μαθητές στο συγκεκριμένο μάθημα θα μπορούν να σχεδιάσουν ένα επιχειρηματικό πλάνο το οποίο θα θεωρείται προπομπός της επιχείρησης που επιθυμούν να δημιουργήσουν μετά την ενηλικίωσή τους. Θα δέχονται συμβουλές από τους εκπαιδευτικούς και έμπειρους επιχειρηματίες, ενώ παράλληλα το σχολείο θα υποστηρίζει την συμμετοχή των μαθητών σε πανελλήνιους σχολικούς επιχειρηματικούς διαγωνισμούς όπου οι διακεκριμένες ιδέες θα λαμβάνουν χρηματικά έπαθλα για να ξεκινήσουν την επιχείρησή τους, ενώ θα δίνεται και η δυνατότητα εξαγοράς των πιο δημοφιλών και καινοτόμων ιδεών από τους συμμετέχοντες επιχειρηματίες.

Εξετάζοντας την τριτοβάθμια εκπαίδευση, η ηγεσία όλων των πανεπιστημίων, ανεξαρτήτως ειδικότητας, θα πρέπει να επενδύσει στην ανάπτυξη κουλτούρας και στρατηγικής για τη Καινοτομία και την Επιχειρηματικότητα, ώστε να ενταχθεί και αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης στην ολοκληρωμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση, καθώς από οποιαδήποτε σχολή ή τμήμα μπορεί να «γεννηθεί» ένα επιτυχημένος επιχειρηματίας. Έτσι, θα ήταν καλό όλοι οι φοιτητές να διδάσκονται έννοιες της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Η διδασκαλία και η εκμάθηση θεμάτων που άπτονται της επιχειρηματικότητας, εισάγει νέους τύπους γνώσης, νέα ζητήματα μεθόδων διδασκαλίας καθώς και νέες δεξιότητες όλων των βαθμίδων σπουδαστών για την επίλυση προβλημάτων. Ο σπουδαστής είναι ανάγκη να ανταποκριθεί στις νέες συνθήκες που συνδέονται με τις τεχνολογικές αλλαγές και την παγκοσμιοποίηση των αγορών αλλά και να αναπτύξει και νέους τύπους γνώσης όπως: γνώση διαχείρισης φυσικών και ανθρώπινων πόρων, γνώση δράσης στο πλαίσιο συνεργασιών, γνώση απόκτησης και διαχείρισης νέων ικανοτήτων.

Στο πλαίσιο της ένταξης και της ανάπτυξης, επιπλέον, θα ήταν βοηθητική η ίδρυση Κέντρων Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας τα οποία θα έχουν ως αποστολή την προώθηση της πρακτικής της επιχειρηματικότητας σε προγράμματα σπουδών. Επίσης, τα Κέντρα Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας θα είναι απαραίτητα καθώς θα συνδράμουν στον σχεδιασμό προγραμμάτων κατάρτισης για νεοφυείς επιχειρήσεις αλλά και για στελέχη μικρών και οικογενειακών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε διάφορα στάδια ανάπτυξης. Εκεί, οι φοιτητές με έξυπνες και καινοτόμες ιδέες θα μπορούν να λαμβάνουν δωρεάν συμβουλές και καθοδήγηση από έμπειρους επιχειρηματίες και καθηγητές. Η επένδυση στην καινοτομία και στην επιχειρηματικότητα απαιτεί μεσοπρόθεσμη έως μακροπρόθεσμη χρηματοδότηση, αλλά και μέσω υποστηρικτικών υπηρεσιών την παροχή ευκαιριών για συγχρηματοδότηση νεοφυών επιχειρήσεων. Άλλη μία υπηρεσία η οποία θα είναι διαθέσιμη στα Κέντρα Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας είναι η υποστήριξη για υποβολή των επιχειρηματικών πλάνων σε κατάλληλα προγράμματα χρηματοδότησης, τόσο σε δημόσιου όσο και σε ιδιωτικούς φορείς.

Τελευταία αλλά όχι λιγότερο σημαντική ενέργεια ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας είναι η πιο άμεση σύνδεση του Πανεπιστημίου με την αγορά εργασίας και κυρίως των φοιτητών οι οποίοι επιθυμούν να ασχοληθούν με την έρευνα. Οι φοιτητές αυτοί θα μπορούν να μελετούν ένα ερευνητικό αντικείμενο στο Πανεπιστήμιο και στη συνέχεια, οι φοιτητές θα εφαρμόζουν τα αποτελέσματα και τα ευρήματα τους σε μία επιχείρηση η οποία είναι συνδεδεμένη με το Πανεπιστήμιο. Οι φοιτητές θα μπορούν να λάβουν ανατροφοδότηση μέσω της εφαρμογής των αποτελεσμάτων σε ένα φυσικό περιβάλλον και παράλληλα θα λαμβάνουν εργασιακή εμπειρία, ώστε να είναι προετοιμασμένοι να δημιουργήσουν την δική τους επιχείρηση. Έτσι, η τριτοβάθμια εκπαίδευση θα συμμετέχει ενεργά στην στρατηγική της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και

ταυτόχρονα θα συνδέει άμεσα τους φοιτητές με τον εργασιακό τομέα και θα στηρίζει τους νέους επιχειρηματίες οι οποίοι θα εφαρμόζουν άμεσα τις γνώσεις που απέκτησαν στο Πανεπιστήμιο.

3.2.4 Junior Achievement Greece / Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων

Ωστόσο, οι παραπάνω ενέργειες και δράσεις ένταξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης απαιτούν ραγδαίες αλλαγές στο ωρολόγιο πρόγραμμα διδασκαλίας όλων των βαθμίδων και οι μεταρρυθμίσεις αυτές είναι αρκετά χρονοβόρες και κοστοβόρες. Επιπλέον, για να υπάρχουν εμφανή αποτελέσματα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην κοινωνία και στην οικονομία της χώρας, χρειάζεται να περάσουν αρκετά χρόνια εφαρμογής των παραπάνω δράσεων. Μία πιο άμεση ενέργεια η οποία είναι εφικτή να πραγματοποιηθεί και να βοηθήσει στην ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι η συμμετοχή σε διαγωνισμούς και προγράμματα τα οποία υλοποιούνται δωρεάν από τον οργανισμό Junior Achievement Greece (JA).

Το Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων ή διαφορετικά Junior Achievement Greece, είναι ένας μη-κερδοσκοπικός οργανισμός που ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 2005 στην Ελλάδα. Είναι μέλος του παγκόσμιου οργανισμού εκπαίδευσης & επιχειρηματικότητας Junior Achievement Worldwide και υλοποιεί τα εκπαιδευτικά προγράμματα του οργανισμού στην Ελλάδα. Ο οργανισμός Junior Achievement Worldwide ιδρύθηκε το 1919 από τους Horace A. Moses, Theodore Vail και Winthrop M. Crane στις Η.Π.Α. Ο οργανισμός θεωρείται ο μεγαλύτερος και πιο αποτελεσματικός στην εφαρμογή προγραμμάτων επιχειρηματικής εκπαίδευσης στον κόσμο με συμμετοχή πάνω από 10 εκατομμυρίων μαθητών σε 122 χώρες σε ετήσια βάση. Ο οργανισμός Junior Achievement – Young Enterprise Europe είναι ο μεγαλύτερος μη κερδοσκοπικός οργανισμός στην Ευρώπη, με έδρα τις Βρυξέλλες, και αποτελεί το μεγαλύτερο από τα 6 περιφερειακά κέντρα του οργανισμού Junior Achievement Worldwide. Δραστηριοποιείται σε 38 χώρες στην Ευρώπη, όπως και στην Ελλάδα, με συμμετοχή 3,5 εκατομμυρίων ευρωπαίων μαθητών κάθε χρόνο. Διαρκές όραμα του Σωματείου Επιχειρηματικότητας Νέων είναι να προσφέρει υποστήριξη στους νέους με στόχο να δημιουργήσουν τις δικές τους θέσεις εργασίας μέσω των παγκόσμιων προγραμμάτων βιωματικής και συνεργατικής μάθησης που προσφέρει.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματά που προσφέρει ο οργανισμός εστιάζουν στην εισαγωγή των παιδιών από τη σχολική κιόλας ηλικία στις βασικές έννοιες της επιχειρηματικότητας, με απλουστευμένο τρόπο και μέσα από μια βιωματική μαθησιακή διαδικασία, προετοιμάζοντας την είσοδό τους στον σύγχρονο παγκόσμιο επιχειρηματικό και οικονομικό στίβο. Σε συνεργασία με εκπαιδευτικούς και στελέχη εταιρειών, οι μαθητές έρχονται σε επαφή με τον κόσμο των επιχειρήσεων, διευρύνουν τους ορίζοντές τους και ενισχύουν τις δεξιότητές τους. Παράλληλα, σκοπός του Σωματείου Επιχειρηματικότητας Νέων είναι η στήριξη της ελληνικής εκπαιδευτικής κοινότητας στην υλοποίηση προγραμμάτων που προάγουν την καινοτόμο σκέψη, την επιχειρηματικότητα και την πρακτική εφαρμογή των βασικών εννοιών των οικονομικών, με δημιουργικό και βιωματικό για τους μαθητές τρόπο.

Τα προγράμματα του οργανισμού Junior Achievement έχουν αναγνωριστεί από το Γραφείο Επιχειρηματικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως η «Καλύτερη Εφαρμογή Πρακτικής στην εκπαίδευση που αφορά την επιχειρηματικότητα». Ο οργανισμός εφαρμόζει σύγχρονα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα στην Ελλάδα όπως και σε όλες τις υπόλοιπες χώρες που δραστηριοποιείται, σε όλες τις βαθμίδες Εκπαίδευσης, από την Πρωτοβάθμια μέχρι και την Τριτοβάθμια, με τη βοήθεια στελεχών των εταιρειών-μελών του, οι οποίοι προσφέρουν εθελοντικά το χρόνο τους για την υλοποίησή τους.

Στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση τα προγράμματα που προσφέρονται είναι το «Company Junior» και το «Ονειρεύομαι Σοφά». Το «Company Junior» απευθύνεται σε ηλικίες 11-15 ετών (Ε' Δημοτικού έως και Γ' Γυμνασίου) και προσφέρεται δωρεάν. Το πρόγραμμα Company Junior εντάσσεται στα Εργαστήρια Δεξιοτήτων και συγκεκριμένα στον Θεματικό Άξονα: Δημιουργώ και Καινοτομώ – Δημιουργική Σκέψη και Πρωτοβουλία. Αντίθετα, το καινοτόμο πρόγραμμα «Ονειρεύομαι Σοφά» υλοποιείται εξ ολοκλήρου διαδικτυακά μέσω της ψηφιακής πλατφόρμα dreamwisely.gr και απευθύνεται σε μαθητές Ε', ΣΤ' Δημοτικού και Α' Γυμνασίου. Οι μαθητές μέσα από παραδείγματα της καθημερινής ζωής έχουν την δυνατότητα να εξοικειωθούν με τις έννοιες της προνοητικότητας και της υπευθυνότητας.

Τα παραπάνω προγράμματα είναι διαθέσιμα και για μαθητές της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ωστόσο ο οργανισμός προσφέρει αρκετά επιπλέον προγράμματα για μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου. Πέρα από το «Company Junior» και το «Ονειρεύομαι Σοφά», είναι διαθέσιμα τα προγράμματα «Girls Go Circular», «Apps101», «Entrepreneurial Skills Pass», «Project Future Junior», «Στη Σκιά ενός Στελέχους», «Εικονική Επιχείρηση», «My Career» και «Social Innovation Relay (SIR)». Το πρόγραμμα «Girls Go Circular - Ψηφιακές και Επιχειρηματικές Δεξιότητες για την Κυκλική Οικονομία», είναι ευρωπαϊκό έργο (<https://eit-girlsgocircular.eu>) το οποίο στοχεύει στον εξοπλισμό 50.000 κοριτσιών, ηλικίας 14-18 ετών, από όλη την Ευρώπη, με ψηφιακές και επιχειρηματικές δεξιότητες έως το 2027. Ο εφοδιασμός των συμμετεχόντων κοριτσιών επιτυγχάνεται μέσω ενός διαδικτυακού προγράμματος εκπαίδευσης για την κυκλική οικονομία. Το πρόγραμμα «Apps101» πραγματοποιείται με την ευγενική χορηγία του 'The Signal Group' και προσφέρει δωρεάν διαδικτυακά διήμερα εργαστήρια για μαθητές και μαθήτριες 14 έως 17 ετών από όλη την Ελλάδα, τα οποία εργαστήρια έχουν στόχο να εμπνεύσουν τους μαθητές και τις μαθήτριες που συμμετέχουν να ακολουθήσουν μία καριέρα στην τεχνολογία, την καινοτομία και τις επιχειρήσεις, ενθαρρύνοντάς τους να αναπτύξουν το επιχειρηματικό τους πνεύμα, να πειραματιστούν και να μετατρέψουν τις ιδέες τους σε πραγματικότητα. Μέσω του προγράμματος «Entrepreneurial Skills Pass-ESP» δίνεται στους μαθητές μία διεθνή πιστοποίηση, η οποία επισφραγίζει το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες μαθητές ηλικίας 15-19 ετών έχουν πραγματική επιχειρηματική εμπειρία, έχουν αποκτήσει τις απαραίτητες γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες για να ξεκινήσουν μια επιχείρηση ή να εργαστούν με επιτυχία. Ένα ακόμη πρόγραμμα το οποίο πραγματοποιείται σε συνεργασία με ιδιωτικό φορέα είναι το «Project Future Junior» το οποίο εντάσσεται στο πλαίσιο της εταιρικής υπευθυνότητας του ομίλου Πειραιώς. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα δίνει την δυνατότητα σε μαθητές ηλικίας 14 έως 17 χρονών να αναπτύξουν βασικές δεξιότητες, όπως την οργάνωση, το σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας ιδέας, ανεξαρτήτως των μελλοντικών επαγγελματικών τους επιλογών. Το επόμενο πρόγραμμα «Στη Σκιά ενός Στελέχους» πραγματοποιείται με την συμμετοχή μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου από σχολεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης καθώς υλοποιείται υπό μορφή επίσκεψης σε εργασιακό περιβάλλον - επιχείρηση και διαρκεί συνήθως 2-3 ώρες. Άλλο ένα πρόγραμμα το οποίο βασίζεται στην πρακτική εφαρμογή είναι η «Εικονική Επιχείρηση», το οποίο απευθύνεται σε μαθητές ηλικίας 15-18 ετών (Γ' Γυμνασίου έως και Γ' Λυκείου). Το πρόγραμμα υλοποιείται δωρεάν από το Junior Achievement Greece σε δημόσια και ιδιωτικά σχολεία από όλη την Ελλάδα και όλους τους τύπους Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Γενικά Σχολεία, ΕΠΑ.Λ., Ειδικής Αγωγής, Πειραματικά) και βασίζεται στο διεθνές πρόγραμμα «Company Program» που υλοποιείται σε 117 χώρες, και θεσπίστηκε από το Junior Achievement Worldwide. Το πρόγραμμα «My Career» θεωρείται πρόγραμμα Επαγγελματικού Προσανατολισμού και απευθύνεται σε μαθητές δημοσίων σχολείων ηλικίας 15-18 ετών (Γ' Γυμνασίου & Λυκείου). Τέλος, το πρόγραμμα «Social Innovation Relay» ή διαφορετικά «Διαγωνισμός Κοινωνικής Καινοτομίας», υλοποιείται σε παγκόσμιο

επίπεδο από τον Οργανισμό Junior Achievement, και απευθύνεται σε μαθητές ηλικίας 15-18 ετών (Γ' Γυμνασίου & Λυκείου).

Όσο αναφορά την Τριτοβάθμια εκπαίδευση, το Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων διοργανώνει κάθε χρόνο τον φοιτητικό διαγωνισμό Επιχειρηματικότητας & Καινοτομίας σε διαφορετική ευρωπαϊκή χώρα. Ο διαγωνισμός υλοποιείται από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό JA Europe και το πρωτοπόρο εκπαιδευτικό πρόγραμμα «JA Start Up», το οποίο υλοποιείται ταυτόχρονα σε 300 Πανεπιστήμια σε όλη την Ευρώπη με τη συμμετοχή 15.000 φοιτητών. Το πρόγραμμα δίνει την ευκαιρία σε φοιτητές και φοιτήτριες 18-30 ετών να αναπτύξουν τη δική τους επιχειρηματική ιδέα και τους βοηθάει να αξιοποιήσουν τις δεξιότητές τους σε διάφορους τομείς και δραστηριότητες μιας επιχείρησης. Ουσιαστικά, φοιτητές δημιουργούν ομάδες και για ένα διάστημα τριών μηνών εργάζονται πάνω στην ανάπτυξη μιας επιχειρηματικής ιδέας, έχοντας υποστήριξη από καθηγητές και μέντορες. Στη συνέχεια οι φοιτητικές ομάδες συμμετέχουν στον διαγωνισμό που πραγματοποιείται κάθε χρόνο σε διαφορετική χώρα στην οποία υπάρχει παράρτημα του Οργανισμού JA Europe.

Μέσα από τις δράσεις του το Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων φιλοδοξεί να ενισχύσει τη δυνατότητα των νέων να αναπτύξουν στην πορεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες προκειμένου να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στο σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον. Το Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων υποστηρίζεται από δεκάδες εταιρείες μέλη, ιδρύματα και φυσικά πρόσωπα. Μερικοί από τους φορείς οι οποίοι είναι υποστηρικτές και συνεργάτες του Σωματείου Επιχειρηματικότητας Νέων στην Ελλάδα είναι η Εθνική Τράπεζα, η Τράπεζα Πειραιώς, η Εταιρεία Ανώτατων Στελεχών Επιχειρήσεων (ΕΑΣΕ), η ασφαλιστική εταιρεία NN, η Unicef, το Κοινωνικό Ίδρυμα Ιωάννη Λάτση, η εταιρεία HP, η εταιρεία TITAN καθώς και άλλοι αξιολογοί και αναγνωρισμένοι φορείς.

Τα αποτελέσματα από τις ομάδες που έχουν συμμετέχει σε προγράμματα όλα αυτά τα χρόνια είναι αξιοσημείωτα. Μιλώντας με αριθμούς, σύμφωνα με στοιχεία του οργανισμού, πάνω από 93 χιλιάδες μαθητές και φοιτητές έχουν συμμετάσχει σε τουλάχιστον ένα πρόγραμμα του οργανισμού, όπου 2115 ομάδες μαθητές προήλθαν από Δημόσια σχολεία της χώρας και 952 ήταν οι ομάδες από ιδιωτικά σχολεία. Επίσης, πάνω από 6 χιλιάδες εθελοντές και 4 χιλιάδες εκπαιδευτικοί έχουν εργαστεί και υποστηρίξει όλες τις ομάδες που συμμετείχαν σε προγράμματα του οργανισμού. Κάθε χρόνο οι ομάδες που υποστηρίζονται από τον οργανισμό και συμμετέχουν σε ευρωπαϊκούς και ελληνικούς διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας, διακρίνονται σε πολύ υψηλές θέσεις.

Αξίου λόγου είναι τα φετινά αποτελέσματα των ομάδων που συμμετείχαν σε διαγωνισμούς με την υποστήριξη του Σωματείου Επιχειρηματικότητας Νέων. Η ελληνική μαθητική κοινωνική επιχείρηση «Food For Thought» από το Πειραματικό Λύκειο Πανεπιστημίου Μακεδονίας κατέκτησε την πρώτη θέση στον 8^ο Διεθνή Διαγωνισμό Κοινωνικής Καινοτομίας - Social Innovation Relay (SIR) Global Final 2022 του Junior Achievement Europe ο οποίος πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά στις 21 Ιουνίου 2022. Άλλη μία διάκριση κατέκτησε η μαθητική «start up» Microgreens Magicgreens από το 2ο Πειραματικό Γυμνάσιο Κιλκίς η οποία απέσπασε το πρώτο Πανευρωπαϊκό βραβείο στο μεγαλύτερο Φεστιβάλ Νεανικής Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας της Ευρώπης, το GEN-E 2022 του JA Europe και κατέχει πλέον τον τίτλο της Καλύτερης Μαθητικής «Start Up» της Ευρώπης για το 2022. Φέτος το Φεστιβάλ GEN-E πραγματοποιήθηκε στο Ταλίν της Εσθονίας στις 12 με 14 Ιουλίου 2022 και η ελληνική ομάδα κατάφερε να κερδίσει την πρώτη θέση μεταξύ 41 υποψηφιοτήτων από όλη την Ευρώπη. Παράλληλα, μεγάλη επιτυχία σημείωσε και η φοιτητική «start up» Drug n Drop από το Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών που κατέκτησε την τρίτη θέση, στον αντίστοιχο φοιτητικό διαγωνισμό στον οποίο συμμετείχαν 21 Ευρωπαϊκές χώρες, ο

οποίος διοργανώθηκε το ίδιο διάστημα στο Ταλίν. Τέλος, στο Φεστιβάλ GEN-E απονεμήθηκαν και τα Entrepreneurial School Awards 2022 του JA Europe όπου δύο ελληνικά σχολεία ανακηρύχθηκαν Επιχειρηματικά Σχολεία της Ευρώπης 2022 τα οποία έχουν αριστεύσει στην υλοποίηση του προγράμματος Εικονική Επιχείρηση. Τα δύο ελληνικά σχολεία είναι το Αριστοτέλειο Κολλέγιο Θεσσαλονίκης στην κατηγορία των Γενικών Λυκείων και το ειδικό σχολείο Ε.Ε.Ε.ΕΚ. Αγίου Δημητρίου στην κατηγορία των Επαγγελματικών Λυκείων. (Junior Achievement Greece, 2005)

Οι παραπάνω διακρίσεις δείχνουν ότι οι μαθητές στα ελληνικά σχολεία όχι μόνο είναι έτοιμοι να διδαχθούν και να συμμετέχουν σε δράσεις της επιχειρηματικής εκπαίδευσης οι οποίες θα ενταχθούν στο ωρολόγιο πρόγραμμα διδασκαλίας, αλλά είναι ικανοί να διακρίνονται και να αποσπούν βραβεία σε όσους εθνικούς και ευρωπαϊκούς διαγωνισμούς συμμετέχουν.

3.3 Τα οφέλη της εκπαιδευτικής επιχειρηματικότητας

Η εισαγωγή των νέων στην επιχειρηματική εκπαίδευση από μικρή ηλικία είναι ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό για τη διασφάλιση αυτής της επιτυχίας, ιδιαίτερα στον ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο μας. Μια σχετική συζήτηση προτείνει ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση παρέχει δεξιότητες για την επιχειρηματικότητα, αλλά και δεξιότητες που είναι σημαντικές για τους εργαζόμενους στις σύγχρονες αγορές εργασίας. Σύμφωνα με μια έκθεση που έχει δημοσιευθεί στις αρχές του 21ου αιώνα επισημαίνει ότι «ο 21ος αιώνας θα απαιτήσει από περισσότερους πολίτες να έχουν μια επιχειρηματική προσέγγιση στην απασχόληση, καθώς μια ταχέως εξελισσόμενη οικονομία απαιτεί συχνές αλλαγές σταδιοδρομίας, αναγκάζοντας τους εργαζόμενους να εντοπίζουν και να εκμεταλλεύονται κάθε ευκαιρία που τους δίνεται για να είναι επιτυχημένοι». (Zinth, 2007, p. 1). Παράλληλα, πολλές πολιτικές στρατηγικές και προγράμματα προωθούν την επιχειρηματική εκπαίδευση ως μέσο για τον μετριασμό της ανεργίας των νέων.

Η Young Enterprise, ο μεγαλύτερος πάροχος σχολικών προγραμμάτων στο Ηνωμένο Βασίλειο, στοχεύει να εξαλείψει την ανεργία των νέων μέσω των προγραμμάτων επιχειρηματικής εκπαίδευσης, για παράδειγμα, χωρίς να εμπλέκει καθόλου την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Επίσης, μια διαφημιστική καμπάνια του οργανισμού Junior Achievement Worldwide αναφέρει ότι «προγράμματα του οργανισμού Junior Achievement αναπτύσσονται σε 123 χώρες για την αντιμετώπιση διαφορετικών προκλήσεων που έχει η κάθε χώρα, δίνοντας έμφαση στην ανεργία» (Junior Achievement Worldwide, 2015).

Μια συνοπτική ανάλυση του παγκόσμιου τοπίου για την Επιχειρηματική Εκπαίδευση αποκαλύπτει μια ζέση για το φαινόμενο μεταξύ των υπεύθυνων χάραξης πολιτικής. Οι διακρατικοί οργανισμοί, οι κυβερνήσεις και ένα τεράστιο δίκτυο ιδιωτικών παρόχων αντιλαμβάνονται ότι η Επιχειρηματική Εκπαίδευση θεωρείται ζωτικής σημασίας χαρακτηριστικό της σχολικής εκπαίδευσης καθώς και της δια βίου εκπαίδευσης. (Oldham, 2021)

Σε γενικές γραμμές, λοιπόν, η διεθνής εμπειρία από την εφαρμογή προγραμμάτων Επιχειρηματικής Εκπαίδευσης δείχνει ότι η επίδραση είναι πολύ θετική σε διαφορετικούς τομείς. Αρχικά, μέσω της επιχειρηματικής εκπαίδευσης ενισχύεται η συνεργασία στο πλαίσιο της ομάδας. Πιο συγκεκριμένα, συμβάλει στην ανάπτυξη σύγχρονων οριζόντιων δεξιοτήτων των μαθητών, όπως η ομαδικότητα, η δημιουργικότητα, η υπευθυνότητα, η κριτική σκέψη, η ανάληψη πρωτοβουλίας, η προσαρμοστικότητα, η ηγεσία ενώ παράλληλα ενισχύεται η αυτοπεποίθηση και η τόνωση των φιλοδοξιών σταδιοδρομίας των μαθητών. Επιπλέον, οι μαθητές καλλιεργούν τη δημιουργική τους σκέψη, θέτουν στόχους και προσπαθούν για επιτυχία. Μέσω της επιχειρηματικής εκπαίδευσης οι μαθητές ενισχύουν

τις επιχειρηματικές τους δεξιότητες ενώ παράλληλα δημιουργούν άμυνες αντιμετώπισης των αποτυχιών και ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους.

Άλλο ένα όφελος για τους μαθητές είναι ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση τους προετοιμάζει καλύτερα για την μελλοντική τους εργασία. Καθώς η διδασκαλία της επιχειρηματικότητας περιλαμβάνει τη βοήθεια των μαθητών να αναπτύξουν επιχειρηματικές δεξιότητες όπως η κριτική σκέψη και η επίλυση προβλημάτων, ο οικονομικός και ψηφιακός γραμματισμός, η ομαδική εργασία, η δημιουργικότητα και η επικοινωνία προετοιμάζουν τους μαθητές για το εργασιακό τους περιβάλλον. Οι μελλοντικές θέσεις εργασίας όχι μόνο θα απαιτούν ψηφιακές δεξιότητες κατά 70% περισσότερο από τις προηγούμενες θέσεις εργασίας, αλλά θα είναι και πολύ πιο ακριβές λόγω της υψηλής ζήτησης.

Επιπλέον, η επιχειρηματική εκπαίδευση εκπαιδεύουν τους μαθητές να είναι πιο αισιόδοξοι και επικεντρωμένοι στην επίλυση ενός θέματος ή προβλήματος. Τα προβλήματα του κόσμου είναι πολύπλοκα και μπορεί να είναι αρκετά υπερβολικά δύσκολα προς επίλυση, ειδικά για τα νεαρά μυαλά. Η επιχειρηματική νοοτροπία έχει να κάνει με τη χρήση των εργαλείων της δημιουργικότητας και της κριτικής σκέψης για την εύρεση λύσεων σε πιεστικές προκλήσεις του πραγματικού κόσμου. Όταν καλλιεργούνται επιχειρηματικοί τρόποι σκέψης στους μαθητές από νωρίς, μαθαίνουν να ασκούν μια ελπιδοφόρα προοπτική που θα τους εξυπηρετήσει σε πολλές πτυχές της ζωής τους. Αυτό τους δίνει τη δυνατότητα να παίξουν ενεργούς ρόλους στη δημιουργία ενός πιο θετικού μέλλοντος.

Πέρα από τα οφέλη που έχει στους μαθητές η επιχειρηματική εκπαίδευση, παράλληλα ενισχύει το αίσθημα δέσμευσης των εκπαιδευτικών, δηλαδή συμβάλει στην ενίσχυση της διασύνδεσης εκπαιδευτικής και επιχειρηματικής κοινότητας και δεσμεύει τους εκπαιδευτικούς να διδάσκουν και τους μαθητές να μαθαίνουν μέσω πρακτικών μεθόδων. Η δημιουργία μιας επιχειρηματικής ιδέας, η επικύρωσή της και η προβολή της στην αγορά είναι μια μοναδική εμπειρία στην οποία οι νέοι πολλές φορές δεν εκτιμούν και δεν συμμετέχουν. Στην πραγματικότητα, ούτε οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί έχουν το γνωστικό υπόβαθρο για να διδάξουν την επιχειρηματικότητα. Ωστόσο, η διδασκαλία της επιχειρηματικότητας δίνει στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές μια αλλαγή από τις τυπικές μαθησιακές δραστηριότητες και την ευκαιρία να δοκιμάσουν κάτι νέο. Επιπλέον, η δημιουργία χώρου για ένα διαφορετικό είδος παιχνιδιού και εξερεύνησης θα επαναφέρει τη δυναμική κάθε τάξη.

Επιπρόσθετα, η επιχειρηματική εκπαίδευση δίνει την δυνατότητα για έναν πιο ευέλικτο τρόπο για να μεταμορφωθεί η τάξη διδασκαλία ή να βελτιωθούν τα τρέχοντα μαθήματα. Η επιχειρηματικότητα είναι πρακτική, γεγονός που την καθιστά ιδανική για την ενσωμάτωση στην υπάρχουσα διδασκαλία η οποία βασίζεται σε έργα. Βέβαια, εφαρμόζεται επίσης εύκολα στους περισσότερους κλάδους και θέματα χωρίς να χρειάζεται συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών. Η ενσωμάτωση της επιχειρηματικής σκέψης στα μαθήματα επιστήμης διερευνούν πώς να εμπορευματοποιούν τις καινοτομίες ή ενθαρρύνουν τους μαθητές να σκεφτούν πώς θα κερδοφορίσουν μέσω των επιχειρηματικών τους ιδεών. (Wade Institute)

Άλλο ένα πολύ σημαντικό όφελος της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι η αύξηση της απασχολησιμότητας, καθώς προάγει την υιοθέτηση μιας πιο ενεργητικής, καινοτόμου και ευέλικτης στάσης σε οποιοδήποτε εργασιακό περιβάλλον και ταυτόχρονα ενισχύει τις προθέσεις για ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας. Από την στιγμή που ενισχύονται αυτές οι προθέσεις, ενισχύεται ταυτόχρονα η νεανική επιχειρηματικότητα και τα αντίθετα αποτελέσματα φαίνονται στα ποσοστά της ανεργίας τόσο στους νέους όσο και σε πιο μεγάλες ηλικίες, οι οποίες επηρεάζονται από την επιχειρηματική εκπαίδευση.

Τα αποτελέσματα από δύο πρόσφατες έρευνες στο ελληνικό περιβάλλον δείχνουν ότι 78% των μαθητών που συμμετείχαν σε πρόγραμμα επιχειρηματικής εκπαίδευσης, πιστεύουν ότι βοηθήθηκαν πολύ ή απόλυτα να μάθουν να συνεργάζονται στο πλαίσιο ομάδας, 76% των μαθητών ανέπτυξαν δημιουργική σκέψη, 62% των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν ότι άλλαξε πολύ ή απόλυτα η αντίληψή τους για την επιχειρηματικότητα και τους επιχειρηματίες, 72% των μαθητών θεωρούν ότι μέσα από το πρόγραμμα έμαθαν να εξερευνούν και να αξιολογούν νέες ιδέες.²⁰

3.4 Η επιχειρηματική εκπαίδευση από την οπτική των εκπαιδευτικών

Η θέση του εκπαιδευτικού ανάμεσα στην επιχειρηματική εκπαίδευση και τους μαθητές είναι πολύ σημαντική καθώς θεωρείται ο συνδετικός κρίκος. Οι εκπαιδευτικοί είναι ο δίαυλος πληροφόρησης και μεταλαμπάδευσης γνώσεων στους μαθητές. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών λοιπόν θεωρείται αρωγός την ανάπτυξη της στρατηγικής για την επιχειρηματική εκπαίδευση. Ωστόσο, η ένταξη και η εφαρμογή δράσεων επιχειρηματικής εκπαίδευσης εμποδίζεται πολλές φορές από τους εκπαιδευτικούς.

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα η πλειοψηφία των μόνιμων εκπαιδευτικών είναι άνω των πενήντα ετών. Μικρότεροι ηλικιακά εκπαιδευτικοί και πιο πολύ ψηφιακά εξοικειωμένοι είναι αναπληρωτές εκπαιδευτικοί οι οποίοι τοποθετούνται κυρίως στην νησιωτική Ελλάδα και σε πιο απομακρυσμένες και δυσπρόσιτες περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας, οι οποίοι ωστόσο δεν παραμένουν στο ίδιο σχολείο για παραπάνω από ένα χρόνο, γεγονός που τους εμποδίζει να αναπτύξουν δράσεις επιχειρηματικότητας οι οποίες θα συνεχίζουν και τις επόμενες χρονιές. Η ηλικία των τωρινών εκπαιδευτικών θεωρείται ένας περιοριστικός παράγοντας για την ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο εκπαιδευτικό σύστημα καθώς οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί δεν διαθέτουν ψηφιακές δεξιότητες και είναι δύσκολο και να εκσυγχρονιστούν, αφού δεν διαθέτουν το γνωστικό υπόβαθρο. Έτσι, η ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης περιορίζεται στην διδασκαλία κυρίως σε θεωρητικό επίπεδο καθώς το πρακτικό μέρος της διδασκαλίας είναι πιο δύσκολο να υποστηριχθεί από όλους τους εκπαιδευτικούς.

Ωστόσο, με το πέρασμα των χρόνων γίνεται ανανέωση του εκπαιδευτικού προσωπικού στα σχολεία και όλο και πιο νέοι και καταρτισμένοι εκπαιδευτικοί προσλαμβάνονται. Επιπλέον, η καλή συνεργασία και η ομαδικότητα μεταξύ των εκπαιδευτικών μπορεί να υποστηρίξει την ένταξη και την ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι θα αναλάβουν να υλοποιούν δράσεις και μαθήματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης θα ήταν καλό να παρακολουθήσουν επιμορφωτικά σεμινάρια και εκπαιδεύσεις ώστε να εξοικειωθούν με τα ψηφιακά εργαλεία, να εμπλουτιστούν με νέες μεθόδους διδασκαλίας και ιδέες, να ενημερωθούν για τους οργανισμούς οι οποίοι προσφέρουν προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης στους μαθητές και τα σχολεία και να επηρεαστούν από καλές πρακτικές και υπάρχουσες ιδέες μαθητών που εφαρμόζονται ήδη στην αγορά.

Είναι άλλωστε γνωστό βάσει αναφορών και ερευνών ότι οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι εντάσσουν δράσεις και προγράμματα Επιχειρηματικής Εκπαίδευσης στο μάθημά τους, αποτελούν τους καταλύτες στην προσπάθεια ανάπτυξης μιας κουλτούρας για την επιχειρηματική εκπαίδευση καθώς δεν υπάρχει ανεπτυγμένη και ολοκληρωμένη στρατηγική που να εφαρμόζεται στο εκπαιδευτικό σύστημα. Πέρα από το σπουδαίο έργο

²⁰ α) ΣΕΒ (2019). Ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση – Σύνδεση επιχειρηματικής και εκπαιδευτικής κοινότητας και

β) Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων (2019). Ανάπτυξη Ικανοτήτων Επιχειρηματικότητας σε Μαθητές.

που επιτελούν οι εκπαιδευτικοί για τους μαθητές, οι ίδιες έρευνες δείχνουν ότι και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί μέσα από την διδασκαλία γίνονται πιο δημιουργικοί κάνοντας σύνδεση της θεωρίας με την πράξη με αποτέλεσμα να αποκτούν μεγαλύτερη επαφή με τον κόσμο των επιχειρήσεων και των οργανισμών. Παράλληλα, για την οργάνωση της διδασκαλίας οι εκπαιδευτικοί ενημερώνονται και ερευνούν στοιχεία γύρω από την επιχειρηματική εκπαίδευση, οπότε πέρα από τις επιμορφώσεις του Υπουργείου, οι εκπαιδευτικοί μπαίνουν στην διαδικασία να πληροφορηθούν για όλες τις νέες εξελίξεις που συμβαίνουν γύρω από τον συγκεκριμένο τομέα.

Η σχέση, λοιπόν, των εκπαιδευτικών και της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι υψίστης σημασίας. Αυτό συμβαίνει γιατί από την μία πλευρά η επιχειρηματική εκπαίδευση έχει σκοπό να αναπτύξει αποτελεσματικά τις ικανότητες των μαθητών γύρω από την επιχειρηματικότητα. Παράλληλα, από την άλλη πλευρά οι δυνατότητες των σχολείων για τη διαμόρφωση ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος μάθησης το οποίο προσφέρει ερεθίσματα είναι εξίσου σημαντικές με τις ατομικές ικανότητες και την παρακίνηση των εκπαιδευτικών.

3.5 Η σχέση σχολείου και αγοράς

Κατά πλειοψηφία, στις περισσότερες χώρες στο εξωτερικό τα εκπαιδευτικά ιδρύματα όλων των βαθμίδων συνδέονται άρρηκτα και άμεσα με την αγορά εργασίας. Με αυτό τον τρόπο καταπολεμάται η ανεργία στους νέους ενώ παράλληλα οι νέοι εργάζονται σε θέσεις αντίστοιχες με τα προσόντα που διαθέτουν χωρίς να δημιουργούν κενά στην αγορά. Οι χώρες οι οποίες είτε έχουν οργανωμένο σύστημα εύρεσης εργασίας μέσω του σχολείου είτε είναι έντονα βιομηχανοποιημένες είτε και τα δύο ταυτόχρονα, έχουν χαμηλά ποσοστά ανεργίας κυρίως στους νέους. Η Γερμανία, για παράδειγμα, είναι μία χώρα η οποία είναι έντονα βιομηχανοποιημένη και το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας είναι άμεσα συνδεδεμένο με την αγορά εργασίας. Οι μαθητές, όταν ολοκληρώνουν την υποχρεωτική τους εκπαίδευση και με βάση τις επιδόσεις τους, προωθούνται για την κάλυψη εργασιακών θέσεων στις βιομηχανίες της χώρας.

Σε αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης και πάλι βάσει των επιδόσεων και των κλίσεων του κάθε μαθητή, τα σχολεία διαχωρίζονται στα τεχνικά και στα γενικά. Από τα τεχνικά σχολεία οι μαθητές αφομοιώνονται από εργοστάσια και εταιρείες που αναζητούν καταρτισμένο τεχνικό προσωπικό. Ενώ από το γενικό σχολείο όσοι μαθητές δεν συνεχίζουν πανεπιστημιακές σπουδές, εργάζονται ως υπάλληλοι γραφείων σε διάφορες υπηρεσίες οι οποίες δεν απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις ενός αντικειμένου. Όσοι μαθητές συνεχίζουν για πανεπιστημιακές σπουδές, παρακολουθούν ένα προπαρασκευαστικό έτος το οποίο αναλόγως των βαθμών τους στις εξετάσεις που δίνουν και της κατεύθυνσης που έχουν επιλέξει, εισάγονται σε πανεπιστημιακές σχολές. Μετά το τέλος των σπουδών τους, η σχολή συνδέει και πάλι τους αποφοίτους με την αγορά εργασίας σε σχετικού αντικειμένου θέσεις. Έτσι, υπάρχει οργανωμένη κατανομή των εν δυνάμει εργαζομένων σε κατάλληλες εργασιακές θέσεις χωρίς να δημιουργούνται κενά στην αγορά εργασίας.

Σε αντίθεση με άλλα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν συνδέει άμεσα την αγορά εργασίας με τους μαθητές οι οποίοι ολοκληρώνουν την υποχρεωτική και την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, παρά μόνο τους τελειόφοιτους φοιτητές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η σύνδεση αυτή έρχεται μέσω της πρακτικής άσκησης, η οποία είναι υποχρεωτική για 6 μήνες για τους φοιτητές των τεχνικών σχολών οι οποίες κατατάσσονταν μέχρι προσφάτως στα Τ.Ε.Ι. της χώρας και προαιρετική διάρκειας 3 μηνών για τους φοιτητές των Α.Ε.Ι.

Επιπλέον, το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών στην Ελλάδα συνεχίζουν τις σπουδές τους και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολυάριθμοι

πτυχιούχοι σε όλους τους τομείς χωρίς όμως να υπάρχει αντίστοιχη ζήτηση από την αγορά εργασίας. Η φραγή της αγοράς εργασίας λόγω των πολλών πτυχιούχων επηρεάζει έντονα την απασχολησιμότητα στη χώρα. Η απασχολησιμότητα ως έννοια είναι εξέχουσας σημασίας για την οικονομία και την αγορά εργασίας με σημαντικές προεκτάσεις σε μακροοικονομικούς δείκτες όπως η ανεργία, το ΑΕΠ και η ανταγωνιστικότητα της χώρας καθώς αυτή δεν έχει να κάνει μόνο με την απασχόληση, αλλά και με την οικονομική αποτελεσματικότητα. Έτσι, οι επιχειρήσεις επιλέγουν τους πλέον κατάλληλους και πιο παραγωγικούς υποψηφίους, προσπαθώντας να συνδέσουν παράλληλα επιτυχώς και την προσφορά εργασίας με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και τις απαιτούμενες δεξιότητες, με σκοπό να αυξηθεί η παραγωγικότητά και η αποτελεσματικότητά του συστήματος.

Η απασχολησιμότητα, παράλληλα, ενισχύεται και με τις επιχειρηματικές ενέργειες που υλοποιούν οι ίδιοι οι νέοι. Μέχρι πρότινος, πραγματοποιούνταν δράσεις και ενέργειες οι οποίες χρηματοδοτούσαν απόφοιτους πανεπιστημιακής εκπαίδευσης ώστε να δημιουργήσουν την δική τους επιχείρηση είτε να ενισχύσουν υφιστάμενους αυτοαπασχολούμενους. Οι δύο δράσεις χρηματοδότησης πραγματοποιούνται μέσω χρηματοδοτούμενου προγράμματος του ΕΣΠΑ (Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης). Το πρώτο χρηματοδοτούμενο πρόγραμμα ονομάζεται “Ενίσχυση της αυτοαπασχόλησης πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης” και απευθύνεται σε πτυχιούχους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα έχει στόχο την ενίσχυση και την υποστήριξη πτυχιούχων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, οι οποίοι είναι είτε άνεργοι, είτε μισθωτοί, είτε αυτοαπασχολούμενων, με σκοπό την έναρξη επαγγελματικής δραστηριότητας συναφούς με την ειδικότητά τους, σε αυτοτελή επαγγελματικό χώρο.

Τέλος, η επιδίωξη του προγράμματος είναι η ενίσχυση της αυτοαπασχόλησης των πτυχιούχων και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα μέχρι στιγμής έχει υλοποιήσει δύο κύκλους χρηματοδότησης, ενισχύοντας συνολικά περίπου πενήντα χιλιάδες πτυχιούχους. Το δεύτερο πρόγραμμα ονομάζεται “Στήριξη νεοφυών επιχειρήσεων Εθνικού Μητρώου "Elevate Greece" για την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19” και απευθύνεται στις νεοφυείς καινοτόμες μικρομεσαίες επιχειρήσεις οι οποίες είναι εγγεγραμμένες στο Εθνικό Μητρώο Νεοφυών Επιχειρήσεων (EMNE) "Elevate Greece". Σκοπός της δράσης αυτής είναι η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της ρευστότητας των νεοφυών/ καινοτόμων μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε τομείς της Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3) του Εθνικού Μητρώου Νεοφυών Επιχειρήσεων Elevate Greece. (ΕΣΠΑ 2014-2022, χ.χ.)

Οι δύο παραπάνω δράσεις οι οποίες χρηματοδοτούν νέους πτυχιούχους και νεοφυείς επιχειρήσεις ενισχύουν την απασχολησιμότητα ενώ παράλληλα ενισχύουν και τη σχέση μεταξύ των νέων με την αγορά εργασίας. Δυστυχώς, δεν έχουν σχεδιαστεί ακόμη χρηματοδοτούμενα προγράμματα ενίσχυσης των νέων που έχουν ολοκληρώσει είτε την υποχρεωτική είτε την δευτεροβάθμια εκπαίδευση οι οποίοι επιθυμούν να ασχοληθούν με την επιχειρηματικότητα.

Στο πλαίσιο δημιουργίας μιας πιο άμεσα συνδεδεμένης σχέσης μεταξύ του εκπαιδευτικού συστήματος και της αγοράς εργασίας, θα μπορούσαν να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν πολλές δράσεις και ενέργειες ενίσχυσης. Μία δράση που θα μπορούσε να σχεδιαστεί είναι η χρηματοδότηση νέων αποφοίτων υποχρεωτικής, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με στόχο την δημιουργία καινοτόμων επιχειρήσεων από τους νέους. Σε αυτά τα χρηματοδοτούμενα προγράμματα, οι μαθητές και οι νέοι θα έχουν την δυνατότητα να υποβάλλουν επιχειρηματικά πλάνα που έχουν γράψει στο πλαίσιο των μαθημάτων επιχειρηματικότητας του σχολείου. Άλλη μία δράση που θα μπορούσε να υλοποιηθεί είναι η οργάνωση “ημέρας καριέρας” στο σχολείο, όπου διάφορες επιχειρήσεις θα μπορούν να προσεγγίζουν νέους που έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους ώστε να εργαστούν στην επιχείρησή τους. Αυτές οι “ημέρες καριέρας” θα είναι σχεδιασμένες και

προσαρμοσμένες κατάλληλα σε κάθε ηλικία και κυρίως θα απευθύνονται στους τελειόφοιτους μαθητές.

Η συγκεκριμένη ενέργεια προς το παρόν υλοποιείται από ιδιωτικούς φορείς και πανεπιστήμια για τους τελειόφοιτους και απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Επιπρόσθετα, ακόμη μία ενέργεια που θα μπορούσε να υλοποιηθεί και να οργανωθεί είναι η ενίσχυση του επαγγελματικού προσανατολισμού εντός του σχολείου. Θα μπορούσαν να διοργανώνονται σεμινάρια από σχολικούς και επαγγελματικούς συμβούλους οι οποίοι πέρα από την συμβολή τους για τον επαγγελματικό προσανατολισμό των μαθητών, θα βοηθούσαν στον σχεδιασμό των βιογραφικών τους, θα ενημέρωναν για τα κενά στην αγορά εργασίας, θα βοηθούσαν στην υποβολή αιτήσεων στα χρηματοδοτούμενα προγράμματα που απευθύνονται σε αυτούς και θα υποδείκνυαν τις απαραίτητες δεξιότητες που απαιτούνται για κάθε εργασία. Όλες αυτές οι δράσεις θα βοηθήσουν στη σχέση μεταξύ του σχολείου και της αγοράς εργασίας, η οποία αυτή τη στιγμή είναι ανύπαρκτη και έχει αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας και την μείωση της απασχολησιμότητας, παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν έντονα την οικονομία και την κοινωνία της χώρας.

4. Η Νεανική Επιχειρηματικότητα

4.1 Η νεανική επιχειρηματικότητα

Η νεανική επιχειρηματικότητα είναι ένας τύπος επιχειρηματικότητας και έχει σκοπό την επιχειρηματική δραστηριότητα η οποία καλύπτεται από νέους, συνήθως ηλικίας μεταξύ 15 και 24 ετών. Αντικείμενο της νεανικής επιχειρηματικότητας είναι η πρακτική εφαρμογή επιχειρηματικών δεξιοτήτων από τους νέους, όπως η ανάληψη πρωτοβουλιών και κινδύνων στο εργασιακό περιβάλλον, είτε στην αυτοαπασχόληση είτε στην απασχόληση σε μικρές νεοσύστατες επιχειρήσεις, η καινοτομία και η δημιουργικότητα. Επιπρόσθετα, η νεανική επιχειρηματικότητα θεωρείται η διαδικασία κατά την οποία οι δημιουργικές και καινοτόμες ιδέες μετατρέπονται σε επιχειρήσεις που ξεκινούν και διοικούνται από νέους με πρωταρχικό σκοπό την αντιμετώπιση των κοινωνικοοικονομικών τους προκλήσεων όπως οι χαμηλές εργασιακές απολαβές και η ανεργία. (Entrepreneurship, n.d.)

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι οι νέοι είναι το μέλλον κάθε έθνους. Όταν μια χώρα έχει υγιή νεανικό πληθυσμό, η χώρα θα σημειώνει πρόοδο όσον αφορά τη συνολική ανάπτυξη και πρόοδο. Σε αντίθεση, μια χώρα με υψηλή γήρανση του πληθυσμού και χαμηλότερο πληθυσμό νέων αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα με τα οποία μπορεί να επιβραδύνει την ανάπτυξή της. Μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σήμερα οι περισσότερες χώρες στον κόσμο είναι η ανεργία των νέων. Το συνολικό ποσοστό ανεργίας παγκοσμίως αυξάνεται με ανησυχητικό ρυθμό. Μεταξύ των ανέργων όλων των ηλικιών, η ανεργία των νέων συγκεκριμένα φαίνεται να είναι πιο έντονη σε σχέση με των υπόλοιπων ηλικιών.

Οι κυβερνήσεις σήμερα επικεντρώνονται στην εξέταση του πλαισίου και των στρατηγικών για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την αύξηση των ποσοστών απασχόλησης. Σε ορισμένες από τις χώρες παγκοσμίως, η νεανική επιχειρηματικότητα αναγνωρίζεται ως μια πολλά υποσχόμενη εναλλακτική λύση και προωθείται ενεργά από διάφορους φορείς. Εάν προωθηθεί ενεργά, η νεανική επιχειρηματικότητα μπορεί να βοηθήσει στη διατήρηση των αναπτυσσόμενων οικονομιών και την ενσωμάτωση της νεολαίας στο εργατικό δυναμικό, εκτός από τη συνολική ανάπτυξη της κοινωνίας. Η νεανική επιχειρηματικότητα έχει αντίκτυπο στην κοινωνική καθώς και στην πολιτιστική και οικονομική πρόοδο της κοινωνίας. Η οικοδόμηση ενός περιβάλλοντος που προωθεί δημιουργικά και παρέχει ευκαιρίες για την επιχειρηματικότητα απαιτεί την εφαρμογή και τη συμμετοχή πολλαπλών οδών σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένου του κυβερνητικού, του βιομηχανικού, του πολιτικού, του κοινωνικού καθώς και του εκπαιδευτικού τομέα.

4.1.1 Οι τύποι της Νεανικής επιχειρηματικότητας

Η κατανόηση της Νεανικής Επιχειρηματικότητας γίνεται ευκολότερη με τον εντοπισμό και τον προσδιορισμό των διαφορετικών τύπων της Νεανικής Επιχειρηματικότητας. Στο παρελθόν, ορισμένοι ακαδημαϊκοί μελέτησαν την Νεανική Επιχειρηματικότητα και την κατηγοριοποίησαν σε Οικονομική, Κοινωνική, Δημόσια Επιχειρηματικότητα, Ενδοεπιχειρηματικότητα καθώς και σε άλλες κατηγορίες. Με βάση πρόσφατες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν και βάσει της διαφοροποίησης στη συμπεριφορά και τους χαρακτήρες των επιχειρηματιών, τους ρόλους εντός των επιχειρήσεων, τις λειτουργίες των επιχειρήσεων, τη βιομηχανία και άλλα δεδομένα, οι ερευνητές παρουσίασαν μία νέα κατηγοριοποίηση της Νεανικής Επιχειρηματικότητας. Παρακάτω, γίνεται αναφορά σε μερικές από τις σημαντικές κατηγορίες σύμφωνα με τον μελετητή της νέας γενιάς, Clarence Danhof.

Πρώτος τύπος της Νεανικής Επιχειρηματικότητας είναι η Καινοτόμος Επιχειρηματικότητα. Οι νέοι επιχειρηματίες οι οποίοι είναι σε θέση να σκέφτονται χωρίς παρωπίδες και στερεοτυπικές αντιλήψεις, διαθέτουν καινοτόμες νέες μεθόδους και διαδικασίες και επιθυμούν να δημιουργούν νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες μέσα από τις καινοτόμες ιδέες τους, είναι γνωστοί ως Καινοτόμοι Επιχειρηματίες. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν δεκάδες δημοφιλής και επιτυχημένοι Καινοτόμοι Επιχειρηματίες σε ολόκληρο τον κόσμο. Στο πρόσφατο παρελθόν, ο Bill Gates και ο Steve Jobs έγραψαν ιστορία στις απαρχές της Νεανικής Επιχειρηματικότητας. Όμως αντικαταστάθηκαν γρήγορα από νέους καινοτόμους επιχειρηματίες οι οποίοι δημιούργησαν χρήσιμα και τα πιο δημοφιλή, στις μέρες μας, ψηφιακά εργαλεία όπως ο Jack Dorsey - ιδρυτής του twitter, ο Sergey Brin και ο Larry Page της Google, ο Mark Elliot Zuckerberg που ίδρυσε το Facebook.

Ένας δεύτερος τύπος της νεανικής επιχειρηματικότητας είναι η Μιμητική Επιχειρηματικότητα. Σε αυτήν την κατηγορία κατατάσσονται οι περισσότεροι νέοι επιχειρηματίες οι οποίοι διερευνούν δοκιμασμένες και επιτυχημένες τεχνολογίες οι οποίες έχουν δημιουργηθεί σε άλλες χώρες και προσπαθούν να τις εγκαταστήσουν και να τις εφαρμόσουν και στη δική τους χώρα.

Ο τρίτος τύπος νεανικής επιχειρηματικότητας ονομάζεται Επιχειρηματικότητα Fabian. Οι επιχειρηματίες Fabian είναι επιχειρηματίες δεύτερης γενιάς, δεν παίρνουν το ρίσκο να ξεκινήσουν από την αρχή μία δικής τους επιχείρηση και προτιμούν μια επιχείρηση με σταθερή πελατεία και τζίρο. Πιο συγκεκριμένα, οι νέοι επιχειρηματίες οι οποίοι αναλαμβάνουν την επιχείρηση από την προηγούμενη γενιά και καταφέρνουν να αναπτύξουν την επιχείρηση χωρίς να αναλαμβάνουν σημαντικό κίνδυνο απόκλισης σε νέους τομείς αλλά βελτιώνοντας την αποτελεσματικότητα, τις διαδικασίες και την κλίμακα λειτουργιών, συγκαταλέγονται στον συγκεκριμένο τύπο νεανικής επιχειρηματικότητας.

Τελευταίος τύπος της νεανικής επιχειρηματικότητας είναι οι Drone Επιχειρηματίες, οι οκνηροί δηλαδή επιχειρηματίες. Οι Drone επιχειρηματίες είναι οι επιχειρηματίες της πρώτης γενιάς οι οποίοι διαχειρίζονται την επιχείρηση που τους έχει παραδοθεί και συνεχίζουν να κοιτάζουν την ομαλή λειτουργία της επιχείρησης χωρίς να αναλαμβάνουν κανένα ρίσκο. Αυτό το είδος διαχείρισης μπορεί να ειπωθεί ότι είναι η στρατηγική την οποία ακολουθεί ο επιχειρηματίας ο οποίος οδηγεί την διαχείριση της κληρονομημένης επιχείρησης με σταθερό τρόπο. (Juneja, 2022)

4.2 Η νεοφυής επιχειρηματικότητα

Οι νεοφυείς επιχειρήσεις είναι νεοσύστατες εταιρείες που ιδρύθηκαν για να αναπτύξουν ένα μοναδικό προϊόν ή υπηρεσία, να το φέρουν στην αγορά και να το κάνουν ακαταμάχητο και αναντικατάστατο για τους πελάτες. Πιο συγκεκριμένα, οι ιδρυτές νεοφυών επιχειρήσεων ονειρεύονται να δώσουν στην κοινωνία κάτι που χρειάζεται αλλά δεν έχει δημιουργηθεί ακόμη. Ένας άλλος ορισμός για την νεοφυή επιχειρηματικότητα που έχει δοθεί είναι ότι μια νεοφυής επιχείρηση, έχοντας υπόβαθρο την καινοτομία, στοχεύει να διορθώσει τις ελλείψεις των υπαρχόντων προϊόντων ή να δημιουργήσει εντελώς νέες κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών, διαταράσσοντας εδραιωμένους τρόπους σκέψης και επιχειρηματικής δραστηριότητας για ολόκληρους κλάδους. (Baldridge & Curry, 2022) Ένας τελευταίος ορισμός που έχει δημοσιευτεί είναι ότι η εξειδίκευση της νεοφυής επιχειρηματικότητας εστιάζει σε θέματα Καινοτομίας, Δημιουργικότητας και Επιχειρηματικότητας ενώ, παράλληλα, κατευθύνει τους μαθητές σε όλη τη διαδικασία δημιουργίας μιας startup εταιρείας ξεκινώντας την από μια ιδέα. (Maital, 2022)

Η λειτουργικότητα των νεοφυών επιχειρήσεων δεν διαφέρει σε τίποτα με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις. Ιδιαίτερως, μία νεοφυής επιχείρηση με υψηλό επίπεδο ανάπτυξης λειτουργεί όπως κάθε άλλη εταιρεία, δηλαδή μια ομάδα εργαζομένων συνεργάζεται για να

δημιουργήσει ένα προϊόν το οποίο θα ικανοποιεί κάποιες ανάγκες των καταναλωτών και θα είναι διαθέσιμο για να το αγοράσουν οι πελάτες. Η διαφορά που υπάρχει και διακρίνει μια νεοφυής επιχείρηση από τις υπόλοιπες επιχειρήσεις, ωστόσο, είναι ο τρόπος με τον οποίο μια νεοφυής επιχείρηση δημιουργεί ένα προϊόν και το προωθεί στην αγορά. Οι περισσότερες εταιρείες αντιγράφουν ό,τι έχει κάνει ήδη μία επιχείρηση στο παρελθόν και το αναπαράγουν. Για παράδειγμα, μία επιχείρηση παραγωγής ζυμαρικών δεν θεωρείται startup καθώς δεν δημιουργεί κάτι καινοτόμο, αλλά αυτό δεν περιορίζει το περιθώριο κέρδους και την επιτυχία της επιχείρησης. Επίσης, ένας υπονήφιος ιδιοκτήτης καφετέριας μπορεί να δημιουργήσει μία καφετέρια franchise, δηλαδή, να υιοθετήσει και να χρησιμοποιήσει ένα επιτυχημένο επιχειρηματικό μοντέλο και την επωνυμία του έναντι ενός αντίτιμο που θα καταβάλει στην αρχική επιχείρηση που δημιούργησε την καφετέρια. Franchise μπορεί να δημιουργήσει οποιαδήποτε επιχείρηση επιθυμεί σύμφωνα με την ζήτηση της αγοράς.

Σε αντίθεση, μια νεοφυής επιχείρηση στοχεύει να δημιουργήσει ένα εντελώς νέο πρωτότυπο προϊόν, το οποίο θα ικανοποιεί τις ανάγκες των καταναλωτών με έναν πιο καινοτόμο τρόπο. Για παράδειγμα, στη βιομηχανία τροφίμων και εστίασης, επιτυχημένες νεοφυής επιχειρήσεις θεωρούνται οι εταιρείες Blue Apron και Dinnerly οι οποίες εισήγαγαν πακέτα έτοιμων γευμάτων που τα διένειμαν κατ' οίκον, τα οποία ετοιμάζονται από σεφ ώστε να παρέχονται στους καταναλωτές γεύματα πολυτελούς εστιατορίου αλλά με άνεση, ευκολία και ποικιλία μενού. Η καινοτομία αυτή που εισήγαγαν οι δύο παραπάνω επιχειρήσεις στόχευσε και στην εξυπηρέτηση πολύ περισσότερων πελατών με την διανομή των πακέτων κατ' οίκον από το να εξυπηρετούσαν τους πελάτες εντός εστιατορίου.

Πέρα από την κατηγοριοποίηση σύμφωνα με το είδος της νεοφυής επιχειρηματικότητας που έγινε αναφορά παραπάνω, οι νεοφυείς επιχειρήσεις διακρίνονται και βάσει της διαφορετικής κλιμάκωσης και της ανάπτυξής τους σε πέντε τύπους startups σε διάφορους κλάδους. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι νεοσύστατες μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες είναι ανεξάρτητες εταιρείες με μικρές εργασιακές ομάδες. Ενώ ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη, αναπτύσσονται με τον δικό τους ρυθμό, οι περισσότερες νεοσύστατες επιχειρήσεις είναι συχνά αυτοχρηματοδοτούμενες, πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχει λιγότερη πίεση να αναπτυχθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς δεν υπάρχουν άμεσα ενδιαφερόμενοι επενδυτές.

Η δεύτερη κατηγορία είναι οι νεοφυείς επιχειρήσεις οι οποίες προωθούνται προς πώληση. Σε αυτήν την κατηγορία υπάγονται επιχειρήσεις οι οποίες χτίστηκαν με σκοπό να εξαγοραστούν από μεγαλύτερες εταιρείες της αγοράς. Οι περισσότερες επιχειρήσεις που αναπτύσσονται για να εξαγοραστούν άμεσα από άλλες μεγαλύτερες ασχολούνται με την τεχνολογία και τα λογισμικά. Γνωστές εταιρείες οι οποίες κατά καιρούς εξαγοράζουν μικρότερες νεοφυείς επιχειρήσεις είναι η Amazon και η Uber.

Στην τρίτη κατηγορία συγκαταλέγονται οι κλιμακούμενες νεοφυείς επιχειρήσεις, οι οποίες αναζητούν κεφάλαια για την ανάπτυξη τους είτε κλιμακώνονται μόνες τους, καθώς στοχεύουν να αναπτύξουν περισσότερες καινοτομίες, να προσελκύσουν νέους πελάτες και να αυξηθούν τα έσοδά τους γρήγορα με σκοπό να εξαγοραστούν άμεσα. Η τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει τις θυγατρικές νεοφυείς επιχειρήσεις, δηλαδή εταιρείες που διακλαδίζονται από μεγαλύτερες μητρικές εταιρείες. Για παράδειγμα, μια θυγατρική νεοφυής επιχείρηση μπορεί να ιδρυθεί στην προσπάθεια μιας μεγαλύτερης εταιρείας να εισέλθει σε μια νέα αγορά ή να διαταράξει έναν μικρότερο ανταγωνιστή του κλάδου. Επειδή αυτές οι θυγατρικές νεοφυείς επιχειρήσεις ενεργούν ανεξάρτητα από τις μητρικές τους εταιρείες, έχουν την δυνατότητα να λειτουργούν με μεγαλύτερη ελευθερία και να πειραματίζονται στην αγορά χωρίς κάποια ανησυχία αποτυχίας.

Η τελευταία κατηγορία περιλαμβάνει τις κοινωνικές επιχειρήσεις, οι οποίες είναι μη κερδοσκοπικές και φιλάνθρωπικές εταιρείες. Ορισμένες νεοφυείς επιχειρήσεις, λοιπόν,

έχουν σχεδιαστεί για καλό σκοπό. Οι κοινωνικές νεοφυείς επιχειρήσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν φιλανθρωπικές και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, αναπτύσσονται για χάρη της φιλανθρωπίας. Λειτουργούν παρόμοια με οποιαδήποτε άλλη νεοφυής επιχείρηση, αλλά χρηματοδοτούνται από επιχορηγήσεις και χορηγούς. (Angelucci, 2022)

Κάποιες από τις μεγαλύτερες και παγκοσμίου φήμης εταιρείες ξεκίνησαν ως νεοφυείς επιχειρήσεις και κλιμακώθηκαν ραγδαία γρήγορα. Από τις πιο γνωστές νεοφυείς επιχειρήσεις είναι οι εταιρείες που απαρτίζουν την Big Tech - γνωστή και ως Tech Giants, Big Four ή Big Five, είναι ένα όνομα που δίνεται στις τέσσερις ή πέντε μεγαλύτερες, πιο κυρίαρχες εταιρείες στη βιομηχανία της πληροφορικής των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτή την στιγμή στην Big Tech συγκαταλέγονται η Google, η Apple, η Facebook, η Amazon και η Microsoft. Η εταιρεία Netflix είναι άλλη μία πολύ γνωστή νεοφυής επιχείρηση. Τέλος, ακόμη και εταιρείες όπως η WeWork, η Peloton και η Beyond Meat θεωρούνται startups. (Baldridge & Curry, 2022)

4.2.1 Η κοινότητα των νεοφυών εταιρειών

Για την βέλτιστη επίδοση και απόδοση των νεοφυών εταιρειών, υπάρχουν διάφοροι οργανισμοί οι οποίοι υποστηρίζουν τους νέους επιχειρηματίες είτε μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε μικρότερες ηλικίες είτε προσφέροντας αναγκαίες παροχές για την λειτουργία μιας startup είτε παρέχοντας συμβουλευτικές υπηρεσίες.

Για τους μαθητές και τους νέους, οι οποίοι επιθυμούν να ασχοληθούν με την νεοφυής επιχειρηματικότητα και γενικότερα με την επιχειρηματικότητα, ο μεγαλύτερος παγκόσμιος οργανισμός για την παροχή προγραμμάτων επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι το Junior Achievement Worldwide, ένα διεθνές δίκτυο που ιδρύθηκε από την Junior Achievement (ΗΠΑ). Ο οργανισμός διαθέτει έξι περιφερειακά λειτουργικά κέντρα στην Αφρική, την Αμερική, την Ασία-Ειρηνικό, την Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Συνολικά, περισσότεροι από 470.000 εθελοντές του οργανισμού παγκοσμίως καθοδηγούν πάνω από 12 εκατομμύρια μαθητές σε περισσότερες από 100 χώρες (Junior Achievement Worldwide, 2020).

Στις ΗΠΑ, το τοπίο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα σχολεία συνεχίζει να κυριαρχείται από το Junior Achievement, το οποίο φτάνει σχεδόν πέντε εκατομμύρια Αμερικανούς μαθητές σχολείων κάθε χρόνο με την υποστήριξη διακοσίων πενήντα χιλιάδων εθελοντών κυρίως από την επιχειρηματική κοινότητα. (Junior Achievement, 2020). Το Junior Achievement έχει επίσης επεκταθεί για να γίνει ένα παγκόσμιο δίκτυο ιδιωτικών και μη κυβερνητικών οργανισμών που παρέχουν προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε σχολεία με την υποστήριξη εταιρειών από τον ιδιωτικό τομέα.

Ο οργανισμός συνεχίζει να χρηματοδοτείται σχεδόν αποκλειστικά από δωρεές ιδιωτών και εταιρικών οντοτήτων. Υποστηρικτές του Junior Achievement στο παρόν είναι εταιρείες κολοσσοί όπως η Citigroup, η AIG, η CocaCola, η AT&T, η KPMG, μεταξύ άλλων μεγάλων εταιρειών και ιδρυμάτων. Μάλιστα, Η MacKenzie Scott, πρώην σύζυγος του ιδρυτή της Amazon, Jeff Bezos, δώρισε 38,8 εκατ. δολάρια στον εκπαιδευτικό οργανισμό εκπαίδευσης των ΗΠΑ Junior Achievement USA, όπου το Junior Achievement USA θα λάβει 10 εκατομμύρια δολάρια, ενώ 26 τοπικές επιχειρήσεις του Junior Achievement των Η.Π.Α. θα μοιραστούν 28,8 εκατομμύρια δολάρια με βάση την αξιολόγηση της Scott και της ομάδας της. Μια κίνηση η οποία πρόκειται για τη μεγαλύτερη μεμονωμένη δωρεά στην 103χρονη ιστορία του εκπαιδευτικού φορέα.

Το μοντέλο του οργανισμού έχει αντιγραφεί διεθνώς από διάφορες χώρες ανά την υφήλιο. Ο μεγαλύτερος πάροχος επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο Ηνωμένο Βασίλειο, η Young Enterprise, που ιδρύθηκε το 1963 από τον μεγιστάνα του real estate και υποστηρικτή της νεοφιλελεύθερης οικονομίας, Walter Salomon, ο οποίος εμπνεύστηκε

άμεσα και βοηθήθηκε από το Junior Achievement. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η Young Enterprise παρέχει προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε σχολεία σε περισσότερους από 250.000 μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ετησίως. Η Young Enterprise στην Νέα Ζηλανδία είναι επίσης μέλος αυτού του δικτύου. (Oldham, 2021)

Παράλληλα, υπάρχουν και άλλοι οργανισμοί οι οποίοι υποστηρίζουν τους νέους επιχειρηματίες οι οποίοι επιθυμούν να δημιουργήσουν και να αναπτύξουν τη δική τους νεοφυής εταιρεία. Η GrowthMentor υποστηρίζει τους νεοφυείς επιχειρηματίες με πλήρως καταρτισμένους μέντορες οι οποίοι μπορούν να βοηθήσουν τους ιδρυτές και τους επιχειρηματίες να ανελιχθούν στην ιδιοκτησία των startups και να τους βοηθήσουν να κλιμακώσουν αποτελεσματικά την επιχείρησή τους. Τα μέλη όχι μόνο αποκτούν πρόσβαση σε μια μεγάλη ομάδα μεντόρων, αλλά συμμετέχουν επίσης στην πλατφόρμα Slack στο κανάλι της GrowthMentor, όπου όλοι μπορούν να δικτυωθούν και να συνδεθούν με άλλους επιχειρηματίες, ιδρυτές και αναπτυσσόμενους εμπόρους.

Άλλος ένας οργανισμός νεοφυούς επιχειρηματικότητας είναι και η IndieHackers. Μια συλλογή από ιστορίες και γνώσεις από έμπειρους ιδρυτές startups, επιχειρηματίες και μέντορες αποτελούν την οργάνωση των IndieHackers. Δεν είναι μόνο ένας εξαιρετικός χώρος για να εκπαιδευτούν οι νέοι επιχειρηματίες από άλλους επαγγελματίες, αλλά είναι επίσης μια πολύτιμη πηγή για να μοιράζονται οι νέοι επιχειρηματίες την εμπειρία τους, να συνδέονται με ένα δίκτυο νεοφυών επιχειρήσεων και να αποκτούν κρίσιμες γνώσεις ή σχόλια. Με περισσότερους από 45.000 χρήστες, είναι σίγουρο ότι οι νέοι επιχειρηματίες μπορούν να εμπνευστούν και να δικτυωθούν σε αυτήν την πλατφόρμα, χωρίς καμία χρηματική επιβάρυνση.

Επιπλέον, όσοι νέοι επιχειρηματίες επιθυμούν να αναπτύξουν καινοτόμο τεχνολογικά προϊόντα μπορούν να δικτυωθούν μέσω του Product Hunt. Εστιασμένο κυρίως σε προϊόντα τεχνολογίας, όπως εφαρμογές και ιστότοποι, το Product Hunt προσφέρει επίσης μια πληθώρα τεχνολογικών προϊόντων, όπως podcast, ηλεκτρονικά παιχνίδια, εφαρμογές για έξυπνα κινητά και πολλά άλλα. Ίσως η καλύτερη χρήση αυτής της πλατφόρμας είναι οι νεοφυείς επιχειρήσεις να λαμβάνουν πολύτιμες πληροφορίες και σχόλια από άλλους λάτρεις των προϊόντων σχετικά με τα σχέδιά τους, ενώ το Product Hunt μπορεί να χρησιμοποιηθεί επίσης για τον προγραμματισμό συναντήσεων και τη σύνδεση με συναδέλφους επιχειρηματίες.

Τέλος, το Startup Grind είναι η μεγαλύτερη κοινότητα νεοφυών επιχειρήσεων, ιδρυτών, καινοτόμων και δημιουργών στον κόσμο. Είναι επίσης το πρώτο πρόγραμμα επιτάχυνσης startup στον κόσμο. Το Startup Grind ξεκίνησε το 2010, όταν ο ιδρυτής του προγράμματος, Derek Andersen, συγκέντρωσε μερικούς φίλους του ιδρυτές startups, οι οποίοι αντιμετώπιζαν όλοι παρόμοια ζητήματα και επιθυμούσαν να αντιμετωπιστούν. Αυτή η συνάντηση έκανε τον Derek Andersen να συνειδητοποιήσει ότι υπήρχε τεράστια δύναμη στις κοινότητες οι οποίες μπορούσαν να προσφέρουν υποστήριξη και συμβουλές αναμεταξύ τους. Σύντομα το κίνημα Startup Grind δημιουργήθηκε και άρχισε να προσελκύει ειδικούς και ιδρυτές από πολλούς διαφορετικούς κλάδους της επιχειρηματικότητας και πλέον υπάρχουν σε πολλές χώρες σε όλο τον κόσμο κοινότητες Startup Grind, στις οποίες συμμετέχουν φοιτητές, νεοφυείς επιχειρηματίες και συνεργάτες του οργανισμού.

Πέρα από τους παραπάνω οργανισμούς, υπάρχουν πολυάριθμες κοινότητες οι οποίες υπάρχουν σε όλα τα μέρη του κόσμου, είναι προσβάσιμες από όλους και μπορούν να υποστηρίξουν όλους τους νέους και τους νεοφυείς επιχειρηματίες οι οποίοι επιθυμούν να εξελιχθούν και να αναπτύξουν την εταιρεία τους. Μερικές γνωστές κοινότητες είναι η Startup Nation, η FoundersBeta, η Latka SaaS Hackers, η YCombinator Startup School Forum, η Astronomic, η Lean Startup Circle κ.α. Οι περισσότερες κοινότητες παρέχουν τις

υπηρεσίες τους εντελώς δωρεάν, ωστόσο υπάρχουν οργανισμοί οι οποίοι επιλέγουν τους συμμετέχοντες μέσα από διαδικασία αίτησης του επιχειρηματία όπως επίσης και πολλοί οργανισμοί προσφέρουν τις συμβουλευτικές τους υπηρεσίες επί πληρωμή. (Startup Savant, 2022)

4.3 Διαγωνισμοί νεοφυών επιχειρήσεων για νέους

Η ίδρυση μιας νέας επιχείρησης μπορεί να είναι χρονοβόρα, με πολλές απαιτούμενες και απαιτητικές διαδικασίες και κυρίως κοστοβόρα. Για έναν νεοφυή επιχειρηματία, μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις τις οποίες αντιμετωπίζει κατά την διάρκεια της δημιουργίας της επιχείρησής του, είναι η απόκτηση της χρηματοδότησης η οποία απαιτείται για να ξεκινήσει τη λειτουργία της μια νεοφυής επιχείρηση. Για αρκετούς νέους και επίδοξους επιχειρηματίες, οι διαγωνισμοί startup που διοργανώνονται σε όλο τον κόσμο από διάφορους φορείς και οργανώσεις, θεωρούνται μία ευκαιρία και άμεση επιλογή για να μπορέσουν να παρουσιάσουν την ιδέα τους και να πραγματοποιήσουν το όνειρό τους. Έτσι, πολλοί νέοι είτε έχοντας μία καινοτόμα επιχειρηματική ιδέα είτε έχουν μία νεοσύστατη νεοφυής εταιρεία, συμμετέχουν σε διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας με στόχο την κατάκτηση ενός χρηματικού επάθλου ή ενός επενδυτικού κεφαλαίου. (CalPoly Pomona, χ.χ.)

Πότε όμως είναι η κατάλληλη στιγμή για μία επιχειρηματική ιδέα ή υπάρχουσα εταιρεία να συμμετάσχει σε έναν επιχειρηματικό διαγωνισμό; Ο σημαντικότερος παράγοντας συμμετοχής σε έναν επιχειρηματικό διαγωνισμό είναι οι συμμετέχοντες να διαθέτουν χρόνο και διάθεση. Η διαδικασία συμμετοχής σε έναν επιχειρηματικό διαγωνισμό απαιτεί αρκετή προεργασία από τους συμμετέχοντες η οποία είναι χρονοβόρα σε συνδυασμό με τις ημέρες του διαγωνισμού. Ο χρόνος και η διάθεση είναι απαραίτητα για την παραγωγή του υλικού, την προετοιμασία της παρουσίασης και τις πρόβες ώστε οι συμμετέχοντες να έχουν το βέλτιστο αποτέλεσμα που επιθυμούν. Ωστόσο, η κατάλληλη στιγμή για συμμετοχή σε έναν επιχειρηματικό διαγωνισμό είναι επίσης και όταν οι νεοφυείς επιχειρηματίες ενώ διαθέτουν ένα καινοτόμο προϊόν, δεν μπορούν να προσεγγίσουν πελάτες. Έτσι η συμμετοχή σε ένα διαγωνισμό θα προσφέρει δωρεάν διαφήμιση και προβολή στην επιχείρηση, δυνητικούς πελάτες καθώς και ένα έπαθλο θα προσθέσει κύρος στην εταιρεία και οι πελάτες θα εμπιστεύονται το προϊόν. Τέλος, οι περισσότεροι νέοι επιχειρηματίες δυσκολεύονται να λάβουν δάνειο από τράπεζα όπως επίσης και οι επενδυτές δύσκολα εμπιστεύονται νέες καινοτόμες επιχειρήσεις οι οποίες δεν συμμετέχουν σε κάποιο διαγωνισμό. Έτσι, η συμμετοχή σε έναν διαγωνισμό είναι η κατάλληλη στιγμή για τους νεοφυείς επιχειρηματίες οι οποίοι αναζητούν μία πηγή οικονομικής υποστήριξης.

Παράλληλα, η συμμετοχή σε έναν επιχειρηματικό διαγωνισμό, πέρα από οικονομική ενίσχυση επιφέρει και άλλα οφέλη. Η συμμετοχή σε έναν διαγωνισμό επιχειρηματικών ιδεών είναι πολύ σημαντική και χρήσιμη και μπορεί να επιφέρει πολλά προνόμια, τόσο στους συμμετέχοντες όσο και στην ίδια την επιχειρηματική ιδέα ή εταιρεία. Έτσι τα οφέλη μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε δύο μεγάλες υποκατηγορίες: τα προσωπικά προνόμια και τα πλεονεκτήματα της επιχείρησης. Σε όλους τους διαγωνισμούς νεοφυών επιχειρήσεων, γίνεται παρουσίαση των ιδεών σε δυνητικούς επενδυτές. Έτσι, οι συμμετέχοντες οι οποίοι δεν καταφέρνουν να κατακτήσουν κάποιο χρηματικό έπαθλο, έχουν την δυνατότητα να επικοινωνήσουν με επιτυχημένους και νεοφυείς επιχειρηματίες και επιχειρηματικούς εταίρους και να αναπτύξουν το διαπροσωπικό τους δίκτυο. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες παρουσιάζοντας την επιχειρηματική τους ιδέα, λαμβάνουν ανατροφοδότηση για βελτίωση της ιδέας από τους κριτές – επενδυτές. Οι κριτές - επενδυτές διαμορφώνουν την δική τους προοπτική γύρω από μία ιδέα που τους παρουσιάζεται, έτσι είναι καλό να τους δίνεται η δυνατότητα να εξηγήσουν πώς

ερμήνευσαν από την πλευρά τους την επιχειρηματική ιδέα και να δώσουν τις δικές τους προτάσεις βελτίωσης της ιδέας. Επιπλέον, ακόμη ένα προσωπικό προνόμιο που έχουν οι συμμετέχοντες στους διαγωνισμούς επιχειρηματικότητας είναι ότι μπορούν να βελτιώσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες μέσω των παρουσιάσεων των επιχειρηματικών ιδεών. Άλλωστε οι λεκτικές και σωματικές δεξιότητες είναι πολύ σημαντικές καθώς εμπλουτίζουν τις παρουσιάσεις με πειθώ και αυτοπεποίθηση. Τέλος, οι συμμετέχοντες έχουν την δυνατότητα να προωθούν και προβάλουν την επιχειρηματική τους ιδέα ή την υφιστάμενη επιχείρηση στην αγορά.

Τα πλεονεκτήματα της συμμετοχής σε επιχειρηματικούς διαγωνισμούς, όσο αναφορά τις ίδιες τις επιχειρήσεις, ποικίλουν. Οι διαγωνισμοί επιχειρηματικών ιδεών είναι ένας πολύ καλός τρόπος ελέγχου της απήχησης των προϊόντων στην αγορά, καθώς υπάρχουν διάφορες ομάδες οι οποίες δοκιμάζουν ή ελέγχουν το προϊόν κατά πόσο λειτουργικό και χρήσιμο είναι για την κοινωνία. Έτσι, με βάση την εμπειρία των ειδικών κρίνεται ένα αγαθό αν είναι καινοτόμο, τι μερίδα της αγοράς είναι διαθέσιμη να το αγοράσει και αν έχει υπάρξει παρόμοιο προϊόν στο παρελθόν το οποίο δεν ευδοκίμησε. Παράλληλα, άλλο ένα πλεονέκτημα της συμμετοχής στους επιχειρηματικούς διαγωνισμούς είναι η δωρεάν προβολή και η προώθηση της ίδιας της επιχείρησης και των αγαθών καθώς η κάθε διοργάνωση προβάλλει τις εταιρείες που συμμετέχουν, υπάρχουν αφίσες και φυλλάδια με τα λογότυπα και τα κοινωνικά δίκτυα των εταιρειών ώστε να είναι εύκολα προσβάσιμα από το κοινό και τους κριτές – επενδυτές. Τέλος, η καλύτερη διαφήμιση και προώθηση για μία νεοφυής επιχείρηση είναι η κατάκτηση τουλάχιστον ενός επάθλου σε έναν επιχειρηματικό διαγωνισμό ακόμη και αν αυτό το έπαθλο δεν είναι χρηματικό. Μία νεοσύστατη επιχείρηση μπορεί να χρησιμοποιήσει την κατάκτηση ενός επάθλου για την προβολή και την προώθηση των προϊόντων της και να γίνει πιο πειστική στο αγοραστικό κοινό. Άλλωστε, μία επιχείρηση η οποία έχει βραβευθεί ανάμεσα σε πολλές επιχειρήσεις είναι η καλύτερη διαφήμιση για να προσελκύσει τους δυνητικούς πελάτες της. (Boom Startup, n.d.)

Ανά την υφήλιο, διοργανώνονται πολλοί επιτυχημένοι επιχειρηματικοί διαγωνισμοί οι οποίοι προσελκύουν χιλιάδες επίδοξους νέους με καινοτόμες ιδέες οι οποίοι φιλοδοξούν την ανάδειξη της δικής τους επιχείρησης. Οι διαγωνισμοί καλύπτουν διάφορες θεματικές ενότητες και μπορούν να συμμετέχουν επιστήμονες από κάθε επιστημονικό πεδίο. Βέβαια, υπάρχουν και επιχειρηματικοί διαγωνισμοί οι οποίοι είναι επικεντρωμένοι σε ένα μόνο θέμα. Άλλωστε όλοι οι διαγωνισμοί startups προσφέρουν εξαιρετικές ευκαιρίες για πρακτική εξάσκηση των συμμετεχόντων, ανάπτυξη του προσωπικού δικτύου του κάθε συμμετέχοντα καθώς και χρηματοδότηση των πιο ξεχωριστών επιχειρηματικών ιδεών.

Ένας από τους πιο γνωστούς και μεγάλους διαγωνισμούς για startups εταιρείες είναι ο διαγωνισμός «Startup World Cup», ο οποίος διοργανώνεται στο San Francisco και πιο συγκεκριμένα είναι μέρος της Silicon Valley. Η διοργάνωση του «Startup World Cup» διοργανώνει πάνω από 60 διαγωνισμούς σε διάφορες χώρες και περιοχές σε όλο τον κόσμο, με τους αντίστοιχους νικητές της κάθε περιοχής να διαγωνίζονται όλοι μαζί στην τελική εκδήλωση που λαμβάνει χώρα στο San Francisco. Ο διαγωνισμός «Startup World Cup» εστιάζει σε θέματα υγειονομικής περίθαλψης, τεχνητής νοημοσύνης, ρομποτικής και της βελτίωσης της ανθρώπινης ζωής με ουσιαστικό τρόπο. Στο δίκτυο του «Startup World Cup» συμμετέχουν κορυφαίοι επενδυτές κυρίως από την Αμερική αλλά όχι μόνο. Η συμμετοχή αυτών των επενδυτών καθιστούν τον διαγωνισμό ιδανική ευκαιρία για τις νεοφυείς επιχειρήσεις να λάβουν μέρος και να αναπτύξουν το δίκτυό τους. Έτσι, κάθε χρόνο στο συγκεκριμένο διαγωνισμό συμμετέχουν φιλόδοξοι και επιτυχημένοι επιχειρηματίες, οι οποίοι αναδείχθηκαν μεταξύ πολλών συμμετοχών από όλο τον κόσμο καθώς και πλούσιοι επενδυτές οι οποίοι παρέχουν υψηλά χρηματικά έπαθλα στους νικητές. Τέλος είναι γνωστό πως ο μεγάλος νικητής της τελικής εκδήλωσης, που πραγματοποιείται

στο San Francisco, λαμβάνει έπαθλο 1 εκατομμυρίου δολαρίων και υποστήριξη στη θερμοκοιτίδα της Silicon Valley. (Startup World Cup, 2022)

Άλλος ένας μεγάλος διαγωνισμός που διοργανώνεται κάθε χρόνο στη Silicon Valley, είναι ο διαγωνισμός «LG Mission for the Future». Η εταιρεία LG σε συνεργασία με το Κέντρο Καινοτομίας της LG στη Silicon Valley και τη στρατηγική τους ομάδα αποτελούν την LG NOVA, η οποία διοργανώνει έναν νέο παγκόσμιο διαγωνισμό startup για νεοσύστατες επιχειρήσεις και επιχειρηματίες με σκοπό να συγκεντρώσει νέες ιδέες που εστιάζουν σε ένα πιο πράσινο, πιο υγιές, πιο έξυπνο και πιο συνδεδεμένο μέλλον. Ο διαγωνισμός απευθύνεται σε νέους οι οποίοι καινοτομούν γύρω από την τεχνολογία και επιθυμούν μέσω της τεχνολογίας να επηρεάσουν θετικά την παγκόσμια υγεία και την ποιότητα και τον τρόπο ζωής. Ο συγκεκριμένος διαγωνισμός στοχεύει να συνδέσει τις νεοφυείς επιχειρήσεις με την κοινότητα των επιχειρηματιών για να αξιοποιήσει τις καλύτερες καινοτόμες ιδέες του κόσμου και να τις ζωντανέψει. Το έπαθλο του διαγωνισμού είναι επιλεγμένες εταιρείες θα συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης και υποστήριξης που θα διαρκεί μεταξύ έξι με εννέα μήνες με στόχο να δημιουργήσουν την επιχείρησή τους με την υποστήριξη των τεχνολογιών της LG. Στο πρόγραμμα, οι συμμετέχουσες ομάδες - εταιρείες θα περάσουν από μια διαδικασία συνεργασίας και αξιολόγησης από στελέχη της LG, δοκιμής νέων εφαρμογών και πιλοτικής εφαρμογής της επιχειρηματικής ιδέας. Η όλη διαδικασία θα οδηγήσει στην επιλογή 10 εταιρειών ως φιναλίστ, οι οποίοι θα συνεργαστούν με την ομάδα της LG NOVA για να ενισχύσουν την ανάπτυξή τους και ενδεχομένως να ξεκινήσουν μια νέα επιχείρηση με την LG. (LG Mission for the future, 2022)

Ένας τρίτος πολύ γνωστός διαγωνισμός που διοργανώνεται από το 2010 είναι ο «MassChallenge Early Stage Accelerator». Στον ανωτέρω διαγωνισμό συμμετέχουν ομάδες με επιχειρηματικές ιδέες γύρω από το fintech, την τεχνολογία υγείας, τα βιώσιμα τρόφιμα και τη μπλε τεχνολογία, ενώ παρέχει επιταχυντές σε πολλά μέρη σε όλο τον κόσμο όπως, στη Βοστώνη, στο Ώστιν, στο Χιούστον, στο Ρόουντ Άιλαντ, στο Μεξικό, στο Ισραήλ και στην Ελβετία. Ο διαγωνισμός «MassChallenge» προσελκύει κάθε χρόνο ιδρυτές κορυφαίων εταιρειών από όλο τον κόσμο δεσμεύεται για την προώθηση νέων τεχνολογιών και καινοτομιών που θα έχουν εκτεταμένο αντίκτυπο στις επιχειρήσεις, τη βιομηχανία και την οικονομική ανάπτυξη. Ο διαγωνισμός «MassChallenge» κάθε χρόνο δεσμεύεται ώστε να συνδέσει κορυφαία επιχειρηματικά ταλέντα με οικονομικούς πόρους και διάφορους διαθέσιμους οργανισμούς οι οποίοι είναι απαραίτητοι για να ξεκινήσουν και να επιταχύνουν την ανάπτυξη της επιχείρησής τους. Μέχρι στιγμής, το «MassChallenge» έχει βοήθησε περισσότερες από τρεις χιλιάδες νεοφυείς επιχειρήσεις οι οποίες συνολικά συγκέντρωσαν πάνω από 8,6 δισεκατομμύρια δολάρια σε χρηματοδοτήσεις. Το αποτέλεσμα είναι να έχουν δημιουργηθεί περίπου 186.000 θέσεις εργασίας και 3,6 δισεκατομμύρια δολάρια σε έσοδα προς το παρόν μέσα από το συγκεκριμένο διαγωνισμό. (Mass Challenge, 2022)

Όπως προαναφέρθηκε, υπάρχουν χιλιάδες επιχειρηματικοί διαγωνισμοί για καινοτόμες ιδέες σε όλο τον κόσμο. Κάποιοι από τους βασικούς αναλύθηκαν παραπάνω. Επιπλέον, υπάρχουν διαγωνισμοί οι οποίοι είναι εστιασμένοι σε συγκεκριμένους τομείς. Η ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας υποστηρίζεται από διάφορους διαγωνισμούς όπως ο «Cartier Women's Initiative Awards», ο «Women Startup Competition», ο «TiE Women Global Pitch Competition» κ.α. Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια οι επιχειρηματικοί διαγωνισμοί έχουν στραφεί και προς την πράσινη και βιώσιμη ανάπτυξη και το περιβάλλον. Μερικοί κορυφαίοι διαγωνισμοί οι οποίοι ασχολούνται κατ' αποκλειστικότητα με το περιβάλλον είναι «Environmental Startup Competition», «Startup 4 Climate», «PROMETHEUS International Startup Competition 2022», «Climate Launchpad» κ.α.

Τέλος, στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότεροι οργανισμοί, φορείς και εταιρείες διοργανώνουν επιχειρηματικούς διαγωνισμούς με στόχο την ενίσχυση των νέων και νεοφυών επιχειρηματιών της χώρας καθώς και της επιχειρηματικότητας. Μερικοί γνωστοί διαγωνισμοί είναι «MITEF Greece Startup Competition», «Apps Awards», «E-Awards», «E-volution Awards», «Hellenic Entrepreneurship Award», «Imagine Cup», «Startup Awards», «Share your Success», «Social Impact Award (SIA)», «Fintech Challenge» κ.α. Πολλοί διαγωνισμοί διοργανώνονται επίσης και από Ελληνικά Πανεπιστήμια, όπως «Aegean Startups», «Students Act», «Innovation Odyssey», «Global Manager» κ.α. (Startup Nation, 2022)

4.4 Καλές πρακτικές νεοφυών επιχειρήσεων

Κάποιες από τις πιο γνωστές ψηφιακές εφαρμογές, πλατφόρμες και ιστοσελίδες ξεκίνησαν από νέους ως νεοφυείς επιχειρήσεις και σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα κλιμακώθηκαν ραγδαία και έγιναν από τις πιο γνωστές εταιρείες παγκοσμίως. Αυτές, λοιπόν, συμπεριλαμβάνονται στις καλύτερες περιπτώσεις νεοφυών επιχειρήσεων σε όλο τον κόσμο.

Πέρα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που είναι γνωστά σε όλους όπως το Facebook, το Twitter, το Instagram και φυσικά το Google, το Netflix είναι μία καλή πρακτική νεοφυής επιχείρησης. Το Netflix άρχισε να λειτουργεί με το νέο του λειτουργικό το 2011 με στόχο να προσελκύσει μεγαλύτερο αγοραστικό κοινό, ωστόσο οι χρήστες δεν ήταν καθόλου ικανοποιημένοι με την πλατφόρμα καθώς δεν ήταν καθόλου λειτουργική και εύχρηστη. Οι ιδρυτές, αντιλαμβανόμενοι την δυσарέσκεια των ενεργών χρηστών ταυτόχρονα εντόπισαν και την αφοσίωση αυτών στην πλατφόρμα. Έτσι, προχώρησαν άμεσα σε αλλαγές και δημιούργησαν ένα εξαιρετικά σχεδιασμένο ιστότοπο για την ανάπτυξη της εταιρείας. Η περίπτωση του Netflix υπογραμμίζει τη σημασία της δοκιμής του σχεδιασμού του ενός προϊόντος με τους χρήστες και την εμπιστοσύνη που είναι απαραίτητο να δειχθεί στα στατιστικά στοιχεία, ανεξάρτητα από το πόσο έντονα διαμαρτύρονται ορισμένοι χρήστες.

Παράλληλα, άλλη μία γνωστή εφαρμογή που ξεκίνησε ως startup είναι η Duolingo μέσω της οποίας ο χρήστης μαθαίνει μία ξένη γλώσσα παίζοντας ενώ το περιεχόμενο της εφαρμογής έρχεται από διάφορους οργανισμούς και φορείς οι οποίοι πληρώνουν το Duolingo για να κάνει τις μεταφράσεις στις διαθέσιμες γλώσσες που παρέχει. Έτσι, οι χρήστες δεν επιβαρύνονται για να μάθουν μία γλώσσα, μαθαίνουν καθημερινές εκφράσεις επικοινωνίας όπως επίσης, η υπηρεσία είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε, καθώς οι χρήστες προοδεύουν δια μέσου των μαθημάτων τους, ταυτόχρονα βοηθούν στη μετάφραση ιστοσελίδων και άλλων εγγράφων. Το επιχειρηματικό μοντέλο της Duolingo κυκλοφόρησε στο ευρύ κοινό το 2012 και το 2013, η Apple επέλεξε το Duolingo ως την εφαρμογή της χρονιάς για το iPhone, δίνοντας για πρώτη φορά αυτή τη διάκριση σε μια εκπαιδευτική εφαρμογή.

Άλλη μία πολύ πετυχημένη περίπτωση μελέτης νεοφυούς επιχείρησης είναι η Dropbox. Η εταιρεία ιδρύθηκε το 2008 και το προϊόν ήταν διαθέσιμο προς χρήση το 2011. Η καινοτομία που εισήγαγε η εταιρεία στην αγορά ήταν αποθηκευτικό χώρος «σύννεφο» ή διαφορετικά cloud, όπου τα αρχεία των χρηστών είναι αποθηκευμένα σε ένα ηλεκτρονικό λογαριασμό και ο κάθε χρήστης έχει τη δυνατότητα αποθήκευσης, επεξεργασίας, κοινής χρήσης και συγχρονισμού των αρχείων από οποιοδήποτε υπολογιστή. Το Dropbox ήταν η πρώτη τελειοποιημένη εφαρμογή cloud και προσέλκυσε εκατομμύρια χρήστες σε όλο τον κόσμο. Η μεγάλη επιτυχία της εφαρμογής, ωστόσο, οδήγησε σε αθέμιτο ανταγωνισμό από όλες τις υπάρχουσες τεχνολογικές εταιρείες.

Ο κατάλογος των μελετών περίπτωσης με επιτυχημένες νεοφυείς εταιρείες είναι τεράστιος καθώς τα τελευταία χρόνια η τεχνολογική ανάπτυξη είναι ραγδαία και όλο και περισσότερες εταιρείες ιδρύονται και κλιμακώνονται. Ωστόσο, πολλές πετυχημένες εταιρείες έχουν ξεκινήσει και από έφηβους οι οποίοι συμμετείχαν σε εκπαιδευτικούς επιχειρηματικούς διαγωνισμούς και οι επιχειρηματικές τους ιδέες αναδείχθηκαν ως οι πιο επιτυχημένες και προσέλκυαν υψηλές χρηματοδοτήσεις.

Αρχικά, η ψηφιακή πλατφόρμα «MoveAhead» μπορεί να κατανοεί τις κινήσεις των παιδιών και έχει τη δυνατότητα να εξατομικεύει το παιχνίδι και την ανατροφοδότηση για μέγιστη απόλαυση, αφοσίωση και ανάπτυξη. Η πλατφόρμα αναπτύχθηκε από μαθητές στο Δουβλίνο της Ιρλανδίας και συνολικά προσέλκυσε εκατό χιλιάδες ευρώ από επενδυτές. Το Peartree Preschool είναι ένα νηπιαγωγείο το οποίο σχεδιάστηκε από μαθητές και βρίσκεται στη Νέα Υόρκη. Στο συγκεκριμένο νηπιαγωγείο δεν υπάρχουν αίθουσες μάθησης αλλά μόνο παιχνιδιού και τα παιδιά λαμβάνουν γνώσεις και ερεθίσματα μόνο μέσα από το παιχνίδι. Παράλληλα, στο νηπιαγωγείο εφαρμόζονται πιο εναλλακτικές μορφές διδασκαλίες με στόχο την εξάλειψη της δασκαλοκεντρικής διδασκαλίας. Η επιχειρηματική ιδέα αυτή προσέλκυσε περίπου 25 χιλιάδες δολάρια από επενδύσεις. Μία άλλη καλή μελέτη περίπτωσης είναι η LearningSoft, η οποία δημιουργεί τον κορυφαίο προορισμό στο Διαδίκτυο για να μαθαίνουν και να παίζουν τα παιδιά τα οποία μιλούν Ισπανικά και Πορτογαλικά. Η επιχειρηματική ιδέα αναπτύχθηκε στις Η.Π.Α. για δύο αρκετά δημοφιλείς γλώσσες και την δεύτερη πιο ομιλούμενη γλώσσα στον κόσμο, επενδύοντας σε ένα μεγάλο αγοραστικό κοινό. Σε αυτή την επιχειρηματική ιδέα, οι επενδυτές τη χρηματοδότησαν με πάνω από 13 εκατομμύρια δολάρια. Τέλος, η Prodigy Education είναι μία πρωτοπόρα επιχειρηματική ιδέα η οποία έγινε και εταιρεία με σκοπό την εκμάθηση η οποία βασίζεται σε παιχνίδια. Η ιδέα αναπτύχθηκε στο Οντάριο του Καναδά και οι επενδύσεις έφτασαν τα 125 εκατομμύρια δολάρια. (Cruch Base, 2022)

5. Ψηφιακά εργαλεία και καινοτομίες στην εκπαίδευση

5.1 Οι Μαζικές Ανοιχτές Διαδικτυακές Πλατφόρμες Μάθησης – MOOCs

Με το πέρασμα των ετών, η εκπαιδευτική διδασκαλία γίνεται όλο και πιο απαιτητική καθώς οι μαθητές δέχονται όλο και περισσότερα ερεθίσματα. Η ψηφιοποίηση άλλωστε των περισσότερων μέσων και πραγμάτων έχει επηρεάζει την καθημερινή ζωή των ανθρώπων και κατ' επέκταση και την διδασκαλία. Έτσι, πολλοί εκπαιδευτικοί είτε προσπαθούν είτε επιθυμούν έναν πιο διαδραστικό τρόπο διδασκαλίας ενσωματώνοντας διάφορα ψηφιακά μέσα και εργαλεία στην διαδικασία μάθησης των μαθητών. Το αποτέλεσμα είναι το μάθημα να γίνεται πιο αποτελεσματικό και οι μαθητές δίνουν μεγαλύτερη προσοχή, καθώς η διδασκαλία παίρνει μία μορφή παιχνιδιού.

Όσο αναφορά τον τομέα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, έρευνες έχουν αποδείξει ότι όταν γίνεται μελέτη της επιχειρηματικότητας στο σχολικό περιβάλλον, οι μαθητές προτιμούν καινοτόμες και πρακτικές μεθόδους διδασκαλίας, οι οποίες περιλαμβάνουν αυτοματοποιημένα εργαλεία τα οποία βοηθούν στην επικύρωση της σκοπιμότητας της επιχειρηματικής ιδέας την οποία αναπτύσσουν. Παράλληλα, η κρίση που προκλήθηκε από τον COVID-19, επέφερε πολλές αλλαγές στον τρόπο διδασκαλίας και κυρίως εδραιώθηκε η εξ αποστάσεως διδασκαλία. Για την βέλτιστη προσέγγιση της εξ αποστάσεως μάθησης, οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποίησαν και χρησιμοποιούν ψηφιακές πλατφόρμες επικοινωνίας και εργαλεία για την καλύτερη μετάδοση των γνώσεων. Επιπλέον, η συνεχής αυτή ανάγκη, έχει δημιουργήσει και θα συνεχίσει να δημιουργεί όλο και περισσότερες δυνατότητες στο μέλλον για τη χρήση αυτόματων ψηφιακών εργαλείων στην εκπαίδευση και λύσεων με τη μορφή και την χρήση της τεχνητής νοημοσύνης. Στην ενότητα αυτή θα γίνει διερεύνηση των πιο εύχρηστων και δημοφιλών εργαλείων τα οποία χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί στην διδασκαλία τους κυρίως στο πλαίσιο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

Με την εμφάνιση της ταχέως αναπτυσσόμενης τεχνητής νοημοσύνης, οι εκπαιδευτικοί αναζητούν καθημερινά νέες προσεγγίσεις και τεχνικές για τη διδασκαλία της επιχειρηματικότητας στο σημερινό σχολείο και μπαίνουν σε μία διαδικασία αναθεώρησης του παλιού εκπαιδευτικού συστήματος.

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναγνωρίζεται η ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία της υφιστάμενης επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε χώρες της Ευρώπης, οι οποίες έχουν ανεπτυγμένη στρατηγική γύρω από την επιχειρηματική εκπαίδευση. Η αποτελεσματική λειτουργία των επιχειρηματικών προγραμμάτων στα ευρωπαϊκά σχολεία αποδεικνύουν ότι οι μαθητές οι οποίοι απασχολούνται ενεργά σε αυτά τα προγράμματα, το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών ασχολούνται με τον τομέα του επιχειρείν στην μετέπειτα ζωή τους και έτσι μειώνεται έντονα το ποσοστό των ανέργων. Λόγω αυτής την συνεχώς αναπτυσσόμενης ανάγκης, στην Ευρώπη υπάρχει μόνιμα σε εξέλιξη συζήτηση για την αναγκαιότητα χρήσης ολοένα και πιο καινοτόμων μεθόδων διδασκαλίας, που βασίζονται ευρέως σε ένα σύνθετο συνδυασμό διαφορετικών προσεγγίσεων μάθησης και διδασκαλίας, με κύρια επιθυμία την εισαγωγή ψηφιακών εργαλείων και πλατφορμών για την βέλτιστη προσομοίωση του επιχειρείν στο πλαίσιο της διδασκαλίας και του σχολικού περιβάλλοντος. (Mavlutova, Lesinskis, Liogys, & Hermanis, Innovative teaching techniques for entrepreneurship education in the era of digitalisation, 2020)

Ως ψηφιακή εκπαιδευτική πλατφόρμα προσδιορίζεται ως ένα σύστημα διαχείρισης μαθημάτων ή και σύστημα διαχείρισης σπουδαστών το οποίο σύστημα αποκαθιστά και διαχειρίζεται δεδομένα μαθησιακού υλικού και δεδομένα απόδοσης και αλληλεπίδρασης των μαθητών. Παράλληλα, η ψηφιακή εκπαιδευτική πλατφόρμα διευκολύνει την αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών και των εκπαιδευτικών καθώς και της μάθησης.

Οι εκπαιδευόμενοι με τις κατάλληλες κατευθύνσεις από τους εκπαιδευτικούς, μπορούν παράλληλα να παρακολουθούν μαθήματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης τα οποία πραγματοποιούνται στις πλατφόρμες MOOCs. Οι πλατφόρμες αυτές παρέχουν μαζικά ανοιχτά διαδικτυακά μαθήματα (Massive Open Online Courses – MOOCs) τα οποία τα περισσότερα είναι ανοιχτά και δωρεάν προς όλους και όσοι επιθυμούν μπορούν να πληρώσουν ένα μικρό ποσό διδασκτρών για να λάβουν ένα πιστοποιητικό παρακολούθησης των μαθημάτων αυτών. Τα μεγαλύτερα και δημοφιλέστερα πανεπιστήμια και εταιρείες παγκοσμίως συνεργάζονται με κορυφαίες εκπαιδευτικές πλατφόρμες MOOC με σκοπό να ανεβάζουν μαθήματα επιχειρηματικότητας και οι εκπαιδευτικοί μπορούν να μοιράζονται μαθήματα υψηλής ποιότητας σε εκπαιδευόμενους όλο τον κόσμο, κάτι που είναι ένα από τα πιο προφανή πλεονεκτήματα των ψηφιακών πλατφορμών. Άλλωστε, σχεδόν όλες οι πλατφόρμες MOOC παρέχουν διαλέξεις και βίντεο τα οποία ο εκπαιδευόμενος μπορεί να παρακολουθήσει μέσω κινητού τηλεφώνου, tablet και από οποιαδήποτε άλλη συσκευή, παρέχοντας ευέλικτη μάθηση και αυτονομία.

Δίνοντας έμφαση στην επιχειρηματική εκπαίδευση, υπάρχουν πλατφόρμες οι οποίες είναι προσανατολισμένες προς αυτήν την θεματολογία. Υπάρχουν κάποιες πλατφόρμες MOOC όπως η UNX, της οποίας τα μαθήματα συνδέονται με την πλατφόρμα Udemmy και ασχολούνται αποκλειστικά με την επιχειρηματικότητα, τους υφιστάμενους επιχειρηματίες και τους μελλοντικούς επιχειρηματίες. Η συγκεκριμένη πλατφόρμα έχει εδραιωθεί κυρίως στην Ισπανία, την Πορτογαλία και τη Λατινική Αμερική ²¹. Επιπλέον, πολλές πλατφόρμες MOOC, όπως για παράδειγμα η Coursera και η EdX, δημιούργησαν υποενότητες εντός της κάθε πλατφόρμας για τους μαθητές σε όλο τον κόσμο εστιάζοντας στους επιχειρηματίες και στην επιχειρηματικότητα. Οι τρεις παραπάνω πλατφόρμες η Coursera, η EdX και η Udemmy παρέχουν την πλειοψηφία των διαδικτυακών μαθημάτων γύρω από την επιχειρηματικότητα. Επίσης, η Udemmy έχει τον μεγαλύτερο αριθμό προϊόντων εκμάθησης επιχειρηματικότητας και κριτήρια φίλτραρίσματος, σε σύγκριση με άλλες 6 πλατφόρμες παγκοσμίου βεληνεκούς. Τέλος, το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας έχει δημιουργήσει μία δική του πλατφόρμα – MOOC με αρχικό στόχο την εκμάθηση και ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων σε μαθητές και εκπαιδευτικούς, ωστόσο τα μαθήματα είναι προσβάσιμα σε όλους δωρεάν. (Mooc.edu - Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2020)

5.2 Ψηφιακά εργαλεία επιχειρηματικής εκπαίδευσης

Παρόλο που οι εκπαιδευτικοί και οι εκπαιδευόμενοι έχουν εύκολη πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας εκπαιδευτικό υλικό για την διδασκαλία της επιχειρηματικότητας και χωρίς περιορισμό χρόνου και χώρου και ενώ τα ποσοστά εγγραφής στις περισσότερες διαδικτυακές πλατφόρμες MOOCs είναι υψηλά, παρόλα αυτά το ποσοστό ολοκλήρωσης των μαθημάτων και πιστοποίησης των συμμετεχόντων κυμαίνεται περίπου στο 5 τοις εκατό. Τέλος, ενώ τα MOOCs εξακολουθούν να προσελκύουν μεγάλο ποσοστό εκπαιδευομένων με σκοπό την παρακολούθηση διαδικτυακών και μικτών μαθημάτων επιχειρηματικότητας καθώς είναι ιδιαίτερα φθηνά και εύκολα προσβάσιμα, ωστόσο το χαμηλό ποσοστό ολοκλήρωσης των μαθημάτων έχει δημιουργήσει μία άλλη ανάγκη. Έτσι, πέρα από τα διαδικτυακά μαθήματα, οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να δημιουργήσουν μία πιο ελκυστική διδασκαλία με την εισαγωγή καινοτόμων εκπαιδευτικών τεχνολογιών οι οποίες εισάγονται στην επιχειρηματική εκπαίδευση. Στόχος είναι οι εκπαιδευτικοί να συνδυάζουν τη διαδικτυακή και τη μικτή εκπαίδευση ώστε να καλύψουμε τις ανάγκες των μαθητών τους, να παρέχουν υψηλής ποιότητας διαδικτυακά μαθήματα

²¹ Piñuel, 2014

επιχειρηματικότητας στο σχολείο και να ενισχύσουν το ποσοστό ολοκλήρωσης μαθημάτων τα οποία πραγματοποιούνται μέσα από ψηφιακές πλατφόρμες.

Έτσι, οι εκπαιδευτικοί πέρα από τις διαδικτυακές πλατφόρμες μάθησης, έχουν την δυνατότητα να εισάγουν στην διδασκαλία τους, και άλλα ψηφιακά εργαλεία με την βοήθεια των οποίων οι μαθητές εκπαιδεύονται για την βέλτιστη διαχείριση και οργάνωση μίας επιχείρησης καθώς και την προσομοίωση μίας επιχείρησης με την βοήθεια του παιχνιδιού.

Τα ψηφιακά εργαλεία τα οποία είναι βοηθητικά για την διαχείριση, την οργάνωση και την προώθηση μίας επιχείρησης στις μέρες μας είναι τα κοινωνικά δίκτυα. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης πλέον θεωρούνται μέρος της προβολής και της προώθησης μιας επιχείρησης καθώς στήνονται ολόκληρες καμπάνιες μάρκετινγκ αποκλειστικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Έτσι, στο πλαίσιο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης, οι μαθητές μαθαίνουν να χειρίζονται επαγγελματικές σελίδες με στόχο να προσελκύσουν αγοραστικό κοινό και πελάτες και να εκπαιδευτούν σε ένα εργαλείο το οποίο θα τους είναι απαραίτητο για την επαγγελματική τους ανέλιξη. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, λοιπόν, μπορούν να βοηθήσουν έναν νέο επιχειρηματία στην βελτίωση σύνταξης του επιχειρηματικού πλάνου του μέσα από την αλληλεπίδραση και την συνεργασία.

Για τους περισσότερους επιχειρηματίες το Facebook θεωρείται το πιο δημοφιλές και αποτελεσματικό μέσω κοινωνικής δικτύωσης. Ωστόσο, για τους νέους στην Αμερική, το Facebook κατατάσσεται στην τέταρτη θέση μεταξύ των πιο δημοφιλών κοινωνικών πλατφορμών, σε σύγκριση με το YouTube, το Instagram και το Snapchat, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2018.²² Με άλλα λόγια, τα κοινωνικά δίκτυα τα οποία βασίζονται στην αναπαραγωγή κυρίως βίντεο αυξάνουν την δημοφιλή τους. Τα τελευταία δύο χρόνια έχει εμφανιστεί άλλο ένα μέσο κοινωνικής δικτύωσης, το Tik Tok, το οποίο είναι πολύ δημοφιλές στους νέους και εντάσσεται μεταξύ των κορυφαίων μέσων, ενώ στην συγκεκριμένη πλατφόρμα δημοσιεύονται μόνο βίντεο μικρής διάρκειας. Οι εκπαιδευτικοί, επομένως, θα πρέπει να είναι ανοιχτοί σε νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τα οποία εμφανίζονται καθημερινώς και θα πρέπει να είναι σε θέση να εξετάζουν κατά πόσο έχει τη δυνατότητα εφαρμογής το κάθε ανερχόμενο κοινωνικό δίκτυο στην επιχειρηματική εκπαίδευση.

Το δεύτερο ψηφιακό εργαλείο το οποίο είναι απαραίτητο στην διδασκαλία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης είναι τα λεγόμενα «Σοβαρά Παιχνίδια – Serious Games SGs». Τα παιχνίδια αυτά φέρονται ως «σοβαρά» καθώς έχουν σκοπό να προπονήσουν τους εκπαιδευόμενους μέσω του παιχνιδιού παρά να τους διασκεδάσουν. Προγράμματα με «Σοβαρά Παιχνίδια» έχουν δημιουργηθεί τόσο σε σχολεία όσο και σε μεγαλύτερες βαθμίδες. Για παράδειγμα, το έργο «Τόνωση της Επιχειρηματικότητας μέσω Σοβαρών Παιχνιδιών» (‘Stimulating Entrepreneurship through Serious Games’) (eSGs, 2011–2013) εκτελέστηκε σε τέσσερα πανεπιστήμια τριών διαφορετικών χωρών και τα αποτελέσματα του προγράμματος είναι πολύ ενθαρρυντικά. Και αυτό γιατί τα μαθήματα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης μέσω των «Σοβαρών Παιχνιδιών» έγιναν πιο ενδιαφέροντα και προσέλκυαν περισσότερο το ενδιαφέρον των μαθητών σε αντίθεση με την παραδοσιακή μέθοδο διδασκαλίας.

Παράλληλα, τα «Σοβαρά Παιχνίδια» θεωρούνται σημαντικό εργαλείο για την διδασκαλία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης καθώς οι εκπαιδευόμενοι παίρνουν ερεθίσματα και ιδέες μέσω των παιχνιδιών, ενώ παράλληλα εφαρμόζουν και τις γνώσεις τους γύρω από την επιχειρηματικότητα. Κλείνοντας, για παράδειγμα, το 90% των εργαζομένων οι οποίοι έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα «Σοβαρά Παιχνίδια» έχουν

²² Anderson και Jiang, 2018

δείξει αυξημένα επίπεδα παραγωγικότητας όταν οι καθημερινές τους εργασίες λαμβάνουν την μορφή παιχνιδιού, ενώ τα προγράμματα κατάρτισης «Σοβαρά Παιχνίδια» που έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης έχουν αυξήσει τη συμμετοχή των μαθητών κατά πολύ υψηλό ποσοστό. (Chen, Ifenthaler, & Yau, 2021)

Από την αρχική εμφάνιση των «Σοβαρών Παιχνιδιών» στην αγορά μέχρι και σήμερα, έχουν δημιουργηθεί πολλά παιχνίδια τα οποία προσομοιάζουν και προσεγγίζουν διάφορα θέματα της κοινωνίας. Ένα από τα πρώτα «Σοβαρά Παιχνίδια» που δημιουργήθηκαν είναι το «Microsoft Flight Simulator» που κυκλοφόρησε το 1982, το οποίο θεωρείται το πιο πετυχημένο μεταξύ των υπόλοιπων που δημιουργήθηκαν την ίδια εποχή. Το «Σοβαρό Παιχνίδι» «Microsoft Flight Simulator» σχεδιάστηκε για να είναι μια ολοκληρωμένη προσομοίωση της πολιτικής αεροπορίας και παραμένει ένας από τους λίγους μη μάχιμους προσομοιωτές πτήσης που υπάρχουν μέχρι και στις μέρες μας. Άλλωστε, παρόλο που δημιουργήθηκε πριν από σαράντα χρόνια χωρίς τα ίδια τεχνολογικά μέσα κατατάσσεται μεταξύ των πιο πετυχημένων παιχνιδιών.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό «Σοβαρό Παιχνίδι» που δημιουργήθηκε το 2007 είναι το παιχνίδι «PeaceMaker». Το συγκεκριμένο παιχνίδι δημιουργήθηκε στο πλαίσιο προγράμματος μεταξύ Πανεπιστημίων και θεωρήθηκε ως το παιχνίδι για την προώθηση της ειρήνης, καθώς το θέμα του είναι η σύγκρουση του Ισραήλ και της Παλαιστίνης. Μέσω αυτού του παιχνιδιού, οι παίκτες εκπροσωπούν μία από τις δύο πλευρές και να λαμβάνουν κοινωνικές, πολιτικές και στρατιωτικές αποφάσεις. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται διδάσκουν τους παίκτες μια εξαιρετικά περίπλοκη κατάσταση η οποία επικρατεί στη Μέση Ανατολή. Έτσι, οι μαθητές εκπαιδεύονται στο να λαμβάνουν τις βέλτιστες αποφάσεις σε κρίσιμες καταστάσεις ενώ παράλληλα μαθαίνουν για γεγονότα της πρόσφατης παγκόσμιας ιστορίας.

Την ίδια χρονία, το 2007, δημιουργήθηκε άλλο ένα πολύ εύχρηστο και σημαντικό «Σοβαρό Παιχνίδι», το World Without Oil. Το συγκεκριμένο παιχνίδι θεωρείται ένα εναλλακτικό ρεαλιστικό παιχνίδι το οποίο διήρκεσε μόλις 32 μέρες και τα αποτελέσματα ήταν πολύ επιτυχημένα. Μέσω του παιχνιδιού οι συμμετέχοντες έπρεπε να κατανοήσουν με ποιον τρόπο μία κρίση στην τιμή του πετρελαίου θα επηρεάσει την καθημερινότητα των ανθρώπων ξεκινώντας πρώτα από την περιοχή που ζει ο κάθε συμμετέχων. Με την ολοκλήρωση των 32 ημερών που διήρκεσε το παιχνίδι, τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν από όλους τους συμμετέχοντες βοήθησαν ώστε να προβλεφθούν μελλοντικά παρόμοια προβλήματα καθώς και να αποφευχθούν τα χειρότερα σενάρια. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες μέσα από την διαδικασία του παιχνιδιού μπόρεσαν σε μία προσπάθεια εύρεσης λύσεων μέσω των εναλλακτικών πηγών ενέργειας και αξιοποίησης τους στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Το συγκεκριμένο «Σοβαρό Παιχνίδι», παρόλο που προέρχεται από το 2007, θεωρείται πολύ επίκαιρο και θα μπορούσε κατά τη διάρκεια του έτους που διανύουμε να επαναλειτουργήσει.

Αντίστοιχα, ένα άλλο «Σοβαρό Παιχνίδι» που ασχολείται με τους φυσικούς πόρους και την διαχείρισή τους είναι το παιχνίδι «IBM City One», το οποίο κυκλοφόρησε το 2010. Το παιχνίδι «IBM City One», σχεδιάστηκε ώστε να προσομοιώνει ένα πολύπλοκο πολεοδομικό σχέδιο μίας μεγάλης πόλης και να δημιουργούνται τα καλύτερα σενάρια διαχείρισης του νερού από τους κατοίκους καθώς και να εμφανίζονται οι μακροχρόνιοι οικονομικοί σχεδιασμοί διαχείρισης. Έτσι, καθώς οι παγκόσμιες πόλεις γίνονται όλο και πιο βιομηχανοποιημένες, το παιχνίδι «City One» της IBM παρέχει ένα ολοκληρωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα εκμάθησης οργάνωσης και διαχείρισης πάνω σε έναν συγκεκριμένο τομέα. Ένα παρόμοιο παιχνίδι το «Working with Water» δημιουργήθηκε πριν 2 χρόνια, το 2020, με στόχο να διδάσκει στους μαθητές την ανάπτυξη και τη διατήρηση ενός βιώσιμου συστήματος παροχής νερού στην Κεντρική Ακτή της Αυστραλίας. Καθώς η ανθρώπινη κοινότητα μεγαλώνει, παράλληλα μεγαλώνουν και οι

ανάγκες για καθαρό πόσιμο νερό. Σκοπός του παιχνιδιού είναι οι συμμετέχοντες να είναι σε θέση να κατασκευάσουν νέες υποδομές, σε ταχέως αναπτυσσόμενες περιοχές, οι οποίες ικανοποιούν την αυξανόμενη ζήτηση της εποχής.

Τέλος, το πιο πετυχημένο «Σοβαρό Παιχνίδι» όλων των εποχών είναι το «Minecraft Education Edition» που δημοσιεύτηκε το 2018 και μέχρι πρότινος έχει τις υψηλότερες πωλήσεις παγκοσμίως, οι οποίες ξεπερνούν τα 238 εκατομμύρια αντίτυπα. Στο παιχνίδι αυτό οι συμμετέχοντες εξερευνούν έναν τρισδιάστατο κόσμο ο οποίος έχει δημιουργηθεί. Στόχος του παιχνιδιού είναι οι παίκτες να ανακαλύψουν τον δημιουργημένο κόσμο και να εξάγουν πρώτες ύλες, να κατασκευάσουν δομές, υπηρεσίες και κατοικίες, να παράγουν αγαθά και γενικότερα να δημιουργήσουν μία εικονική πραγματικότητα. Το παιχνίδι «Minecraft Education Edition» περιέχει λειτουργίες που κάνουν το παιχνίδι πιο προσιτό και αποτελεσματικό αλλά λειτουργώντας σε ένα περιβάλλον τάξης. Παράλληλα, βοηθά στην απελευθέρωση της δημιουργικότητας των μαθητών και στην αύξηση της ικανότητας επίλυσης προβλημάτων. Τέλος, βοηθά επίσης τους εκπαιδευτικούς να αναγνωρίζουν το επίπεδο στο οποίο βρίσκονται οι μαθητές τους εντός του παιχνιδιού ενώ δημιουργεί εμπειρίες μάθησης μέσα από ένα οικείο και ελκυστικό περιβάλλον. (16 SERIOUS GAMES THAT CHANGED THE WORLD!, 2022)

5.3 Ιδανική πλατφόρμα για την επιχειρηματική εκπαίδευση

Στο πλαίσιο της αναβάθμισης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης τόσο στην χώρα μας όσο και γενικά, παρουσιάζεται μία πρόταση για την ιδανική εκπαιδευτική πλατφόρμα που θα μπορούσε να δημιουργηθεί για τους σκοπούς της διδασκαλίας. Το προτεινόμενο λογισμικό – ψηφιακό εργαλείο βασίζεται στην τεχνητή νοημοσύνη, το οποίο εργαλείο θα είναι σε θέση να αξιολογεί μία επιχειρηματική ιδέα που ανεβαίνει στην πλατφόρμα από τους δυνητικούς και τους υφιστάμενους επιχειρηματίες.

Σε αντίθεση με άλλες εφαρμογές ή παιχνίδια προσομοίωσης επιχειρήσεων, το λογισμικό που προτείνεται θα αξιολογεί τα επιχειρηματικά σχέδια με βάση προηγούμενα δεδομένα, το οικονομικό περιβάλλον ανάπτυξης, τις επιχειρηματικές και βιομηχανικές στατιστικές του περιβάλλοντος καθώς και ποιοτικά δεδομένα που θα παρέχονται από εξειδικευμένους επιχειρηματίες. Παράλληλα, το λογισμικό θα προτείνει τρόπους βελτίωσης τους επιχειρηματικού σχεδίου, προτάσεις για πηγές χρηματοδότησης για την έναρξη μιας επιχείρησης καθώς και πιθανούς συνεργάτες οι οποίοι είναι κατάλληλοι για την συγκεκριμένη επιχείρηση.

Οι χρήστες της πλατφόρμας θα χωρίζονται σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα θα περιλαμβάνει τους εκπαιδευτικούς – εκπαιδευτές και η δεύτερη ομάδα τους δυνητικούς ή και υφιστάμενους επιχειρηματίες. Οι εκπαιδευτές θα μπορούν να είναι εξειδικευμένοι εκπαιδευτικοί, έμπειροι και επιτυχημένοι επιχειρηματίες καθώς και επενδυτές. Ενώ στην δεύτερη ομάδα θα κατατάσσονται μαθητές, νέοι ή φοιτητές οι οποίοι έχουν μία πρωτότυπη επιχειρηματική ιδέα είτε νέοι επιχειρηματίες οι οποίοι επιθυμούν να λάβουν συμβουλευτικές υπηρεσίες για ανάδειξη της επιχείρησής τους είτε υφιστάμενοι νέοι επιχειρηματίες οι οποίοι επιθυμούν να επεκτείνουν την επιχείρησή τους και να προσθέσουν μία ή και παραπάνω νέες υπηρεσίες ή αγαθά.

Το λογισμικό που θα δημιουργηθεί θα περιλαμβάνει γενικότερα αρκετά καινοτόμα χαρακτηριστικά με σκοπό την διευκόλυνση της διδασκαλίας της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Αρχικά, θα αξιολογείται η εμπορική βιωσιμότητα και το ανταγωνιστικό περιβάλλον της επιχειρηματικής ιδέας που θα υποβάλλεται ενώ σε επόμενο στάδιο θα αξιολογείται και το επίπεδο καινοτομίας και δημιουργικότητας της επιχειρηματικής ιδέας. Στη συνέχεια, θα γίνεται ενδελεχής έλεγχος για το αν το επιχειρηματικό σχέδιο είναι ολοκληρωμένο, αναλύει όλα τα απαραίτητα τμήματα του πρωτότυπου επιχειρηματικού

σχεδίου και θα αναδεικνύονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της καθεμιάς ιδέας. Παράλληλα, με τον ανωτέρω ποσοτικό έλεγχο γίνεται και ποιοτικός έλεγχος για την ανάλυση του επιχειρηματικού σχεδίου μέσω σχετικών εργαλείων όπως για παράδειγμα την SWOT και την PESTEL ανάλυση. Εκτός όμως από την ανάλυση του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος της επιχείρησης, μέσω της πλατφόρμας θα γίνεται ανάλυση και στα προσωπικά χαρακτηριστικά του δυνητικού επιχειρηματία.

Πιο συγκεκριμένα, θα αναλύεται η εργασιακή σχετική εμπειρία του ατόμου, οι προσωπικές του δεξιότητες, οι σπουδές του και κατά πόσο σχετικές είναι με το αντικείμενο της επιχείρησης καθώς και οι εξωτερικές προϋποθέσεις που θα υπάρχουν από άλλους παράγοντες. Μετά την ολοκλήρωση της ανάλυσης της επιχειρηματικής ιδέας και τις πιθανές βελτιώσεις και ιδέες που θα προτείνονται, η πλατφόρμα θα προτείνει ενεργά χρηματοδοτούμενα προγράμματα στα οποία θα μπορούν να υποβάλλεται το εκάστοτε επιχειρηματικό σχέδιο και να ενισχύεται οικονομικά η δυνητική επιχείρηση. Τέλος, η πλατφόρμα θα μπορεί να προτείνει την κατάλληλη νομική μορφή της επιχείρησης. Αν η προτεινόμενη μορφή είναι εταιρικής φύσεως, τότε παράλληλα θα προτείνονται και πιθανοί εταίροι οι οποίοι θα έχουν δείξει ενδιαφέρον συμμετοχής στην επιχείρηση. Κλείνοντας, η πλατφόρμα θα έχει τη δυνατότητα εκτύπωσης του επιχειρηματικού σχεδίου εφόσον είναι ολοκληρωμένο και έχει λάβει και την ανάλογη ανατροφοδότηση, ώστε οι χρήστες να μπορούν να υποβάλλουν άμεσα το ελεγμένο επιχειρηματικό τους πλάνο για να λάβουν χρηματοδοτήσεις. (Mavlutova, Lesinskis, Liogys, & Hermanis, Innovative teaching techniques for entrepreneurship education in the era of digitalisation, 2020)

Στο παραπάνω σημείο παρουσιάζεται ένα ιδανικό εργαλείο για την εκμάθηση της επιχειρηματικότητας που θα μπορούσε να δημιουργηθεί και να εφαρμοστεί στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας ως ένα μέσο στήριξης και ανάπτυξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Όσο ιδανικά παρουσιάζεται η συγκεκριμένη πλατφόρμα, από μία διαφορετική οπτική εντοπίζονται διάφορες δυσκολίες και κωλύματα που δημιουργούνται. Το κυριότερο ζήτημα της συγκεκριμένης πλατφόρμας είναι ότι βασίζεται στην ανάλυση δεδομένων και στην τεχνητή νοημοσύνη.

Αρχικά, η πλατφόρμα θεωρείται μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος συνεπώς, όλοι οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων θα πρέπει να έχουν πρόσβαση. Επιπλέον, πέρα από τους εκπαιδευτικούς και εθελοντές – επιχειρηματίες θα μπορούν να έχουν πρόσβαση στην πλατφόρμα. Ο όγκος όλων των συνδρομητών, λοιπόν, είναι πολύ μεγάλος, πόσο μάλλον όταν στη συγκεκριμένη πλατφόρμα θα κατατίθενται ολοκληρωμένα επιχειρηματικά πλάνα μεγάλης έκτασης. Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι η πλατφόρμα λειτουργεί στηριζόμενη σε τεράστιο όγκο δεδομένων, τα οποία κατά πλειονοπία αφορούν ανοιχτά δεδομένα αλλά ένα μέρος λαμβάνουν και εταιρικά δεδομένα. Κυρίως, η μεγάλη δυσκολία εντοπίζεται στη χαμηλή έως και μηδενική συμμετοχή των εταιρειών για διάθεση δεδομένων. Κατά πλειονότητα, οι επιχειρήσεις έχουν αυστηρούς κανόνες τήρησης της προστασίας των εταιρικών τους δεδομένων ενώ παράλληλα προστατεύονται πολλαπλά από την ελληνική νομοθεσία.

Επιπλέον, μία άλλη δυσκολία που υπάρχει στην εφαρμογή της πλατφόρμας είναι ότι οι περισσότερες λειτουργίες της όπως οι τρόποι βελτίωσης του επιχειρηματικού σχεδίου, οι προτάσεις χρηματοδότησης καθώς και πιθανούς συνεργάτες οι οποίοι είναι κατάλληλοι για την συγκεκριμένη επιχείρηση στηρίζονται σε λογισμικά κατανόησης κειμένου και λήψης αποφάσεων. Συμπεραίνουμε ότι η διαχείριση όλων αυτών των δεδομένων και των λειτουργιών γίνεται στηριζόμενη σε μοντέλα τεχνητής νοημοσύνης και της μηχανικής μάθησης, που θεωρείται παρακλάδι της τεχνητής νοημοσύνης. Η εφαρμογή αυτών των μοντέλων προϋποθέτει ελάχιστη ή και μηδενική ανθρώπινη παρέμβαση, καθώς αναπτύσσονται αλγόριθμοι οι οποίοι αναλύουν δεδομένα και εξάγουν συμπεράσματα. Ωστόσο, η μη ανθρώπινη σκέψη και κριτική, σε συνδυασμό με τον μεγάλο όγκο

δεδομένων έχουν αποτέλεσμα την εξαγωγή μη ασφαλών συμπερασμάτων, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε μη επιθυμητά αποτελέσματα στις συμμετέχουσες ομάδες. Τέλος, άλλη μία δυσκολία έρχεται από την πολυπλοκότητα ώστε να συνδυαστούν διάφορες καινοτόμες τεχνολογίες σε μία πλατφόρμα ταυτόχρονα για πρώτη φορά, η οποία θα πρέπει να είναι σε θέση να επιτελεί συγκεκριμένες λειτουργίες όπως προαναφέραμε.

Κλείνοντας, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις οπτικές γύρω από την προτεινόμενη πλατφόρμα συμπεραίνουμε ότι είναι μία χρήσιμη εκπαιδευτική πλατφόρμα η οποία μέσα από την χρησιμοποίηση και την ανατροφοδότηση των χρηστών, καθώς και με την εξομάλυνση των τεχνολογικών σφαλμάτων, θα μπορέσει να προσφέρει ασφαλή και σημαντικά αποτελέσματα στους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς γύρω από τα επιχειρηματικά πλάνα τα οποία θα καταθέτουν.

Συμπεράσματα

Ύστερα από την ανωτέρω βιβλιογραφική ανασκόπηση γίνεται αντιληπτό ότι ο τομέας της επιχειρηματικής εκπαίδευσης βρίσκεται σε άνθιση στις περισσότερες χώρες που υπάρχει και εγκαθιδρύεται σε ακόμη περισσότερες. Η τεχνολογία και η καινοτομία αποτελούν δύο βασικούς παράγοντες συνεχής βελτίωσης και εξάπλωσης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Η ιστορική αναδρομή βοήθησε ώστε να γίνει γνωστή η εμφάνιση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης για πρώτη φορά, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις ΗΠΑ. Στην Ευρώπη, η εμφάνιση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης έγινε τις τελευταίες δύο δεκαετίες, ενώ στην Ελλάδα προς το παρόν δεν υπάρχει κάποια οργανωμένη δημόσια ενέργεια εισαγωγής της επιχειρηματικής εκπαίδευσης με αποτελεσματικό τρόπο σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

Στην Ελλάδα, δυστυχώς, η επιχειρηματική εκπαίδευση βρίσκεται σε πολύ αρχικό στάδιο, καθώς από το 2016 ξεκίνησαν κάποιες προσπάθειες ένταξης, ύστερα από προτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες ωστόσο μέχρι και σήμερα δεν έχουν οδηγήσει στην δημιουργία ενός ολοκληρωμένου προγράμματος ένταξης και ανάπτυξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα σχολεία. Οι λόγοι που έχουν οδηγήσει σε αυτήν την αδράνεια δεν είναι γνωστοί, ωστόσο ο ψηφιακός μετασχηματισμός και η βελτίωση των ψηφιακών μέσων των σχολείων λόγω του COVID-19 καθώς και η ανανέωση του εκπαιδευτικού προσωπικού, το οποίο διαθέτει περισσότερα προσόντα και γνώσεις σε πιο καινοτόμες ιδέες, ύστερα από αρκετά χρόνια, θα μπορέσουν να βοηθήσουν στην αναστροφή της υπάρχουσας κατάστασης.

Τα βήματα που μπορεί να ακολουθήσει η εκπαίδευση προς αυτήν την αλλαγή είναι απλά και εύκολα. Οι δράσεις που μπορούν να πραγματοποιηθούν είτε εφαρμόζονται ήδη με επιτυχία σε άλλες χώρες είτε είναι επηρεασμένες από άλλες δράσεις.

Αρχικά, τα Εργαστήρια Δεξιοτήτων που λειτούργησαν κατά το σχολικό έτος 2021-2022, είναι μία καλή ευκαιρία ένταξης της επιχειρηματικότητας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, από το νηπιαγωγείο μέχρι και την ΣΤ' Δημοτικού, εάν συνεχίσει να εφαρμόζεται τα επόμενα χρόνια στα σχολεία και υπό την προϋπόθεση ότι το επιχειρείν θα διδάσκεται σε κάθε τάξη.

Παράλληλα, η διοργάνωση ενός μαθητικού επιχειρηματικού διαγωνισμού στον οποίο οι μαθητές θα παρουσιάζουν το επιχειρηματικό τους πλάνο, είναι μία καλή ευκαιρία ώστε οι μαθητές να αναπτύσσουν τις δεξιότητες τους στην παρουσίαση και στην πειθώ σε πιο οικείο περιβάλλον, ενώ η συγκεκριμένη δράση βοηθά στην ένταξη και την ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην χώρα.

Οι σημαντικότερες αλλαγές, ωστόσο, που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν ώστε να υπάρξει ουσιαστική και αποτελεσματική ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα σχολεία και το Πανεπιστήμιο, είναι η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου πλάνου διδασκαλίας της επιχειρηματικότητας σε όλες τις βαθμίδες. Η ύπαρξη παράλληλων δράσεων και δραστηριοτήτων είναι πολύ σημαντικές αλλά πρέπει να έχουν υποστηρικτικό ρόλο στην διδασκαλία του επιχειρείν. Η κύρια δράση ένταξης είναι η εισαγωγή της επιχειρηματικότητας στο αναλυτικό διδακτικό πρόγραμμα για να μπορέσουν να καλυφθούν οι βασικές γνώσεις και πρακτικές σε σχέση με τη δημιουργικότητα, την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα, τη σχέση επίσης μεταξύ πολιτισμικού υποβάθρου και επιχειρηματικότητας. Οι μαθητές είναι καλό να έρχονται σε επαφή με τις έννοιες της επιχειρηματικότητας, της καινοτομίας, της νεοφυούς επιχειρηματικότητας κ.α. σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού ξεκινώντας με μία διδακτική ώρα εβδομαδιαία στις μικρότερες τάξεις και συνεχίζοντας στις μεγαλύτερες τάξεις με 2 ή και 3 ώρες κάθε εβδομάδα, ώστε οι μαθητές να είναι κατάλληλα προετοιμασμένοι και για τις παράλληλες δραστηριότητες επιχειρηματικής εκπαίδευσης που θα διοργανώνει κάθε σχολείο.

Όσο αναφορά, την κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι μαθητές θα μπορούσαν να διδάσκονται εκτενέστερα το επιχειρείν μέσω του μαθήματος της «Τεχνολογίας» το οποίο διδάσκεται ήδη σε όλες τις βαθμίδες του Γυμνασίου. Μία ανανέωση της διδακτικής ύλης, σύνδεση της τεχνολογίας με την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα καθώς και αύξηση των ωρών διδασκαλίας, μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντικά αποτελέσματα για την ενίσχυση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Επίσης, η εισαγωγή ψηφιακών μέσων μπορούν να παρακινήσουν το ενδιαφέρον των μαθητών.

Στις τελευταίες τάξεις του σχολείου, οι ενέργειες οι οποίες θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν στρέφονται στον πιο πρακτικό τομέα, καθώς, οι μαθητές είναι αρκετά καταρτισμένοι σε θεωρητικό επίπεδο. Έτσι, οι μαθητές μπορούν να έρθουν κοντά με την επιχειρηματική εκπαίδευση με την βοήθεια διάφορων διαδραστικών και πρακτικών ενεργειών. Κλείνοντας με τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, η τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν πρέπει να παραμεληθεί από τις δράσεις ενίσχυσης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

Σε οποιαδήποτε σχολή και Πανεπιστήμιο, υπάρχουν εν δυνάμει νέοι επιχειρηματίες, οι οποίοι είναι καλό να διδάσκονται έννοιες της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας και τα Πανεπιστήμια να επενδύσουν στην ανάπτυξη κουλτούρας και στρατηγικής για τη Καινοτομία και την Επιχειρηματικότητα, ώστε να ενταχθεί και αυτό το επίπεδο εκπαίδευσης στην ολοκληρωμένη στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση. Τέλος, άλλη μια σημαντική δράση εντός των Πανεπιστημίων είναι η δημιουργία Κέντρων Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας, τα οποία θα ασχολούνται με την πρακτική εφαρμογή της επιχειρηματικότητας, θα συνδράμουν στον σχεδιασμό προγραμμάτων κατάρτισης για νεοφυής επιχειρήσεις αλλά και για στελέχη μικρών και οικογενειακών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε διάφορα στάδια ανάπτυξης, θα υποστηρίζουν την υποβολή επιχειρηματικών πλάνων σε κατάλληλα προγράμματα χρηματοδότησης καθώς και την βέλτιστη σύνδεση του Πανεπιστημίου με την αγορά εργασίας.

Όλες οι παραπάνω προοπτικές ένταξης και ανάδειξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα προϋποθέτουν αρχικά την επένδυση κεφαλαίων για την δημιουργία όλων των απαραίτητων δράσεων. Επίσης, το αρμόδιο Υπουργείο είναι αναγκαίο να καταρτίσει τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι θα εμπλακούν στην επιχειρηματική εκπαίδευση, ώστε να μπορούν να εκμεταλλεύονται πλήρως και αποδοτικά το γνωστικό και ψηφιακό υλικό που θα τους παρέχεται. Παράλληλα, οι μαθητές είναι αναγκαίο να έρθουν πιο κοντά με τους εκπαιδευτικούς και να είναι πιο ενεργοί σε όλες τις δραστηριότητες που θα πραγματοποιούνται. Τέλος, η δημιουργία ενός σωστού και ρεαλιστικού χρονοδιαγράμματος θα μπορέσει να βοηθήσει αποτελεσματικά ώστε τα πρώτα αποτελέσματα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης να μην αργήσουν να εμφανιστούν και σε βάθος πενταετίας όλο και περισσότερες νεοφυής επιχειρήσεις να δημιουργούνται από νέους και μαθητές μέσα από τα προγράμματα υποστήριξης του σχολείου.

Βιβλιογραφία – Αναφορές

- 16 *SERIOUS GAMES THAT CHANGED THE WORLD!* (2022, July 25). Ανάκτηση από Growth Engineering: <https://www.growthengineering.co.uk/serious-games-that-changed-the-world/>
- Adam Hayes, P. (2021, November). *What Is an Entrepreneur?* Ανάκτηση από <https://www.investopedia.com/terms/e/entrepreneur.asp#toc-7-characteristics-of-entrepreneurs>
- Angelucci, T. (2022, Ιούνιος). 5 of the most common types of startups (and how they scale). *Ring Central Blog*.
- Baldrige, R., & Curry, B. (2022, Φεβρουάριος). What Is A Startup? *Forbes Advisor*.
- Banha, F., Coelho, L. S., & Flores, A. (2022). Entrepreneurship Education: A Systematic Literature Review and Identification of an Existing Gap in the Field. *Research and Trends in Entrepreneurship Education*.
- Barnard, A., Pittz, T., & Vanevenhoven, J. (2019). Entrepreneurship education in U.S. community colleges: a review and analysis. *Journal of Small Business and Enterprise Development*.
- Boom Startup. (n.d.). Ανάκτηση από <https://boomstartup.com/>: <https://boomstartup.com/how-pitch-competitions-can-kickstart-your-startup/>
- CalPoly Pomona. (n.d.). Ανάκτηση από <https://www.cpp.edu/index.shtml>: <https://www.cpp.edu/siil/events/startup-competitions.shtml>
- Chen, L., Ifenthaler, D., & Yau, J. Y.-K. (2021). Online and blended entrepreneurship education: a systematic review of applied educational technologies. *Springer Link* , 191-232.
- Cruch Base. (2022). Ανάκτηση από <https://www.crunchbase.com/hub/children-startups>
- Education, A. a. (2016). *Entrepreneurship Education at School in Europe*. EU.
- Entrepreneurship, W. i. (n.d.). *igi-global* . Ανάκτηση από [igi-global.com](https://www.igi-global.com/dictionary/youth-entrepreneurship/74309): <https://www.igi-global.com/dictionary/youth-entrepreneurship/74309>
- European Commision. (2022). Ανάκτηση από https://ec.europa.eu/growth/smes_en: https://ec.europa.eu/growth/smes_en
- innolytics.ag. (n.d.). Ανάκτηση από <https://innolytics-innovation.com/what-is-innovation/>
- Inshan Meahjohn, P. P. (2020). *The Impact of COVID-19 on Entrepreneurship Globally*. *Journal of Economics and Business*.
- Juneja, P. (2022). *Youth Entrepreneurship*. Management Study Guide Content Team.
- Junior Achievement Greece. (2005). Ανάκτηση από JA Greece: <https://jagreece.org/>
- LG Mission for the future. (2022). Ανάκτηση από <https://www.lgnova.com/missionforthefuture2021>: <https://www.lgnova.com/missionforthefuture2021>
- Maital, P. (. (2022). *Startup Entrepreneurship Specialization*. Ανάκτηση από Coursera: <https://www.coursera.org/specializations/startup-entrepreneurship>
- Mass Challenge. (2022). Ανάκτηση από <https://masschallenge.org/>: <https://masschallenge.org/us-early-stage>
- Mavlutova, I., Lesinskis, K., Liogys, M., & Hermanis, J. (2020, Οκτώβρης). *Innovative teaching techniques for entrepreneurship education in the era of digitalisation*. Ανάκτηση από <https://wseas.com/journals/ead/2020/b525115-011.pdf>
- Mavlutova, I., Lesinskis, K., Liogys, M., & Hermanis, J. (2020). Innovative teaching techniques for entrepreneurship education in the era of digitalisation. Πίγα, Λετονία.
- Mohamed, N. a. (2021). "Entrepreneurship education: systematic literature review and future research directions". *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 644-661.

- Mooc.edu - Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2020). Ανάκτηση από <https://mooc.edu.gr/>: <https://mooc.edu.gr/>
- Oldham, S. (2021). *Entrepreneurship education and neoliberal common sense in Australia and New Zealand*. Melbourne: Melbourne Graduate School of Education The University of Melbourne.
- Pittaway, D. L. (2021, Οκτώβρης). *ResearchGate*. Ανάκτηση από <https://www.researchgate.net/>: https://www.researchgate.net/publication/355205934_Entrepreneurship_Education_in_Higher_Education_A_Review_of_the_US_Context
- Schoolnet Leading Education. (n.d.). Ανάκτηση από <http://www.schoolnet.gr/>
- Startup Nation. (2022). Ανάκτηση από <http://startupnation.gr/>: <http://startupnation.gr/category/competitions-awards>
- Startup Savant. (2022). Ανάκτηση από <https://startupsavant.com/>: <https://startupsavant.com/online-startup-communities>
- Startup World Cup. (2022). Ανάκτηση από <https://www.startupworldcup.io/silicon-valley-regional>: <https://www.startupworldcup.io/silicon-valley-regional>
- Wade Institute. (n.d.). 4 benefits of teaching entrepreneurship in schools.
- Xun Xu, Y. L.-H. (2021, Οκτώβρης). Industry 4.0 and Industry 5.0 - Inception, conception and perception. *Journal of Manufacturing Systems*, σσ. 530-535.
- Zhou, Y., Li, H., & Shahzad, F. (2021, Ιούλιος). Does College Education Promote Entrepreneurship Education in China?
- Zouina Sarfraz, A. S. (2021). Is COVID-19 pushing us to the Fifth Industrial Revolution (Society 5.0)? *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 591-594.
- Αλεξιάδου, Ε., & Ιμαμ, Μ. (2011). *Η ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΚΑΙ Η ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΑΠΟ ΤΟ 19Ο ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ*. Αλεξανδρούπολη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο.
- Ανθογαλίδου, Θ. (2003). *Κοινωνιολογικές Μελέτες*. Θεσσαλονίκη: Πυγμαλίων.
- Αποστολάκης, Μ. (2019). *Η επιχειρηματικότητα και η επιρροή της εκπαίδευσης στην ανάπτυξή της*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Δουρίδας, Η. (2019). *Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη*. Καλαμάτα.
- ΕΣΠΑ 2014-2022. (n.d.). Ανάκτηση από <https://www.espa.gr/>: <https://www.espa.gr/el/Pages/default.aspx>
- Ζαΐρης Α., Ε. Σ. (2019). Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και ο ρόλος της εκπαίδευσης. *Η Καθημερινή*.
- IOBE. (Ιανουάριος, 2015). *Το αποτόπωμα της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004*. Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών.
- ΚΕΔΙΒΙΜ - Πανεπιστήμιο Αιγαίου. (n.d.). *ΚΕΔΙΒΙΜ - Πανεπιστήμιο Αιγαίου*. Ανάκτηση από <https://kedivim.aegean.gr/>: <https://kedivim.aegean.gr/%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/>
- Κόκκινου, Α. (2015). *Ευρωπαϊκές Επιχειρήσεις και Καινοτομική Επιχειρηματικότητα*. Αθήνα: ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ.
- Μάστορας, Ν. (2021, Σεπτέμβρης). *Εργαστήρια Δεξιοτήτων: Τι σχεδιάζεται για εφέτος - Πλήρης οδηγός*. Ανάκτηση από [alfavita.gr](https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/356993_ergastiria-dexiotiton-ti-shediazetai-gia-efetos-pliris-odigos): https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/356993_ergastiria-dexiotiton-ti-shediazetai-gia-efetos-pliris-odigos
- Μπαμπινιώτης. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

- Πολίτης, Χ. (2016, Σεπτέμβριος 26). *naftemporiki.gr*. Ανάκτηση από <https://www.naftemporiki.gr/story/1151933/krax-tou-99-gia-na-thumountai-oi-palioi-kai-na-mathainoun-oi-neoterai>
- ΣΕΒ σύνδεσμος επιχειρήσεων και βιομηχανιών. (n.d.). *http://sevstegi.org.gr*. Ανάκτηση από http://sevstegi.org.gr/wp-content/uploads/2020/05/PRACTICAL_GUIDE_April_2020.pdf
- Τσουλφίδης, Ε. (2015). *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας, 4η έκδοση*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας.